

บทที่ ๒

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการศึกษาพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของนักเรียนและเยาวชนในระดับประถมศึกษา จังหวัดสระแก้ว ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้ในการกำหนดกรอบแนวคิดของการวิจัย ตามลำดับดังนี้

๒.๑ แนวคิด

๒.๑.๑ แนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมเชิงจริยธรรม

- ๒.๑.๑.๑ ความหมายของพฤติกรรม
- ๒.๑.๑.๒ ความหมายของจริยธรรม
- ๒.๑.๑.๓ ความสำคัญของพฤติกรรมเชิงจริยธรรม
- ๒.๑.๑.๔ ประเภทของพฤติกรรมเชิงจริยธรรม
- ๒.๑.๑.๕ พฤติกรรมเชิงจริยธรรมตามหลักไตรสิกขา
- ๒.๑.๑.๖ พฤติกรรมเชิงจริยธรรมทั้ง ๘ ด้าน
 - ๑.) ขยัน
 - ๒.) ประหยัด
 - ๓.) ซื่อสัตย์
 - ๔.) มีวินัย
 - ๕.) สะอาด
 - ๖.) สุขภาพ
 - ๗.) สามัคคี
 - ๘.) มีน้ำใจ

๒.๑.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการศึกษาด้านจริยธรรม

- ๒.๑.๒.๑ หลักการพัฒนาจริยธรรมในโรงเรียน
- ๒.๑.๒.๒ ลักษณะทางจริยธรรม
- ๒.๑.๒.๓ องค์ประกอบของจริยธรรม
- ๒.๑.๒.๔ องค์ประกอบในการส่งเสริมจริยธรรมนักเรียน
- ๒.๑.๒.๕ กระบวนการพัฒนาจริยธรรม
- ๒.๑.๒.๖ การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของคนไทย
- ๒.๑.๒.๗ แนวทางในการส่งเสริมจริยธรรมนักเรียน
- ๒.๑.๒.๘ การปลูกฝังจริยธรรม

๒.๑.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการดำเนินงานพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม

๒.๑.๓.๑ ด้านการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมควบคู่ไปกับกิจกรรมการเรียนรู้
การสอน

๒.๑.๓.๒ ด้านการจัดสภาพแวดล้อมเพื่อพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม

๒.๑.๓.๓ ด้านกิจกรรมเพื่อพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม

๒.๑.๓.๔ ด้านการกำหนดระเบียบข้อบังคับและ การควบคุมการปฏิบัติเพื่อ
พัฒนาคุณธรรมจริยธรรม

๒.๑.๔ หลักพุทธธรรมทางพระพุทธศาสนา

๒.๑.๔.๑ พุทธจริยธรรมขั้นพื้นฐาน

๒.๑.๔.๒ หลักจริยธรรมพื้นฐานของพระพุทธศาสนา

๒.๑.๔.๓ พุทธจริยธรรมทางสังคม

๒.๑.๔.๔ บทบาทของวัดที่มีต่อสังคมไทย

๒.๑.๔.๕ บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม

๒.๑.๔.๖ บทบาทพระสงฆ์ด้านการศึกษา

๒.๑.๔.๗ บทบาทพระสงฆ์ด้านการเผยแผ่ธรรม

๒.๑.๔.๘ บทบาทพระสงฆ์ด้านการพัฒนาจิตใจ

๒.๑.๔.๙ บทบาทพระพุทธศาสนาต่อสังคมไทย

๒.๑.๔.๑๐ โครงการพัฒนาแผนงานบริหารงานทั่วไปของโรงเรียน

๒.๒ ทฤษฎี

๒.๒.๑ ทฤษฎีต้นไม้อจริยธรรม

๒.๒.๒ ทฤษฎีการพัฒนาจริยธรรม

๒.๒.๓ ทฤษฎีการพัฒนาทางจริยธรรมของโคลเบอร์ก (Kohlberg)

๒.๒.๔ ทฤษฎีการพัฒนาทางจริยธรรมของเพียเจต์ (Piaget)

๒.๓ ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๔ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๒.๑ แนวคิด

๒.๑.๑ แนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมเชิงจริยธรรม

๒.๑.๑.๑ ความหมายของพฤติกรรม

พจนานุกรม ฉบับบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้ให้ความหมายไว้ว่า พฤติ หมายถึง ความประพฤติ กิจการ ความเป็นไป ลักษณะความเป็นอยู่

พฤติกรรม หมายถึง การกระทำหรือการแสดงออกทางกล้ามเนื้อ ความคิดและความรู้สึก เพื่อตอบสนองสิ่งเร้า^๑

พฤติกรรม (Behavior) คือ กิริยาหรือการตอบโต้ต่อสิ่งเร้า (Stimulus) หรือสถานการณ์ต่างๆ อาการแสดงออกต่างๆ เหล่านั้น อาจเป็นการเคลื่อนไหวที่สังเกตหรือวัดได้ เช่น การเดิน การเขียน การพูด การคิด การเต้นของหัวใจ ส่วนสิ่งเร้าที่มากกระทบที่ก่อให้เกิดพฤติกรรมอาจจะเป็นสิ่งเร้าภายใน (Internal Stimulus) และ สิ่งเร้าภายนอก (External Stimulus)

สิ่งเร้าภายในได้แก่ สิ่งเร้าที่เกิดจากความต้องการทางกายภาพ เช่น ความหิว ความกระหาย สิ่งเร้าภายในนี้จะมีอิทธิพลสูงสุดในการกระตุ้นเด็กให้แสดงพฤติกรรม และเมื่อเด็กเหล่านี้โตขึ้นในสังคมสิ่งเร้าใจภายในจะลดความสำคัญลง สิ่งเร้าใจภายนอกที่เด็กได้รับรู้ทางสังคมจะมีอิทธิพลมากกว่าในการกำหนดว่าบุคคลควรแสดงพฤติกรรมอย่างไรต่อผู้อื่น

สิ่งเร้าภายนอกได้แก่ สิ่งกระตุ้นต่างๆ สิ่งแวดล้อมทางสังคมที่สามารถสัมผัสได้โดยประสาททั้ง ๕ คือ หู ตา คอ จมูก การสัมผัส

สิ่งเร้าที่มีอิทธิพลที่จะจูงใจให้บุคคลแสดงพฤติกรรม ได้แก่ สิ่งเร้าที่ทำให้บุคคลเกิดความพึงพอใจที่เรียกว่า การเสริมแรง (Reinforcement) ซึ่งแบ่งออกได้ ๒ ชนิดคือ การเสริมแรงทางบวก (Positive Reinforcement) คือสิ่งเร้าที่พอใจทำให้บุคคลมีการแสดงพฤติกรรมเพิ่มขึ้น เช่น คำชมเชย การยอมรับของเพื่อน ส่วนการเสริมแรงทางลบ (Negative Reinforcement) คือ สิ่งเร้าที่ไม่พอใจหรือไม่พึงปรารถนานำมาใช้เพื่อลดพฤติกรรมที่ไม่พึงปรารถนาให้ลดน้อยลง เช่น การลงโทษเด็กเมื่อเด็กลักขโมย การปรับเงินเมื่อผู้ขับขี่ยานพาหนะไม่ปฏิบัติตามกฎจราจร

มนุษย์โดยทั่วไปจะพึงพอใจกับการได้รับการเสริมแรงทางบวกมากกว่าการเสริมแรงทางลบ เป็นต้น

พฤติกรรมเชิงจริยธรรมเป็นคำที่ประกอบด้วยคำ ๒ คำ คือ พฤติกรรม และ จริยธรรม ซึ่งมีความหมายแตกต่างกันออกไป

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ (๕๘๓-๕๘๔) ได้กล่าวว่า พฤติกรรม คือ การกระทำหรือ อาการที่แสดงออกทางกล้ามเนื้อ ความคิดและความรู้สึก เพื่อตอบสนองต่อสิ่งเร้า

^๑ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, พิมพ์ครั้งที่ ๑. พุทธศักราช ๒๕๔๖, หน้า ๗๖๘.

สมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต ได้ให้ความหมายของพฤติกรรมชัดเจนยิ่งขึ้นและเป็นไปในทางเดียวกันว่า เป็นการกระทำของบุคคลที่แสดงออกมาเพื่อตอบโต้หรือตอบสนองต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง สถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่งที่สามารถสังเกตได้ กมลรัตน์ หล้าสุวงษ์ (๒๕๒๖ : ๑๑๒) กล่าวว่า พฤติกรรมเป็นการกระทำหรือกิจกรรมทุกอย่างของมวลมนุษย์ที่เป็นการแสดงออก สามารถสังเกตได้ และบางครั้งไม่สามารถสังเกตได้เนื่องจากถูกควบคุมไม่ให้แสดงออกมา

บุศรินทร์ สิริปัญญาธร ได้ให้ความหมายของพฤติกรรมทางสังคมไว้ว่า พฤติกรรมทางสังคม หมายถึง พฤติกรรมที่บุคคลแสดงออกเนื่องจากได้รับอิทธิพลจากกลุ่มบุคคล ที่ควบคุมโดยองค์กรทางสังคม หรือเป็นพฤติกรรมที่แสดงออกเพื่อพยายามมีอิทธิพลเหนือบุคคลอื่น

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ได้ให้ความหมายของพฤติกรรมความร่วมมือไว้ว่า หมายถึง การที่บุคคลตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไปมีจุดมุ่งหมายอันเดียวกันในการกระทำกิจกรรมต่างๆ ให้บรรลุวัตถุประสงค์ สอดคล้องกับ **ลินด์เกรนและฮาร์เวย์ (Lindgren & Harvey, 1981 : 433)** ที่ได้กล่าวว่า ความร่วมมือ หมายถึง การกระทำร่วมกันเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายที่ต้องการ

จอห์นสัน และจอห์นสัน (Johnson and Roger) กล่าวถึงการดำรงชีวิตและธรรมชาติของมนุษย์จะมีการร่วมมือกัน ซึ่งเป็นหัวใจของการติดต่อสื่อสารระหว่างบนโลกอันกว้างใหญ่นับว่า พฤติกรรมความร่วมมือเป็นพฤติกรรมที่สร้างขอบเขต คุณค่าและความก้าวหน้าให้มนุษย์ เป็นหัวใจสำคัญของการมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ทั้งนี้เพราะพฤติกรรมของคนล้วนแต่เป็นพฤติกรรมความร่วมมือทั้งสิ้น อาจกล่าวได้ว่า พฤติกรรมเป็นอากัปกริยาทั้งมวลของมนุษย์ที่เราสามารถสังเกตได้ด้วยประสาทสัมผัสทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม ทั้งที่รู้ตัวและไม่รู้ตัว เช่น การเดิน การนั่ง การนอนอารมณ์ ซึมเศร้า โกรธ สนุกสนาน ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็น ๒ ลักษณะ คือ พฤติกรรมภายในซึ่งเป็นพฤติกรรมที่ บุคคลมีอยู่ภายในจิตใจของตนเอง บุคคลอื่นยากแก่การที่จะรู้ได้ เช่น การตัดสินใจ การคิด การเข้าใจ ฯลฯ และ พฤติกรรมภายนอกซึ่งเป็นพฤติกรรมที่แสดงออกมาแล้วผู้อื่นสามารถสังเกตได้ เช่น การพูด การหัวเราะ การร้องไห้ ฯลฯ (ไพบูลย์ เทวรักษ์. ๒๕๒๙ : ๔-๖) มนุษย์จะแสดงพฤติกรรมตามบทบาทหน้าที่หรือกิจกรรมที่ได้รับผิดชอบ เพื่อให้บรรลุผลสำเร็จตามที่คาดหวัง (ทิพย์ ดวงวิไล. ๒๕๓๒ : ๓; สุรัตน์ ศรีเดชา. ๒๕๓๒ : ๒) สอดคล้องกับ นิติยา พูลทอง (๒๕๓๕ : ๑๐) ที่กล่าวว่า พฤติกรรมเป็นการกระทำหรือการแสดงออกของมนุษย์ที่ปรากฏออกมาเพื่อวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งการ แสดงออกหรือการกระทำ ดังกล่าวนี้นี้จะมีกระบวนการของสิ่งต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกำกับอยู่ภายในตัวของ บุคคลนั้นๆ เสมอ

สรุปว่าจากแนวคิดดังกล่าว พฤติกรรม จึงหมายถึง การกระทำหรือการประพฤติปฏิบัติที่แสดงออกถึงความรู้สึก ความคิด เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของตนเอง ซึ่งสามารถวัดพฤติกรรมที่แสดงออกมาได้ด้วยการสังเกต

๒.๑.๑.๒ ความหมายของจริยธรรม

จริยธรรมเป็นเรื่องที่นักการศึกษาและนักวิชาการให้ความสนใจที่จะศึกษาเพื่อแก้ปัญหาจริยธรรมในสังคมไทย และหาทางปลูกฝังให้บุคคลในสังคมมีจริยธรรม เพื่อดำรงชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข ในการศึกษาจริยธรรม มีผู้ให้ความหมายของจริยธรรมไว้อย่างต่าง ๆ กันตามทัศนะของตนดังนี้

คำว่า จริยธรรม คือ จริย+ธรรม รวมเป็น จริยธรรม แปลว่า ธรรมที่ควรประพฤติ ประพฤติที่ถูกต้อง, การปฏิบัติที่เหมาะสม หรือธรรมที่เป็นไปเพื่อความดีงาม ในอรรถกถาหรือฎีกาก็อธิบายถึงจริยธรรมไว้เหมือนกัน คือ แต่ละคัมภีร์ก็ใช้คำว่า ธรรมจริยา เพื่อหมายถึงจริยธรรมเหมือนกัน เช่น หนังสืออธิบายมงคลสูตร (มังคลัตถทีปนี) ของสิริมังคลาจารย์^๒ พระมหาเถระชั้นบูรพาจารย์ได้แสดงดังนี้ คือธรรมจริยะ (จริยธรรม) หมายถึง การประพฤติกุศลกรรม ๑๐ ประการ ชื่อว่าความประพฤติธรรมหรือ ประพฤติไม่ปราศจากธรรม (ธัมมจริยะ สมจริยะ นามะทสยะ กุสละ กัมมปถา) และธรรมจริยาในมังคลัตถทีปนี ได้แบ่งออกเป็นทางกาย ๓ ประการ วาจา ๔ ประการ และทางใจ ๓ ประการ คือ

ธรรมจริยาทางกาย ๓ ประการ คือ

๑. เป็นผู้ละการยังสัตว์มีชีวิตให้ตกลงไป
๒. เป็นผู้ละการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้
๓. เป็นผู้ละการประพฤติดินในกาม

ธรรมจริยาทางวาจา ๔ ประการ คือ

๑. เป็นผู้ละการพูดเท็จ
๒. เป็นผู้ละคำหยาบ
๓. เป็นผู้ละคำพูดส่อเสียด
๔. เป็นผู้ละคำเพ้อเจ้อ

ธรรมจริยาทางใจ ๓ ประการ คือ

๑. เป็นผู้มากไปด้วยความไม่เพ่งเล็ง
๒. เป็นผู้มิมีจิตไม่พยายาบท
๓. เป็นผู้มีความเห็นชอบ

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้อธิบายว่า “ธรรมคือความประพฤติ”, “ธรรมคือการดำเนินชีวิต”, หลักความประพฤติ, หลักการดำเนินชีวิต; คำว่าจริยธรรมนี้นักปราชญ์ประเทศไทยได้บัญญัติให้ใช้สำหรับคำภาษาอังกฤษว่า ethics หมายถึง ธรรมที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติ ศีลธรรม หรือ กฎศีลธรรม; จริยะ (หรือ จริยธรรม) อันประเสริฐ เรียกว่า พรหมจริยะ (พรหมจริยธรรม หรือ

^๒ มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. มังคลัตถทีปนี แปล เล่ม ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๕๕.

พรหมจรรย์) แปลว่า “ความประพฤติอันประเสริฐ” หรือ การดำเนินชีวิตอย่างประเสริฐ หมายถึง มรรคมรรค ๘ หรือ ศีล สมาธิ ปัญญา^๓

ประกาศรี สืออำไพ ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับจริยธรรมว่า “หมายถึง หลักความประพฤติที่ อบรมกิริยาและปลูกฝังลักษณะนิสัยให้อยู่ในครรลองของคุณธรรมหรือศีลธรรม มุ่งกระทำความดี ละ เว้นความชั่ว ประพฤติอยู่ในเรื่องของความดี ความถูกต้อง ความที่ควร ในการปฏิบัติตนอยู่ในสังคมได้ อย่างสงบเรียบร้อยและเป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น โดยมีสำนึกที่จะใช้สิทธิ์และหน้าที่ของตนตามค่านิยมที่ พึงประสงค์”^๔

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้ให้ความหมายของคำว่า “จริยหมายถึง ความประพฤติ หรือกิจที่ควรประพฤติ คำว่า ธรรม หมายถึง ข้อความ ข้อบัญญัติ หรือคำสั่งสอน ของพระพุทธเจ้า เมื่อรวมกันแล้ว จริยธรรม หมายถึง ธรรมที่เป็นข้อควรประพฤติ ปฏิบัติหรือศีลธรรม กฎของศีลธรรม”^๕

ทศนา แคมมณี ได้ให้ความหมายของจริยธรรมไว้ว่า “จริยธรรม เป็นการแสดงออกทางการ ประพฤติปฏิบัติ ซึ่งสะท้อนให้เห็นคุณธรรมภายในอย่างเป็นรูปธรรม”^๖

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้กล่าวถึงจริยธรรมตามหลักพระพุทธศาสนาว่า “คือ ผู้ดำเนินชีวิตตามมรรค หรือปฏิบัติตามมัชฌิมาปฏิปทา ยึดหลักความประพฤติ หลักการดำเนินชีวิต หรือหลักการครองชีวิตที่ถูกต้องสมบูรณ์ของมนุษย์ ที่จะนำไปสู่จุดหมายคือความดับทุกข์หรือความ สิ้นสุดปัญหาอยู่อย่างเป็นอิสระไร้ทุกข์”^๗

พระเทวิน เทวินโท ได้กล่าวว่า “จริยธรรม เป็นคำที่มีความหมายกว้างขวาง ครอบคลุมไปถึง ธรรมชาติ กฎระเบียบของสังคม กฎหมาย กฎศีลธรรมตามศาสนาและค่านิยมของคนในสังคม จริยธรรมจึงเป็นคำง่าย ๆ ที่ใช้อธิบายข้อประพฤติปฏิบัติร่วมกันของมนุษย์ในสังคม โดยมีสิ่งที่เกี่ยวข้อง กันอยู่ ๔ ประการคือ

๑. ธรรมชาติ

^๓ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๓๒.

^๔ ประกาศรี สืออำไพ, **พื้นฐานการศึกษาทางศาสนาและจริยธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๘.

^๕ ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**, (กรุงเทพมหานคร: ศิริวัฒนา อินเตอร์พรีนท์, ๒๕๔๖), หน้า ๒๙๑.

^๖ ทศนา แคมมณี, **การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมและ ค่านิยม :จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ**, (กรุงเทพมหานคร : สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๔๒), หน้า ๒.

^๗ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๕๙๑.

๒. ตัวเราเอง

๓. ผู้อื่น

๔. ความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติ ตัวเราเองและผู้อื่น”^๘

รุจิ ภูสาระ ได้ให้ความหมายของจริยธรรมว่า จริยธรรมหมายถึง พฤติกรรมที่ได้ปฏิบัติในทางที่ดีงามทั้งกาย วาจาและใจ มีขอบเขตถึงพฤติกรรมทางสังคม โดยเป็นลักษณะที่สังคมต้องการ^๙

สุเทพ ทองประดิษฐ์และคณะ ให้ความหมายของจริยธรรมว่า การดำเนินชีวิตในลักษณะของความดีในระดับต่างๆ ที่สังคมหรือบุคคลจำเป็นต้องยึดมั่น^{๑๐}

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้อธิบายว่า “ธรรมคือความประพฤติ”, “ธรรมคือการดำเนินชีวิต”, หลักความประพฤติ, หลักการดำเนินชีวิต; คำว่าจริยธรรมนี้นักปราชญ์ประเทศไทยได้บัญญัติให้ใช้สำหรับคำภาษาอังกฤษว่า ethics หมายถึง ธรรมที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติ ศีลธรรมหรือกฎศีลธรรม; จริยะ (หรือ จริยธรรม) อันประเสริฐ เรียกว่า พรหมจริยะ (พรหมจริยธรรม หรือ พรหมจรรย์) แปลว่า “ความประพฤติอันประเสริฐ” หรือ การดำเนินชีวิตอย่างประเสริฐ หมายถึง มรรคมรรค ๘ หรือ ศีล สมาธิ ปัญญา^{๑๑}

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้ให้ความหมายของคำว่า “จริยหมายถึง ความประพฤติ หรือกิจที่ควรประพฤติ คำว่า ธรรม หมายถึง ข้อความ ข้อบัญญัติ หรือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เมื่อรวมกันแล้ว จริยธรรม หมายถึง ธรรมที่เป็นข้อควรประพฤติ ปฏิบัติหรือศีลธรรมกฎของศีลธรรม”^{๑๒}

ทิตินา แคมมณี ได้ให้ความหมายของจริยธรรมไว้ว่า “จริยธรรม เป็นการแสดงออกทางการประพฤติปฏิบัติ ซึ่งสะท้อนให้เห็นคุณธรรมภายในอย่างเป็นรูปธรรม”^{๑๓}

^๘ พระเทวิน เทวินโท, จริยธรรมศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : รุ่งแสงการพิมพ์, ๒๕๕๐), หน้า ๑๐๗.

^๙ รุจิ ภูสาระ, แบบเรียนแนวหน้าชุดพัฒนากระบวนการหลักสูตรใหม่ กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย ๖, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์. ๒๕๔๓), หน้า ๑๐๔.

^{๑๐} สุเทพ ทองประดิษฐ์และคณะ, “การพัฒนางานส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๕), หน้า ๙๐.

^{๑๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๓๒.

^{๑๒} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์, ๒๕๔๖), หน้า ๒๙๑.

^{๑๓} ทิตินา แคมมณี, การพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมและ ค่านิยม : จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ, (กรุงเทพมหานคร : สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๔๒), หน้า ๒.

พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ. ปยุตโต) ได้กล่าวถึงจริยธรรมตามหลักพระพุทธศาสนาว่า “คือผู้ดำเนินชีวิตตามมรรค หรือปฏิบัติตามมัชฌิมาปฏิปทา ยึดหลักความประพฤติ หลักการดำเนินชีวิต หรือหลักการครองชีวิตที่ถูกต้องสมบูรณ์ของมนุษย์ ที่จะนำไปสู่จุดหมายคือความดับทุกข์หรือความสิ้นสุดปัญหาอยู่อย่างเป็นอิสระไร้ทุกข์” ^{๑๔}

พระเทวิน เทวินโท ได้กล่าวว่า “จริยธรรม เป็นคำที่มีความหมายกว้างขวาง ครอบคลุมไปถึง ธรรมชาติ กฎระเบียบของสังคม กฎหมาย กฎศีลธรรมตามศาสนาและค่านิยมของคนในสังคม จริยธรรมจึงเป็นคำง่าย ๆ ที่ใช้อธิบายข้อประพฤติปฏิบัติร่วมกันของมนุษย์ในสังคม โดยมีสิ่งที่เกี่ยวข้องกันอยู่ ๔ ประการคือ

๑. ธรรมชาติ
๒. ตัวเราเอง
๓. ผู้อื่น
๔. ความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติ ตัวเราเองและผู้อื่น” ^{๑๕}

วศิน อินทสระ ได้ให้ความหมายของจริยธรรมว่า “จริยธรรม แปลว่า ธรรมที่ควรประพฤติ ตามคำแปลนี้ มุ่งไปทางฝ่ายดีคือ บุญหรือกุศล จริยธรรม หมายถึง จริยศาสตร์ นั่นเองจริยธรรมหรือ ศีลธรรมนั้นจะมีความหมายคล้ายคลึงกันหรือความเกี่ยวกัน จะเรียกว่าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันก็ได้ โดยทั่วไป ศีล หมายถึง การเว้นสิ่งที่ควรเว้น ธรรม หมายถึง การประพฤติสิ่งที่ควรประพฤติ” ^{๑๖}

ดวงเดือน พันธุมนาวิน กล่าวว่า “จริยธรรม เป็นคำที่มีความหมายกว้าง หมายถึงลักษณะทางสังคมหลายลักษณะพฤติกรรมของมนุษย์ และมีขอบเขตรวมถึงพฤติกรรมทางสังคมประเภทต่างๆ ด้วยลักษณะของพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรม จะมีคุณสมบัติประเภทใดประเภทหนึ่งในสองประเภท คือเป็นลักษณะที่สังคมต้องการให้อยู่ในสมาชิกของสังคมนั้น คือเป็นพฤติกรรมที่สังคมนิยมชมชอบ ให้การสนับสนุนและผู้กระทำส่วนมากเกิดความพอใจว่า การกระทำสิ่งนั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้องเหมาะสม ส่วนอีกประการหนึ่ง คือลักษณะที่สังคมไม่ต้องการให้อยู่ในสมาชิกของสังคมเป็นการกระทำที่สังคมลงโทษหรือพยายามกำจัดผู้กระทำพฤติกรรมนั้นส่วนมากรู้สึกว่าเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้องและไม่ควร ฉะนั้นผู้มีจริยธรรมสูง คือ ผู้ที่มีลักษณะและพฤติกรรมประเภทแรกมาก และประเภทหลังน้อย” ^{๑๗}

^{๑๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๕๙๑.

^{๑๕} พระเทวิน เทวินโท, **จริยธรรมศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร : รุ่งแสงการพิมพ์, ๒๕๕๐), หน้า ๑๐๗.

^{๑๖} วศิน อินทสระ, **พุทธจริยศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ทองกาว, ๒๕๔๑), หน้า ๖.

^{๑๗} ดวงเดือน พันธุมนาวินและเพ็ญแข ประจันปัจจนึก, **จริยธรรมของเยาวชนไทย**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๐), หน้า ๒-๓.

ผู้วิจัยสรุปจากความหมายของจริยธรรมที่กล่าวข้างต้น ได้ว่า จริยธรรม คือการกระทำหรือการแสดงออกทางกาย วาจา ใจ ที่ถูกต้อง ดีงาม ทั้งภายนอก และภายใน ตามกฎเกณฑ์ของสังคม อันก่อให้เกิดประโยชน์และความสุขต่อตนเอง ผู้อื่น และสังคม

โคเบอร์ก (Kohlberg) กล่าวถึงจริยธรรมว่า เป็นเป็นความรู้สึกผิดชอบชั่วดีเป็นกฎเกณฑ์มาตรฐานของการประพฤติปฏิบัติในสังคม ซึ่งบุคคลจะพัฒนาขึ้นจนกระทั่งมีพฤติกรรมเป็นของตนเอง ผลของการกระทำพฤติกรรมอันนั้นจะเป็นเครื่องตัดสินว่า การกระทำนั้นผิดหรือถูกโดยสังคมจะเป็นตัวตัดสิน^{๑๘}

เพเจต์ (Piaget) กล่าวว่า จริยธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์แสวงหามาจากกฎต่างๆ และตั้งขึ้นเป็นแนวทางของสังคมหรือพฤติกรรมระหว่างบุคคล^{๑๙}

สรุปว่า จริยธรรม หมายถึง สิ่งที่ควรประพฤติปฏิบัติ ที่มีความถูกต้องดีงามเป็น การประพฤติปฏิบัติของบุคคลที่แสดงออกถึงความดีงามทั้งต่อตนเอง ต่อผู้อื่น และแต่ละสังคม เพื่อให้เกิดความสงบสุข ความเจริญรุ่งเรือง เป็นประโยชน์ต่อสังคมและการพัฒนาประเทศชาติ

๒.๑.๑.๓ ความสำคัญของพฤติกรรมเชิงจริยธรรม

ปัจจัยที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาการทางการใช้เหตุผลหรือพฤติกรรมเชิงจริยธรรม มีดังนี้โคลเบอร์ก^{๒๐} ได้แบ่งระดับพัฒนาการทางจริยธรรมออกเป็น ๓ ระดับใหญ่ๆ ดังต่อไปนี้

๑. ระดับก่อนเกณฑ์ (Pre-conventional Level) ลักษณะของพัฒนาการระดับนี้คือพฤติกรรมที่ถูกต้องนั้นจะต้องเป็นไปตามกฎเกณฑ์ที่เป็นรูปธรรมซึ่งกำหนดอำนาจ และโทษไว้ด้วย หากไม่มีข้อกำหนดแล้ว พฤติกรรมที่ถูกต้องนั้นก็คือพฤติกรรมที่สนองความสนใจของตนเองหรือของคนอื่น พฤติกรรมที่ได้รับการพิจารณาว่าถูกต้องนั้น จะต้องเป็นพฤติกรรมที่หลีกเลี่ยงการถูกลงโทษ การคล้อยตามอำนาจ การสนองความสนใจของตน และหรือเพื่อเปลี่ยนแปลงความนิยมชมชอบบางอย่าง จะเห็นได้ว่าโดยส่วนใหญ่แล้ว มุมมองทางสังคมในด้านการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมนั้น มักยึดมิติที่เกี่ยวข้องกับตนเอง และหรือด้านกายภาพและผลที่จะเกิดจากเกณฑ์และการประพฤติปฏิบัติเป็นหลัก

^{๑๘} Kohlberg , Lawrence. “ Development of Moral Character and Moral Ideology.” In Review of Child Development Research , (Hartfird : Connecticut , 1964) , PP. 383 – 461.

^{๑๙} Piaget, Jean, *The Moral Judgment and the Child*. 2 nd es , (New York : Collier Book , 1997) , PP. 383 – 461.

^{๒๐} โคลเบอร์ก,อ้างใน Jack Bracben Arbuthnot, David Fanst (ผู้เขียน), ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุดใจ บุญอารีย์ (ผู้แปล), *การฝึกเหตุผลเชิงจริยธรรม : ทฤษฎีและการปฏิบัติ*, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์พัฒนาการหนังสือกรรมวิชาการ, ๒๕๔๑), หน้า ๔๗-๔๘.

๒. ระดับกฎเกณฑ์ (Conventional Level) ในระดับนี้พฤติกรรมที่ถือว่าถูกต้องนั้นจะต้องเป็นไปตามความคาดหวังที่สังคมส่วนใหญ่ว่า กล่าวคือต้องสนับสนุนและปฏิบัติตามกฎความคาดหวังและบทบาทของสังคมจะต้องไม่ให้ถูกลงโทษหรือยึดความสนใจตนเองเป็นหลัก อย่างเช่นระดับที่ ๑ เพราะมีแรงจูงใจภายในที่จะปฏิบัติตามที่สังคมคาดหวัง จึงมักได้รับการยอมรับจากผู้อื่นเสมอ

๓. ระดับเหนือเกณฑ์หรือระดับหลักการ (Post-Conventional Level หรือ Principled Level) ในระดับนี้พฤติกรรมที่ถูกต้องนั้นเป็นพฤติกรรมที่ยึดหลักทั่วไป และหลักสากลทางด้านมนุษยชน เป็นค่านิยมหรือกฎเกณฑ์ซึ่งสังคมและปัจเจกชนยอมรับ ผู้ให้เหตุผลทางจริยธรรมเชื่อว่าสมาชิกที่ดีของสังคม มีภาระที่จะต้องสนับสนุนสิทธิ์ของสมาชิกทั้งหมด และจะต้องประพฤติปฏิบัติให้สอดคล้องกับค่านิยมทางศีลธรรม ขณะเดียวกันสังคมก็มีกฎเกณฑ์และกฎหมายตามความจำเป็นของสังคมซึ่งสมาชิกทางสังคมยอมรับ สมาชิกจะต้องเข้าใจและทราบจุดมุ่งหมายด้วย มิใช่เพียงแต่ยอมรับในกฎเกณฑ์เท่านั้นและจะต้องพร้อมที่จะคุ้มครองสิทธิ์และค่านิยมนั้นๆ นอกจากนี้แนวปฏิบัติของสังคมก็ควรจะยึดอยู่บนพื้นฐานทางจริยธรรม มิใช่ให้จริยธรรมทางสังคมมาจากแนวปฏิบัติของสังคม

ชัยพร วิชาวุธและธีระพร อุวรรณโน อ้างถึง โคลเบอร์กที่ชี้ให้เห็นว่าพัฒนาการทางจริยธรรมของบุคคลจะเป็นไปตามลำดับขั้น จะกระโดดข้ามขั้นไม่ได้ จริยธรรมแต่ละขั้นเป็นผลของการคิดไตร่ตรอง มีการใช้ข้อมูลในการจัดระเบียบ และพัฒนาความคิดของตนเองใหม่ ทำให้เกิดการพัฒนาโครงสร้างความคิดใหม่ที่แตกต่างไปจากเดิม จนเกิดจริยธรรมใหม่ขั้นทดแทนที่จริยธรรมเก่า และจริยธรรมใหม่จัดอยู่ในขั้นสูงกว่า^{๒๑}

พรรณทิพย์ ศิริวรรณบุศย์ กล่าวว่า การพัฒนาพฤติกรรมเชิงจริยธรรมจะต้องพัฒนาไปตามระดับขั้นตอน เพราะระดับการศึกษาของเด็กจะมีอิทธิพลต่อระดับจริยธรรมซึ่งมีพัฒนาการไปตามระดับสติปัญญา จึงสมควรให้มีการสอนจริยธรรมในโรงเรียน เพื่อปลูกฝังจริยธรรมแก่นักเรียนให้มั่นคงมากยิ่งขึ้น^{๒๒}

ผศ. สดใจ บุญอารีย์ กล่าวว่านอกจากปัจจัยดังกล่าวแล้ว ยังมีปัจจัยด้านอื่นๆอีก ซึ่งมีผลต่อพัฒนาการทางการใช้เหตุผลหรือพฤติกรรมเชิงจริยธรรมดังนี้^{๒๓}

^{๒๑} ชัยพร วิชาวุธและธีระพร อุวรรณโน, แนวคิดและพัฒนาการใหม่ในการปลูกฝังคุณธรรม, (กรุงเทพมหานคร : จงเจริญการพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๒๒-๔๓.

^{๒๒} พรรณทิพย์ ศิริวรรณบุศย์, ทฤษฎีจิตวิทยาพัฒนาการ, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๗-๑๓.

^{๒๓} ผศ. สดใจ บุญอารีย์, การฝึกเหตุผลเชิงจริยธรรม : ทฤษฎีและการปฏิบัติ (ผู้แปล), (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์พัฒนาการหนังสือ กรมวิชาการ, ๒๕๔๑), หน้า ๗๒-๗๓.

๑. ระดับอายุ ระดับอายุกับการพัฒนาการด้านการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมนั้นมีความเกี่ยวข้องกันอยู่บ้าง (ผู้มีอายุแตกต่างกันมีผลทำให้พัฒนาการทางจริยธรรมแตกต่างกัน) แต่ไม่ใช่เกี่ยวข้องกันอย่างแน่นอนตายตัว ทั้งนี้เพราะแต่ละคนจะมีพัฒนาการในอัตราส่วนที่ต่างกัน

๒. ระดับสติปัญญา ระดับสติปัญญากับความสามารถในการใช้เหตุผลเพื่อตัดสินปัญหาเชิงจริยธรรม มีความสัมพันธ์กันอย่างชัดเจน ความเกี่ยวข้องนี้ยืนยันได้จากการศึกษาวิจัยจากคะแนนที่ได้จากการวัดระดับสติปัญญา (I.Q) และความสามารถในการตัดสินปัญหาเชิงจริยธรรมพบว่า ผู้เรียนที่มีระดับสติปัญญาสูงจะมีแนวโน้มที่จะตัดสินปัญหาเชิงจริยธรรมได้ดีกว่าผู้มีระดับปัญญาต่ำ อย่างไรก็ตาม เฉพาะระดับสติปัญญาเพียงอย่างเดียวมิได้เป็นสิ่งที่ประกันการมีพัฒนาการด้านการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม แม้ว่าการที่จะมีพัฒนาการในแต่ละขั้นจะต้องอาศัยความสามารถทางสติปัญญาอย่างเพียงพอในระดับใดระดับหนึ่งก็ตาม

๓. ความแตกต่างระหว่างเพศ ซิกมันด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud) ให้ทัศนะว่า ความแตกต่างระหว่างเพศก็ถือว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างหนึ่งที่มีผลต่อพัฒนาการด้านการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของคน ซึ่ง ฟรอยด์เองก็ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า เพศชายมีพัฒนาการทางจริยธรรมได้สูงกว่าเพศหญิงเพราะเพศชายแก้ปมเอดิปปุสได้สำเร็จ แต่เพศหญิงกลับปล่อยให้ปมเอดิปปุสค่อยๆสลายไป ประเด็นนี้เซียร์ส และคณะนำมาศึกษาโดยการสัมภาษณ์แม่ของเด็กที่เรียนอยู่ชั้นอนุบาลในการสัมภาษณ์ ซึ่งใช้เวลาประมาณสองชั่วโมงต่อคน ผู้สัมภาษณ์สอบถามถึงสิ่งต่างๆที่พ่อแม่เด็กปฏิบัติในการอบรมเลี้ยงดูเด็ก และสอบถามถึงพฤติกรรมต่างๆของเด็ก จากนั้นก็นำคำสัมภาษณ์มาให้คะแนนด้านต่างๆหลายด้าน รวมทั้งด้านสำคัญด้านหนึ่งคือ มโนธรรมของเด็ก ครั้นนำคำตอบทั้งหมดมาจำแนกตามเพศ ปรากฏว่า เด็กชายร้อยละ ๒๐ ได้รับการประเมินว่ามโนธรรมสูง ขณะที่เด็กร้อยละ ๒๙ ได้รับการประเมินเช่นนั้นข้อค้นพบนี้เป็นไปในทางตรงกันข้ามกับที่ฟรอยด์ คิดมากนอกจากนี้ การวิจัยของฮอฟแมน ซึ่งได้ทำกับนักเรียนชั้น ป. ๕ ป. ๖ และผู้ใหญ่ ก็พบว่า เพศหญิงมีการซึมซับจริยธรรมหรือเรียกว่ามีจริยธรรมประจำใจมากกว่าเพศชาย และหากมีการทำผิดจริยธรรมเกิดขึ้น เพศหญิงมักจะเกิดความสำนึกผิด แต่เพศชายมักจะเกิดความกลัว

รจนา ระจินดา กล่าวถึงความสำคัญของการพัฒนาพฤติกรรมเชิงจริยธรรมว่า การพัฒนาพฤติกรรมเชิงจริยธรรมควรพัฒนาคุณสมบัติต่างๆ ๖ ด้าน ดังนี้^{๒๔}

๑. ความมีวินัย เป็นจริยธรรมที่ต้องปลูกฝังและสร้างสรรค์เป็นลำดับแรก เพราะวินัยเป็นสิ่งที่มีความสำคัญสำหรับการอยู่ร่วมกันเป็นอย่างดี วินัยเป็นมาตรการควบคุมการดำเนินชีวิตและการปฏิบัติหน้าที่ไปสู่เป้าหมายที่ต้องการ เป็นเครื่องชี้ความถูกต้องทั้งส่วนบุคคลและหมู่คณะ การงานทั้งหลายถ้าเริ่มต้นที่วินัย จะมีโอกาสดำเนินไปด้วยดี ถ้าไม่มีวินัยอาจประสบความล้มเหลวในที่สุด ความมีวินัยจะแสดงออกโดยการยึดถือ ระบบ กฎ ข้อบังคับ ระเบียบแบบแผน ขนบธรรมเนียม ประเพณีและค่านิยมที่ถูกต้อง การปลูกฝังวินัย ต้องปลูกฝังที่นิสัย ๓ ประการ คือ การรู้จักระงับตัว

^{๒๔} <http://www.anegsangsoog.com/goodthinggovcivil.htm>.

(ศีล) การรู้จักควบคุมตัว (ธรรม) และการรู้จักเชื่อฟัง (ศรัทธา) การฝึกนิสัยที่ดี ต้องฝึกในเรื่อง การตรงต่อเวลา การปฏิบัติตามระเบียบ และการมีสัมมาคารวะ

๒. ความรับผิดชอบต่อหน้าที่ คือ ความตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ให้ถูกต้องเรียบร้อย และให้เสร็จสิ้นด้วยดีไม่ให้เกิดความผิดพลาดบกพร่อง เป็นความดีที่ประเสริฐที่สุดเหนือความดีทั้งหลาย เพราะเป็นการช่วยเหลือตนเอง ช่วยเหลือผู้อื่น และช่วยเหลือส่วนรวม

๓. การใช้หลักมนุษยธรรม หลักมนุษยธรรม มี ๓ ประการ คือ

๑.๓.๑ ความซื่อสัตย์ประกอบด้วย ความซื่อตรง ความจริงใจ ความตรงไปตรงมานำไปสู่ความราบรื่นทั้งส่วนตัวและส่วนรวม

๑.๓.๒ ความเมตตา ประกอบด้วย ความรัก ความปรารถนาดี ความนับถือ การช่วยเหลือ การให้อภัย การเอาใจเขามาใส่ใจเรา มุ่งสร้างสันติสุขให้เกิดขึ้นอย่างกว้างขวางและมั่นคง

๑.๓.๓ ความสามัคคี ประกอบด้วย การรวมกำลังทั้งในทางป้องกันและการสร้างสรรค์ที่ขอบธรรมทุกกรณี โดยไม่ใช้ความรุนแรงต่อกันไม่ถือเอาความขัดแย้งแพะเป็นเครื่องสำคัญ

๔. การเคารพอาวุโส การรู้จักเด็กรู้จักผู้ใหญ่ รู้จักผู้น้อยอาวุโส เป็นความรู้ที่มีคุณค่าสูงยิ่ง เพราะเป็นความรู้สภาพที่แท้จริงของตนและสังคมทำให้อยู่ด้วยกันได้อย่างสบาย ไม่มีปัญหาระหว่างกันจะช่วยให้การปกครองบังคับบัญชาได้มาก ผู้อาวุโสจะเห็นใจผู้น้อยก็เพราะรู้จักตัวเองว่าเราเป็นผู้ใหญ่และเขาเป็นเด็ก การรู้จักเด็กรู้จักผู้ใหญ่เป็นเอกลักษณ์สำคัญของคนไทยมาแต่โบราณ จึงควรอนุรักษ์ไว้อย่าสอนหรือทำตัวอย่างให้เด็กก้าวร้าวผู้ใหญ่ ความมั่นคงของสังคมอยู่ที่การรู้จักเด็กรู้จักผู้ใหญ่ เสรีภาพที่ถูกต้องมาจากการรู้จักเด็กรู้จักผู้ใหญ่

๕. การกำหนดค่านิยมที่ถูกต้องของตนเอง ค่านิยม เป็นแนวทางความประพฤติ ความเชื่อถือและการกระทำ เช่น การรักษาเกียรติ ความซื่อสัตย์ ความอ่อนน้อมถ่อมตน ความกล้าหาญ ความรับผิดชอบ เป็นค่านิยมวิถีปฏิบัติ ทรัพย์สินมีค่า เพียงให้เกิดความสะดวกสบายบางประการ มิใช่ก่อให้เกิดความสะดวกในทุกประการแต่คนที่มีความนิยมที่ถูกต้อง จะรู้จักความเป็นคน ย่อมก่อให้เกิดความสะดวกสบายในทุกประการ มีทรัพย์สิน ไม่มีคนอยู่ยากแต่ถ้ามีคนไม่มีทรัพย์สินอยู่ง่าย การเสียคน เป็นการเสียมากแต่การเสียทรัพย์สิน เป็นการเสียน้อย ค่านิยมจริยธรรมมีจุดรวมอยู่ที่ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลมีความสำนึกในความถูกต้อง ดี ชั่วและมีจุดรวมอยู่ที่ตนเอง ถ้าตัวเองละเมิดจริยธรรมและไม่ละอายใจ คือ ผู้ที่ไม่มีค่านิยมจริยธรรม ดังนั้นการมีค่านิยมจริยธรรมที่ถูกต้องต้องไม่หลงในค่านิยมที่ผิด ๆ เช่น ค่านิยมของคนรวยต้องใช้ของราคาแพง คนจนจะไปใช้ค่านิยมของคนรวยไม่ได้ ถ้าขึ้นไปใช้จะนำไปสู่การขอร่ำรวยบ้างหลง

๖. การยึดมั่นในหลักศาสนา ศาสนา เป็นเครื่องคุ้มครองชีวิตจิตใจ ให้เกิดความสงบเรียบร้อย ความดีงาม และการมีสถานภาพที่น่าเชื่อถือไว้วางใจในสังคม พุทธศาสนา มุ่งให้คนช่วย

ตนเองด้วยสติปัญญา มุ่งประพจน์แต่ความดี ละเว้นการทำชั่ว และพัฒนาจิตใจให้มีความสะอาด บริสุทธิ์ โปร่งใส

ผู้วิจัยสรุปว่าความสำคัญในการพัฒนาพฤติกรรมเชิงจริยธรรมช่วยให้มนุษย์เป็นคนหนักแน่น มีความขยัน อดทน มานะต่อสู้ เพื่อเอาชนะความทุกข์ความเดือดร้อนได้ด้วยปัญญาของตนเอง เป็นที่พึ่งของตนเองได้ ไม่ต้องรอโชคชะตา

๒.๑.๑.๔ ประเภทของพฤติกรรมเชิงจริยธรรม

อุทุมพร จามรมาน ได้อ้างถึงทัศนะของพระพุทธศาสนาว่า พระพุทธเจ้าตรัสถึงแรงจูงใจที่ทำให้บุคคลก่อพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือระดับเหตุผลทางจริยธรรมตามคำของนักวิชาการ ตะวันตก) ๔ ประการ คือ^{๒๕}

๑. กลัวถูกลงโทษ (ภัย) คือกลัวต่อภัยอันตราย หรือความเดือดร้อนที่จะเกิดขึ้นแก่ชีวิตของตน เช่น กลัวจะอดตาย กลัวว่าจะถูกคนหรือสัตว์ทำร้าย กลัวต่อโรคภัยไข้เจ็บ ตลอดจนกลัวต่อความไม่มั่นคงของชีวิตและฐานะซึ่งเป็นความกลัวที่ซับซ้อนยิ่งขึ้น ความกลัวเหล่านี้เป็นแรงจูงใจหรือผลักดันให้มนุษย์ดิ้นรนทำการต่างๆ เพื่อความอยู่รอด

๒. อยากได้รางวัล (ตัณหา) คือ อยากได้ผลตอบแทนต่อการกระทำของตนในลักษณะที่มีผู้มอบรางวัลให้หรืออำนาจศักดิ์สิทธิ์บันดาลให้ แรงจูงใจแบบนี้คล้ายกับความกลัว หรืออาจจะหยابมากจนไม่มีความดีงาม ไม่มีคุณค่าทางจริยธรรมที่แท้จริง เช่น อาจจะกระทำความดีหรือร้ายก็ได้เพื่อเอาใจผู้มีอำนาจที่จะให้ผลประโยชน์ ถ้าการกระทำจะดีก็เพราะเป็นข้อกำหนดของผู้ที่จะให้รางวัลหรือพระเจ้านั้นๆ ไม่ใช่เป็นความดีที่กำหนดด้วยคุณค่าของจริยธรรมที่แท้

๓. อยากเด่น (มานะ) คืออยากเหนือเขา อยากครอบงำเอาชนะผู้อื่น หรือความใฝ่สูง ใฝ่เด่น แรงจูงใจแบบนี้มีหลายระดับ ระดับหยาบๆเป็นการมุ่งเอาชนะคนอื่น มีอำนาจเหนือคนอื่น เป็นการจูงใจอยากแสวงหาอำนาจ อย่างละเอียดหรืออย่างสูงขึ้นมา เป็นขั้นความเคารพตนเอง เช่น ไม่ยอมทำชั่ว เสียหายเพราะคำนึงถึงศักดิ์ศรีของตนเอง เป็นต้น

๔. ความใคร่ธรรม คือ ปรารถนาในสิ่งที่ดีงาม ธรรมฉันทะนี้แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ ส่วนที่ ๑ เป็นความ “ใฝ่รู้” ความจริง ต้องการเข้าถึงความจริงแท้ เมื่อคิดพิจารณาหรือประสบสถานการณ์ในสิ่งนั้นก็อยากรู้ซึ่งถึงสิ่งนั้นว่า คืออะไร เป็นอย่างไร มีเหตุปัจจัยเป็นมาอย่างไร มีคุณมีโทษอย่างไร

ส่วนที่ ๒ เป็นความ “ใฝ่ดี” คือปรารถนาในสิ่งที่ดีงาม ต้องการทำสิ่งที่ดีงามให้เกิดขึ้น

^{๒๕} อุทุมพร จามรมาน, เอกสารการสอนชุดวิชาจิตวิทยาสังคมพื้นฐานเพื่อการวัดและประเมินผล การศึกษา, (นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราชา, ๒๕๓๔), หน้า ๑๔๙.

๒.๑.๑.๕ พุทธกรรมเชิงจริยธรรมตามหลักไตรสิกขา

พุทธกรรมเชิงจริยธรรมตามหลักไตรสิกขาที่ปรากฏในพระไตรปิฎกในพระไตรปิฎกมีหลายพระสูตรที่เน้นให้เห็นถึงผลสำเร็จทางจริยธรรมที่เกิดขึ้นแก่ภิกษุที่ศึกษาตามกระบวนการแห่งไตรสิกขาเช่น

(๑) วชิขีปุตตสูตร

ชื่อสูตรนี้ตั้งตามชื่อของภิกษุชื่อวชิขีบุตร หมายถึงบุตรของวชิขีราชสกุล สาระสำคัญของวชิขีปุตตสูตร คือ ภิกษุวชิขีบุตรรูปนี้เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าขณะทรงประทับอยู่ ณ ภูฏาคารศาลา ปามหาวัน เขตกรุงเวสาลี แล้วกราบทูลพระพุทธเจ้าว่า สิกขาบท ๑๕๐ สิกขาบทที่ยกขึ้นแสดงทุกกึ่งเดือน ข้าพระองค์ไม่สามารถศึกษาได้หมด พระพุทธเจ้าจึงตรัสถามว่า เธอจักสามารถศึกษาในสิกขา ๓ คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา ได้หรือไม่ ภิกษุวชิขีบุตรกราบทูลรับแล้วปฏิบัติตามคำแนะนำของพระพุทธเจ้า ครั้นต่อมาเมื่อภิกษุวชิขีบุตรได้ศึกษาสิกขา ๓ แล้วก็สามารถละ รากะ โทสะ โมหะ ได้อันเป็นการทำให้ภิกษุวชิขีบุตรไม่ทำกรรมที่เป็นอกุศล ไม่ประพฤตสิ่ง เลวทรามอีก^{๒๖}

(๒) ตติยสิกขาสสูตร

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย สิกขาบท ๑๕๐ สิกขาบทนี้ยกขึ้นแสดงเป็นข้อๆ ทุกกึ่งเดือน สรุปลงในสิกขา ๓ ประการคือ

- ๑) อธิศีลสิกขา
- ๒) อธิจิตตสิกขา
- ๓) อธิปัญญาสิกขา

จากนั้นตรัสถึงภิกษุที่มีศีล สมาธิ ปัญญาบริบูรณ์ แม้จะละเมิดสิกขาบทเล็กน้อยบ้าง แต่สมทานศึกษาในสิกขาบทที่เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์อย่างมั่นคง ทำเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติให้แจ้งสิ้นอาสวะกิเลสด้วยปัญญาจึงเข้าถึง(ปรินิพพาน) ในปัจจุบันหรือเมื่อละสังโยชน์เบื้องต้น ๕ ประการ อันเป็นเหตุให้เข้าถึงอันตราปรินิพพานบ้าง อสังขารปรินิพพานบ้าง สสังขารปรินิพพานบ้าง อุทังโสโต อภินิพยุคามีบ้าง เมื่อละสังโยชน์ ๓ ประการได้และทำให้รากะ โทสะ โมหะเบาบาง จึงเป็นสกทาคามี เมื่อละสังโยชน์ ๓ ประการได้จึงเป็นเอกพิชิโสตาบันบ้างเป็นโกลังโกลโสตาบันบ้าง เป็นสัตตักขัตตุปรมาโสตาบันบ้าง^{๒๗}

(๓) ทุตติยสิกขัตตยสูตร^{๒๘}

ใน ทุตติยสิกขัตตยสูตร พระพุทธเจ้าตรัสเกี่ยวกับสิกขา ๓ ประการ ในลักษณะปจฺฉาวิสังขนาด้วยพระองค์เองว่า สิกขาบท ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

- ๑) อธิศีลสิกขา
- ๒) อธิจิตตสิกขา
- ๓) อธิปัญญาสิกขา

^{๒๖} ดูรายละเอียดใน อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๘๕/๓๑๐-๓๑๑.

^{๒๗} ดูรายละเอียดใน อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๘๙/๓๑๗-๓๑๘.

^{๒๘} ดูรายละเอียดใน อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๙๑/๓๑๙-๓๒๐.

ภิกษุในธรรมวินัยนี้มีศีล ฯลฯ สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลายนี้เรียกว่าอริสัสสิกขา ภิกษุในธรรมวินัยนี้สงัดจากกามทั้งหลาย ฯลฯ บรรลุจุดตถุณานที่ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่เรียกว่า อริจิตตสิกขา ภิกษุในธรรมวินัยนี้ทำให้แจ้งเจโตวิมุตติปัญญาวิมุตติขั้นไม่มีอาสวะ เพราะอาสวะสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงอยู่ในปัจจุบันนี้ เรียกว่าอริปัญญาสิกขา จากเนื้อหาทั้ง ๓ สูตรที่ยกมาจากพระไตรปิฎก สามารถสรุปได้ว่าการประพฤติปฏิบัติของภิกษุคือ พฤติกรรมเชิงจริยธรรมเพื่อเข้าถึงเป้าหมายคือ นิพพาน โดยอาศัยขบวนการฝึกหัดศึกษา อบรม ที่เรียกว่า ไตรสิกขา ประกอบด้วย อริสัสสิกขา อริจิตตสิกขา และอริปัญญาสิกขา ซึ่งเป็นที่รวมของสิกขาบท ๑๕๐ สิกขาบท

๒.๑.๑.๖ พฤติกรรมเชิงจริยธรรมทั้ง ๘ ประการ

การปลูกฝังคุณธรรมพื้นฐาน ๘ ประการ ควรกระทำอย่างยั่งยืนในวัยการศึกษาขั้นพื้นฐาน คุณธรรมต่างๆ ที่ควรปลูกฝังมี ดังนี้

ขยัน คือ ผู้ที่มีความตั้งใจเพียรพยายามทำหน้าที่การทำงานอย่างจริงจังและต่อเนื่องในเรื่องที่ถูกต้อง ควรมีความพยายาม ไม่ท้อถอย กล้าเผชิญอุปสรรค รั้งงานที่ทำ ตั้งใจทำหน้าที่อย่างจริงจัง

ประหยัด คือ ผู้ที่ดำเนินชีวิตความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย รู้จักฐานะการเงินของตนเอง คิดก่อนใช้ คิดก่อนซื้อ เก็บออมถนอมใช้ทรัพย์สินสิ่งของอย่างคุ้มค่า ไม่ฟุ่มเฟือย ฟุ้งเฟ้อ รู้จักทำบัญชีรายรับ – รายจ่าย ของตนเองอยู่เสมอ

ซื่อสัตย์ คือ ผู้ที่มีความประพฤติตรงทั้งต่อเวลา ต่อหน้าที่ และต่อวิชาชีพ มีความจริงใจปลอดจากความรู้อคติลำเอียง หรืออคติ ไม่ใช้เล่ห์กลคดโกงทั้งทางตรงและทางอ้อม รับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนเองปฏิบัติอย่างเต็มที่และถูกต้อง

มีวินัย คือ ผู้ที่ปฏิบัติตามในขอบเขต กฎ ระเบียบของสถานศึกษา สถาบัน องค์กร และประเทศ โดยที่ตนยินดีปฏิบัติตามอย่างเต็มใจและตั้งใจยึดมั่นใน ระเบียบแบบแผนข้อบังคับและข้อปฏิบัติ รวมถึงการมีวินัยทั้งต่อตนเองและสังคม

สุภาพ คือ ผู้ที่มีความอ่อนน้อมถ่อมตนตามสถานภาพและกาลเทศะ มีสัมมาคารวะ เรียบร้อยไม่ก้าวร้าว รุนแรง หรือวางอำนาจข่มผู้อื่นทั้งโดยวาจาและท่าทางเป็นผู้มีมารยาทดีงามวางตนเหมาะสมกับวัฒนธรรมไทย

สะอาด คือ ผู้ที่รักษาร่างกาย ที่อยู่อาศัย และสิ่งแวดล้อมได้อย่างถูกต้องตามสุขลักษณะ ฝึกฝนจิตใจไม่ให้ขุ่นมัว มีความแจ่มใสอยู่เสมอ ปราศจากความมัวหมองทั้งกาย ใจและสภาพแวดล้อมมีความผ่องใสเป็นที่เจริญตาทำให้เกิดความสบายใจแก่ผู้พบเห็น

สามัคคี คือ ผู้ที่เปิดใจกว้าง รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น รับผิดชอบต่อหน้าที่ในฐานะผู้นำและผู้ตามที่ดี มีความมุ่งมั่นต่อการรวมพลัง ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เพื่อให้การงานสำเร็จลุล่วง สามารถแก้ปัญหาและจัดการความขัดแย้งได้ เป็นผู้ที่มีเหตุผล ยอมรับความแตกต่าง ความหลากหลายทางวัฒนธรรม ความคิดและความเชื่อ พร้อมทั้งจะปรับตัวเพื่ออยู่ร่วมกันอย่างสันติและสมานฉันท์

มีน้ำใจ คือ ผู้ให้และผู้อาสาช่วยเหลือสังคม รู้จักแบ่งปัน เสียสละความสุขส่วนตน เพื่อทำประโยชน์ให้แก่ผู้อื่น เห็นอก เห็นใจ และเห็นคุณค่าในเพื่อนมนุษย์และผู้ที่มีความแตกต่าง มี

ความเอื้ออาทรเอาใจใส่ อาสาช่วยเหลือสังคมด้วยร่างกายและสติปัญญาลงมือปฏิบัติการเพื่อบรรเทาปัญหา หรือร่วมสร้างสรรค์สิ่งดีงามให้เกิดขึ้นในชุมชน^{๒๙}

คุณธรรมเป็นจริยธรรมเป็นเสมือนเสาต้นใหญ่ที่แข็งแรงคอยค้ำจุนสังคมให้อยู่รอดปลอดภัยได้อย่างยั่งยืนถาวร และเมื่อเสาต้นนี้ได้ถูกกัดกร่อนกำลังจะหายไปจากสังคมไทย เนื่องจากขาดคุณธรรมจริยธรรมของบุคคลที่นับวันจะทวีความรุนแรงมากขึ้น จนส่งผลให้เกิดปัญหาทางสังคมและจะกลายไปเป็นปัญหาเรื้อรังของชาติบ้านเมืองที่ยากจะเยียวยาแก้ไข หากมีการหยิบยกปัญหาสังคมคุณธรรมจริยธรรมมาถกกันในเวทีใดก็ตาม เสียงสะท้อนจากทุกภาคส่วนต่างมีความเห็นสอดคล้องต้องกันว่าเกิดจากความล้มเหลวด้านการจัดการศึกษา เพราะมองว่าการปลูกฝังผู้เรียนให้มีคุณธรรมเพื่อเป็นฐานในการดำรงชีวิตนั้นเป็นภาระหน้าที่ของสถาบันการศึกษา และแม้แต่ในสถานศึกษาก็เข้าใจว่าเป็นหน้าที่ของครูผู้สอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมในสาระที่ ๑ ศาสนา ศีลธรรมจริยธรรมที่กำหนดให้ผู้เรียนได้เรียนรู้พุทธศาสนา หรือ ศาสนาที่ตนนับถือซึ่งนั่นเป็นความเข้าใจที่ไม่ค่อยจะถูกต้องนัก จริงๆ แล้วการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมจะต้องเริ่มต้นที่ครอบครัวก่อนเพื่อเป็นพื้นฐานที่มั่นคง จากนั้นสถานศึกษาทุกระดับต้องมีความเข้มแข็งในการพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ควบคู่ไปกับคุณธรรม รู้เท่าทันกับความซับซ้อนของสังคม รู้จักเลือกรับแต่สิ่งดีๆ ไม่ใช้รับทุกอย่างโดยไม่คำนึงถึงผลกระทบที่จะตามมา และที่สำคัญต้องเข้าใจบริบทและข้อจำกัดของตนเองโดยมีผู้ใหญ่จากทุกภาคส่วนในสังคมเป็นแบบอย่างที่ดี ถ้าดูจากหลักสูตรการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่ว่าจะเป็นหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔ หรือหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ หรือหลักสูตรใหม่ ที่มีการนำร่องทดลองใช้ในโรงเรียนต้นแบบในปีการศึกษานี้ และจะใช้พร้อมกันทั่วประเทศในปีการศึกษาต่อไปล้วนมุ่งพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณธรรมจริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์เห็นคุณค่าของตนเองมีวินัย และปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนของศาสนาที่ตนนับถือ นี่เป็นส่วนหนึ่งที่กำหนดไว้เป็นจุดหมายเพื่อให้เกิดกับผู้เรียนเมื่อจบการศึกษา ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน และหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน นอกจากนี้หลักสูตรใหม่ยังได้กำหนดให้สถานศึกษาพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์สำคัญ คือ รักชาติ ศาสน์ ศีลธรรม สัจจะ มีวินัย ใฝ่เรียนรู้ อยู่อย่างพอเพียง มุ่งมั่นในการทำงาน รักความเป็นไทย และมีจิตสาธารณะ หลายคนคิดว่าการพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณธรรมจริยธรรม สถานศึกษาต้องเน้นให้เด็กได้เรียนวิชาที่ว่าด้วยศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม หรือหลักธรรมของศาสนาเท่านั้น แต่การสร้างคุณธรรมให้เกิดขึ้นกับผู้เรียนนั้น กระบวนการเรียนรู้สามารถพัฒนาคุณธรรมให้เกิดขึ้นกับผู้เรียนได้ โดยการสอดแทรกในกระบวนการจัดการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้และกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน เพราะคุณลักษณะที่พึงประสงค์ที่กำหนดไว้ในหลักสูตรสามารถสร้างให้เกิดได้โดยผ่านกระบวนการปฏิบัติงาน ทั้งงานส่วนบุคคล และการปฏิบัติงานร่วมกันเป็นกลุ่ม ดังนั้น ครูผู้สอนคงมิได้มีหน้าที่เพียงแต่สอนเนื้อหาในหนังสือให้จบเท่านั้น แต่จะต้องช่วยกันคำนึงถึงการสอดแทรกคุณธรรมจริยธรรมให้เหมาะสมกับสภาพของผู้เรียนด้วย เพื่อสรรค์สร้างให้ผู้เรียนเป็นคนที่มีความรู้คู่คุณธรรมนำชีวิตไปสู่ความสุข การสอดแทรกคุณธรรมจริยธรรมเฉพาะในห้องเรียน อาจยังไม่เพียงพอต่อการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมให้เกิดขึ้นในผู้เรียนได้อย่างยั่งยืนและถาวร สถานศึกษายังจำเป็นต้องจัดกิจกรรมเสริมที่หลากหลาย โดย

^{๒๙} กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, ๘ คุณธรรมพื้นฐาน, ๒๕๕๐. มติชนรายวันออนไลน์, การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมกับสังคม, ฉบับวันที่ ๓๐ สิงหาคม ๒๕๕๑, (เข้าถึง ๒๑ มิถุนายน ๒๕๕๔).

ใช้ศักยภาพและทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์อย่างคุ้มค่า อีกทั้งเปิดให้ผู้เรียนมีโอกาสดำเนินการประสบการณ์ทางคุณธรรมจริยธรรมด้วยวิธีการและจากแหล่งการเรียนรู้ที่หลากหลาย ทั้งจากเพื่อน ครู ครอบครัว ชุมชน และสังคม แม้สังคมจะมีบรรทัดฐานที่ชัดเจนว่า คุณลักษณะอันพึงประสงค์ที่จะเกิดขึ้นในเด็กและเยาวชนไทยเป็นอย่างไร แต่การพัฒนาคุณลักษณะที่จะเกิดขึ้นภายในจิตใจคือ คุณธรรมนั้นเป็นภารกิจที่ยากยิ่งต่อการวัดและประเมินผลของครูผู้สอน ซึ่งจะเป็นประเด็นปัญหาสำคัญที่จะเป็นตัวชี้วัดทำลายความสามารถของครูผู้สอนต่อไป^{๓๐}

๒.๑.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการศึกษาด้านจริยธรรม

๒.๑.๒.๑ หลักการพัฒนาจริยธรรมในโรงเรียน

หลักการพัฒนาจริยธรรมในโรงเรียน มีหลักที่ควรคำนึงอยู่ ๔ ประการด้วยกัน คือ

๑. พัฒนาทั้งระบบ คือ พัฒนาการศึกษทั้งภายในและภายนอกโรงเรียนการสอนจริยศึกษาตามหลักสูตรในห้องเรียนอย่างเดียวยังไม่เพียงพอ จำต้องมีการดูแลเอาใจใส่ทั้งในห้องเรียนและนอกห้องเรียน องค์ประกอบที่สำคัญทั้งในและนอกสถานศึกษา ที่จะต้องพัฒนาควบคู่กันไปกับการปลูกฝังแก่จริยธรรมนักเรียน บุคลากรในโรงเรียน ซึ่งได้แก่ บุคคลที่ประกอบกิจอยู่ในสถานศึกษาทุกฝ่าย รวมถึงคนขายอาหารต่างๆ บุคคลเหล่านี้จะต้องให้ความร่วมมือในการพัฒนาจริยธรรม

๑.๑ การบริหารงานในโรงเรียน การบริหารงานในทุกเรื่องจะต้องดำเนินการให้เอื้ออำนวยตามการพัฒนาจริยธรรมของสถานศึกษา

๑.๒ สภาพแวดล้อมในโรงเรียน ได้แก่ บริเวณอาคารสถานที่ สภาพทั้งภายในภายนอกอาคาร จะต้องได้รับการดูแลเอาใจใส่ ปรับปรุง ให้สะอาดเรียบร้อยอยู่เสมอ

๑.๓ การมีมนุษยสัมพันธ์และการประชาสัมพันธ์ การสื่อสารทั้งภายในและภายนอกสถานศึกษาต้องเป็นไปด้วยดี มีกิจกรรมอะไร ทุกคนทุกฝ่ายจะต้องรับทราบและเข้าใจ เห็นพร้อมต้องกันโดยตลอด เป็นการสร้างบรรยากาศแห่งความเป็นมิตร ความอบอุ่นใจทำให้สุขภาพจิตของทุกคนทั้งในและภายนอกโรงเรียนดีและมีความสุขสบาย

๑.๔ การบริการและสวัสดิการ การบริการและสวัสดิการต่างๆ ในโรงเรียนต้องเพียงพอและมีความสมดุลกัน เช่น ห้องน้ำ ห้องพยาบาล อาหาร น้ำดื่ม ตลอดจนการบริการด้านอื่นๆ เช่นการกีฬา ที่พักผ่อน ห้องประชุม เป็นต้น

๑.๕ กิจกรรม กิจกรรมมีส่วนสำคัญในการพัฒนาจริยธรรมของนักเรียนเป็นอันมาก กิจกรรมที่จัดให้นักเรียนทั้งกิจกรรมตามหลักสูตรและกิจกรรมที่จัดขึ้นตามความต้องการของนักเรียนหรือกิจกรรมเสริมหลักสูตร ควรมุ่งเพื่อประโยชน์ของการศึกษา สอดแทรกจริยธรรมจัดสิ่งที่จะนำไปสู่พฤติกรรมที่ดีไม่งามให้หมดไป

๑.๖ การสอนจริยธรรม ครูผู้สอนจริยธรรมโดยตรงควรปรับปรุงตัวเองให้มีคุณสมบัติส่วนตัว เข้าใจ ใช้สื่ออุปกรณ์การสอนที่เหมาะสม

^{๓๐} ฟาฏีนา วงศ์เลขา, การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม : ปัญหาที่ทำลายของครูไทย, (เข้าถึง ๒๑ มิถุนายน ๒๕๕๔).

๑.๗ การสอดแทรกจริยธรรมในวิชาอื่นในการสอนทุกวิชา ทุกหลักสูตรสามารถที่จะสอดแทรกจริยธรรมได้ทุกขั้นตอน สำคัญอยู่ที่ครูผู้สอน จะต้องระลึกอยู่เสมอว่าจะต้องให้นักเรียนได้รับหรือได้ฝึกหัดอบรมในด้านจริยธรรมไปพร้อมกับความรู้ทักษะประสบการณ์จากบทเรียนด้วย

๑.๘ สิ่งแวดล้อมภายนอกโรงเรียน หมายถึง สังคมหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องขององค์กร ต่างเป็นปัจจัยที่จะช่วยส่งเสริมพัฒนาจริยธรรม และในขณะเดียวกันก็อาจเป็นอุปสรรคในการพัฒนาจริยธรรมของโรงเรียนได้

๒. การพัฒนาจริยธรรมถือหลักป้องกันดีกว่าแก้ไข การพัฒนาจริยธรรมไม่ได้หมายถึง การเรียนการสอนเพียงอย่างเดียว แต่หมายถึงการพัฒนาความรู้ความเข้าใจในเรื่องคุณธรรมจริยธรรมการพัฒนาบุคลิกภาพที่ดี การสร้างเจตคติและพฤติกรรมที่มีคุณค่าของบุคคลด้วย ดังนั้นจึงควรใช้วิธีการดังต่อไปนี้ในการป้องกันพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ของนักเรียน และเป็นการฝึกหัดอบรมจริยธรรมไปด้วยในตัว

๒.๑ การให้คำแนะนำอย่างสม่ำเสมอ ครู อาจารย์ทั้งในส่วนบุคคลและกลุ่มต้องเป็นผู้แนะนำทางชีวิตที่ดีงามให้แก่ นักเรียน เป็นตัวอย่างที่ดี สร้างความสัมพันธ์แก่นักเรียน ให้นักเรียนเกิดความศรัทธา อยากมาปรึกษาหารือ ขอคำแนะนำในเรื่องต่างๆ

๒.๒ การดูแลเอาใจใส่ ครู อาจารย์ต้องดูแลเอาใจใส่ใกล้ชิดนักเรียนเสมือนญาติพ่อแม่ ที่คอยดูแลเอาใจใส่บุตรหลานของตนเอง กล่าวคือ สร้างความสัมพันธ์ให้อื้ออาทรเป็นที่พึ่งพิง สิ่งไหนไม่ดีไม่งามก็คอยปกป้องดูแล อบรมสั่งสอน

๒.๓ การดูแลและจัดสิ่งแวดล้อมในโรงเรียน การจัดบรรยากาศที่จะชักนำไปในทางที่ไม่ดี จัดปรับปรุงสิ่งที่ชักนำไปในทางที่จะเสียหายให้หมดไป

๒.๔ การอบรมสั่งสอน การอบรมสั่งสอนให้นักเรียนมีวิจารณญาณในการเลือกปฏิบัติสิ่งต่างๆในชีวิตประจำวันอันถูกต้องตามวัย และระดับการศึกษาในตรงเรียนนั้น ควรมีการยกย่องผู้ทำคุณงามความดีให้ปรากฏ และตักเตือนว่ากล่าวผู้ที่กระทำตัวไม่เหมาะสม แล้วแนะนำให้ปรับตัวให้ดีขึ้น ในการกระทำเหล่านั้นต้องไม่มีอคติต่อนักเรียน

๒.๕ การปลูกฝังเจตคติ ในการปลูกฝังให้นักเรียนเกิดเจตคติและอุดมคติของชีวิต โดยการเล่าให้ฟังหรืออ่านเรื่องราวชีวิตประวัติของบุคคลที่ทำคุณประโยชน์แก่สังคมและบ้านเมืองในด้านต่างๆ ให้นักเรียนเกิดแรงบันดาลใจตนเองที่การเลือกเป็นตัวอย่างปฏิบัติ

๒.๖ การกำกับดูแล การแต่งตั้งครูหรือคณะครู คอยดูแลตรวจตรา สังเกตพฤติกรรมของนักเรียน เมื่อพบเห็นพฤติกรรมไม่เรียบร้อยแม้เพียงเล็กน้อยก็ต้องแนะนำตักเตือน หรือกรณีร้ายแรงก็ต้องนำเสนอผู้บริหารและควรมีการพบปรึกษาหารือกับฝ่ายบริหารหรือฝ่ายปกครองเพื่อรายงานเหตุการณ์ความเป็นไปในด้านจริยธรรมของนักเรียน และปรึกษาหารือในการวางแผนพัฒนาจริยธรรมให้เหมาะสม ตามลำดับ

๒.๗ การร่วมมือกับผู้ปกครอง การที่ผู้ปกครองมีส่วนร่วมอย่างใกล้ชิดกับทางโรงเรียนให้ผู้ปกครองได้รับทราบพฤติกรรมหรือข้อบกพร่องของเด็กเป็นระยะ เป็นการป้องกันการเข้าใจผิดได้เป็นอย่างดี พร้อมทั้งร่วมกันอบรมสั่งสอนนักเรียนให้มีจริยธรรมที่พึงประสงค์

๒.๘ ความร่วมมือระหว่างครูต่างโรงเรียน เมื่อมีเหตุการณ์ต่างๆที่ทำให้เสื่อมเสียเกิดขึ้นกับนักเรียน หรือโรงเรียน เช่น ทะเลาะวิวาทกัน มั่วสุมกัน ร่วมกันประพฤติในทางที่ไม่ดี ไม่งาม ครูอาจารย์ต้องร่วมมือกันแก้ไข อย่าให้มันลุกลามเป็นเรื่องใหญ่โต

๒.๙ การศึกษาวิจัย การศึกษาวิจัยปัญหาจริยธรรม โดยใช้หลักวิชาการวิเคราะห์หาสาเหตุและทางแก้ไข เป็นแนวทางป้องกันปัญหาในระยะยาว และอาจเป็นการป้องกันและแก้ไขได้ถูกจุดอีกทางหนึ่ง

๓. การพัฒนาจริยธรรมควรถือหลักการส่งเสริมคุณลักษณะที่ดีงาม และห้ามปรามแก้ไขลักษณะที่ไม่พึงประสงค์ ซึ่งมีคุณลักษณะอยู่ ๑๐ ประการ เป็นลักษณะของคนไทยที่ควรปลูกฝังมีดังนี้

๓.๑ ความมีระเบียบ ลักษณะที่ควรแก้ไขให้มีการตรงต่อเวลา การถือวาจานเป็นของเล่น ความมั่งง่ายไม่เรียบร้อย คตินิยมที่ว่า อะไรก็ไม่เป็นไร การชอบขอผ่อนผันอะลุ่มอล่วย การไม่ยึดมั่นในกติกา การชอบมีอภิสิทธิ์ ฯลฯ

๓.๒ การซื่อสัตย์สุจริต ลักษณะที่ควรแก้ไขได้แก่ การชอบเอาเปรียบคดโกง การชอบใช้อิทธิพลและอภิสิทธิ์ในกรณีต่างๆ การปลอมแปลงต่างๆ การหลอกลวงในรูปต่างๆ การพูดปด เป็นต้น

๓.๓ ความขยันการประหยัด การยึดมั่นในสัมมาอาชีวะ ลักษณะที่ควรแก้ไขได้แก่ ความเฉื่อยชา การผัดวันประกันพรุ่ง ความฟุ่มเฟือย การฟุ้งเฟ้อ การอยากมีอยากได้ในสิ่งต่างๆโดยขาดการประมาณตน การหมกมุ่นในอบายมุขต่างๆ การประกอบอาชีพที่ไม่สุจริต ความเกียจคร้าน การไม่มีคุณธรรมในการประกอบอาชีพ

๓.๔ ความสำนึกในหน้าที่และความรับผิดชอบต่อสังคมและประเทศชาติ ลักษณะที่ควรแก้ไขปรับปรุง ได้แก่ การไม่รู้จกฐานะหน้าที่และความรับผิดชอบของตน เช่น หน้าที่บุตร หน้าที่ของนักเรียน นักศึกษา หน้าที่พลเมืองดี การเห็นประโยชน์ส่วนตนมากกว่าประโยชน์ส่วนรวม ไม่ช่วยป้องกันรักษาสาธารณสมบัติ การวางแผนไม่กระตือรือร้นในการรักษาความยุติธรรมในสังคม ฯลฯ

๓.๕ การส่งเสริมความคิดริเริ่ม การรู้จักสร้างสรรค์ และการมีเหตุผล ลักษณะที่ควรแก้ไข ได้แก่ กาเชื่อโชคลาง การหลงใหลไปตามการโฆษณา การตื่นข่าวลือ การเอาแบบอย่างจากต่างชาติในทางที่ไม่ดีงาม การทำอะไรอย่างไม่มีจุดหมาย สักแต่จะทำอย่างที่เคยทำกันมา การไม่รู้จักคิดหาเหตุผลในการกระทำหรือการแสดงออกต่างๆ ฯลฯ

๓.๖ ความกระตือรือร้นในการปกครองระบอบประชาธิปไตย ความรักและความเทิดทูลชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ลักษณะที่ควรแก้ไข ได้แก่ ความเกรงกลัวผู้มีอิทธิพลที่เลว ความไม่เอาธุระกับการกระทำที่ไม่ดีไม่งามในสังคม การลุ่มหลงในอาภิสสินจ้างให้กระทำในสิ่งที่ไม่สมควรหรือให้งดเว้นการกระทำในสิ่งที่ควร ความเชื่อมกมายในพิธีกรรมหรือแบบอย่างพิธีของศาสนา การไม่แสดงความคิดเห็นในเชิงสร้างสรรค์ การไม่สนใจในเรื่องการปกครองของประเทศ ฯลฯ

๓.๗ การมีพละทานมัยที่สมบูรณ์ ทั้งกายและทางใจ ลักษณะที่ควรแก้ไขคือ การไม่รู้จักรู้จักทำความสะอาด ความมั่งง่าย การตามใจปากท้องของตน ความนิยมที่ผิดๆ การไม่จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ การหลงมกมายในอบายมุข ความนิยมหาความสำราญในแหล่งเริงรมย์ต่างๆ การ

เปลี่ยนความมุ่งหมายของการกีฬาไปในด้านการพนัน ความโลภ ลาภอันไม่ควรมีควรได้ การไม่รู้จักประมาณตน ฯลฯ

๓.๘ พึ่งตนเองและมีอุดมคติ ลักษณะที่ควรแก้ไข ได้แก่ การขอความช่วยเหลือจากผู้อื่น ความไม่มีความมั่นใจในความสามารถของตนเอง การเสี่ยงโชค การเห็นประโยชน์เฉพาะหน้า ความฟุ่มเฟือยสุรุ่ยสุร่าย การปล่อยตัวตามยถากรรม ความลุ่มหลงในค่านิยมที่ผิดๆ

๓.๙ ความภาคภูมิใจในศิลปวัฒนธรรมของชาติ การรู้จักรักษาศิลปวัฒนธรรมและทรัพยากรธรรมชาติ ลักษณะที่ควรแก้ไข ได้แก่ การไม่รักษาเกียรติของตนเองโดยการขายตัวเป็นสินค้าทางการค้าแก่ชาวต่างชาติ การนิยมของต่างประเทศและวัฒนธรรมของต่างชาติ ความไม่สำรวมทางเรื่องเพศ การไม่รู้จักราคค่าของศิลปวัฒนธรรมของชาติ การไม่รู้จักรักษาศิลปวัฒนธรรม และทรัพยากรธรรมชาติ การลักลอบขายศิลปวัตถุและทรัพยากรของชาติให้ชาวต่างประเทศ

๓.๑๐ ความเสียสละ ความเมตตาอารี ความกตัญญูทวาที ความกล้าหาญและความสามัคคี ลักษณะที่ควรแก้ไข ได้แก่ ความเห็นแก่ตัวและประโยชน์ส่วนตัวมากกว่าส่วนรวม การแสดงความเมตตาในทางที่ผิด เช่น ให้เงินแก่คนขอทาน ความกตัญญูในทางที่ผิด เช่น การลงคะแนนเสียงเลือกตั้งให้ผู้สมัครที่แจกเงินหรือสิ่งของให้ การรับจ้างเป็นมือปืนฆ่าคน การรวมพลไปปล้นสะดม หรือก่อความวุ่นวายให้บ้านเมือง หรือยกพวกไปตีกัน

๔. การพัฒนาจริยธรรมจะได้ผลต่อเมื่อครู อาจารย์และผู้ใหญ่ เป็นแบบอย่างที่ดีแก่เด็ก ครูอาจารย์ต้องถือหลักว่า สอนอย่างไรตนต้องปฏิบัติอย่างนั้นด้วย ทั้งในการสอนจริยธรรมและความประพฤติของครู ต้องเป็นไปตามหลักคุณธรรมและจริยธรรมที่อบรมสั่งสอนนักเรียน การพัฒนาจริยธรรมจึงจะเป็นผล ครูอาจารย์จะถือว่าสิ่งนี้ครูทำได้ นักเรียนทำไม่ได้หาได้ไม่เพราะนักเรียนจะเกิดความคิดว่าเรื่องของศีลธรรมที่ครูสอนนั้น เป็นเรื่องหน้าไหว้หลังหลอก^{๓๑}

๒.๑.๒.๒ ลักษณะทางจริยธรรม

จริยธรรมส่วนใหญ่จะเป็นคำสอนที่เกี่ยวกับศาสนา หรือเป็นกฎเกณฑ์ทางสังคม ซึ่งขึ้นอยู่กับเงื่อนไขและองค์ประกอบหลายประการมีลักษณะดังนี้

ทิพาพร ลิขิตกุล ได้กล่าวถึงลักษณะของจริยธรรมไว้ ๓ ลักษณะ ดังนี้

๑. จริยธรรมธรรมชาติ เป็นลักษณะการกระทำดี ละเว้นชั่วโดยธรรมชาติของตนเอง การกระทำดีในลักษณะนี้ไม่ถือว่ามิมีจริยธรรม

๒. จริยธรรมบังคับ เป็นลักษณะการกระทำดี ละเว้นชั่ว เพราะถูกบังคับให้ทำอาจเป็นการบังคับด้วยกฎเกณฑ์ กฎหมาย ระเบียบประเพณี

^{๓๑} ชำเลียง วุฒิจันทร์, **คุณธรรมและจริยธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : การศาสนา, ๒๕๒๔), หน้า ๗๙-๘๒.

๓. จริยธรรมเจตนา เป็นจริยธรรมสูงสุด เป็นการกระทำดี ละเว้นชั่ว อันเกิดจากเจตนาที่ตั้งใจจะกระทำหรือไม่กระทำโดยคิดได้เองว่าควรทำหรือไม่ควรทำด้วยตนเอง ไม่ใช่ถูกบังคับ เป็นจริยธรรมที่ต้องการให้เกิดกับผู้เรียนมากที่สุด^{๓๒}

ดวงเดือน พันธุมนาวิน ได้กล่าวถึงลักษณะของจริยธรรมไว้ ๒ ลักษณะ ดังนี้^{๓๓}

๑. ลักษณะที่สังคมต้องการ เป็นพฤติกรรมที่สังคมสนับสนุนและพยายามที่จะให้เกิดมีขึ้น ทำให้เกิดความพอใจ และผู้ปฏิบัติรู้สึกว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องเหมาะสม

๒. ลักษณะที่สังคมไม่ต้องการ เป็นการกระทำที่สังคมลงโทษ พยายามกำจัดออกไปและผู้ที่กระทำมีความรู้สึกว่าเป็นสิ่งที่ผิด ไม่เหมาะสม

สุรางค์ ไคว์ตระกูล ได้กล่าวถึงลักษณะของจริยธรรมไว้ ๕ ลักษณะ ดังนี้^{๓๔}

๑. จริยธรรมเป็นสิ่งที่เรียนรู้ได้

๒. ประกอบด้วยองค์ประกอบ ๓ อย่าง คือ องค์ประกอบเชิงปัญหาหรือความรู้คิด องค์ประกอบเชิงความรู้สึกและอารมณ์ และองค์ประกอบเชิงพฤติกรรม

๓. พัฒนาการทางจริยธรรม เกิดควบคู่กับพัฒนาการทางเชาว์ปัญญา

๔. พฤติกรรมเชิงจริยธรรมบางอย่างเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์

๕. พฤติกรรมเชิงจริยธรรมอาจจะกล่าวได้ว่ามี ๓ ประเภท คือ

(๑) พฤติกรรมเชิงจริยธรรมที่มีลักษณะสากล

(๒) พฤติกรรมเชิงจริยธรรมที่เหมือนกับพฤติกรรมของกลุ่มคนที่บุคคลนั้นเป็นสมาชิก

(๓) พฤติกรรมเชิงจริยธรรมที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะคน ทำให้คนนี้ต่างจากคนอื่น เป็นปัจเจกบุคคลผู้วิจัยสรุปว่า ลักษณะของจริยธรรมจะเกี่ยวข้องกับการประพฤติปฏิบัติของตนเองที่ตั้งใจกระทำโดยยึดหลักตามกฎเกณฑ์ทางศีลธรรม กฎเกณฑ์ทางนิติธรรมและกฎเกณฑ์ทางสังคมที่ส่วนใหญ่พึงประพฤติปฏิบัติที่เหมาะสมได้อย่างเป็นสากล ทฤษฎีคุณธรรมนั้นต้องปฏิบัติได้ กฎเกณฑ์ทั้งหลายต้องปฏิบัติได้ในชีวิตประจำวันโดยไม่มีอุปสรรคต่อมนุษย์ที่สามารถประพฤติปฏิบัติได้ไม่ต้องใช้ความพยายามที่ผิดไปจากปกติทั่วไป

^{๓๒} ทิพาพร ลิขิตกุล, “การใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมกับการอบรมเลี้ยงดูของนักศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหง”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๔).

^{๓๓} ดวงเดือน พันธุมนาวิน, จริยธรรมในสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๒๓), หน้า ๑๕.

^{๓๔} สุรางค์ ไคว์ตระกูล, จิตวิทยาการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๒๙.

๒.๑.๒.๓ องค์ประกอบของจริยธรรม

จากการประชุมวิชาการเกี่ยวกับจริยธรรมไทยกรมวิชาการ^{๓๕} กระทรวงศึกษาธิการ^{๓๖} จันทน์ ทุมโฆสิต^{๓๗} กัลยา ศรีปาน^{๓๘} และพรชัย โพธิ์งาม^{๓๙} ได้จำแนกองค์ประกอบของจริยธรรมโดยลงความเห็นร่วมกันไว้ดังนี้

๑. องค์ประกอบทางปัญญา (Cognition) คือ ส่วนประกอบของความรู้ (Moral Reasoning) หรือมิตความรู้ (Knowledge) หรือความคิดทางจริยธรรม (Moral Thought) ความเชื่อต่างๆ ที่เกี่ยวกับพฤติกรรมทางจริยธรรม ซึ่งเป็นความรู้ ความเข้าใจในเหตุผลของความถูกต้องดีงาม สามารถตัดสินแยกแยะพฤติกรรมที่ดี ที่ถูกต้องควรออกจากพฤติกรรมที่ไม่ดี ไม่ถูกต้องไม่ควร

๒. องค์ประกอบทางอารมณ์ (Affection) คือ ส่วนประกอบทางอารมณ์ความรู้สึก (Moral Attitude and Belief) หรือมิตของความรู้สึก (Feeling) หรือความรู้สึกทางจริยธรรม (Moral Feeling) หรือกิริยาที่มีต่อลักษณะ หรือพฤติกรรมเชิงจริยธรรมว่าตนชอบหรือไม่ชอบเพียงใด ซึ่งส่วนใหญ่มักจะสอดคล้องกับค่านิยมในสังคมนั้น

๓. องค์ประกอบทางพฤติกรรม (Behavior) คือ ส่วนประกอบทางด้านพฤติกรรมและการแสดงออก (Moral Conduct) หรือมิตด้านความประพฤติ (Conduct) หรือพฤติกรรมทางจริยธรรม (Moral Behavior) หรือบุคคลแสดงต่อตนเอง ต่อผู้อื่น และสิ่งแวดล้อม เป็นพฤติกรรมที่สามารถตัดสินใจได้ว่าดีหรือไม่ดี ถูกหรือผิด ควรหรือไม่ควร ซึ่งมีอิทธิพลส่วนหนึ่งที่มีผลต่อการกระทำ หรือไม่ควรกระทำพฤติกรรมใดจะขึ้นอยู่กับอิทธิพลขององค์ประกอบทั้งสองประการที่กล่าวมาแล้ว พฤติกรรมเชิงจริยธรรมเป็นสิ่งที่สังคมให้ความสำคัญมากกว่าด้านอื่นๆ ทั้งนี้เพราะการกระทำในทางที่ดี และเลวของบุคคลนั้น ส่งผลจริงต่อความผาสุกและความทุกข์ของสังคม

^{๓๕} กรมวิชาการ, “โครงการทดลองรูปแบบที่มีประสิทธิภาพต่อการเรียนการสอนจริยธรรม”, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร : ขนประดิษฐ์การพิมพ์, ๒๕๒๗), หน้า ๗.

^{๓๖} กระทรวงศึกษาธิการ, **โครงสร้างของคุณลักษณะของจริยธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๓), หน้า ๓.

^{๓๗} จันทน์ ทุมโฆสิต, “การศึกษาความเข้าใจทางจริยธรรมของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย กรุงเทพมหานคร”, **วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓).

^{๓๘} กัลยา ศรีปาน, “การศึกษาคุณธรรมของนักเรียนระดับประถมศึกษา โรงเรียนบุญเลิศอนุสรณ์สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน จังหวัดสงขลา”, **วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๒).

^{๓๙} พรชัย โพธิ์งาม, “การศึกษาพฤติกรรมการพัฒนาจริยธรรมของผู้บริหาร โรงเรียนประถมศึกษาสังกัดสำนักงานการประถมศึกษา จังหวัดอุบลราชธานี”, **วิทยานิพนธ์การบริหารการศึกษา**, (บัณฑิตวิทยาลัย : สถาบันราชภัฏอุบลราชธานี, ๒๕๔๖).

กรมวิชาการ และ อีระพร อุวรรณโณ ได้สรุปว่าจริยธรรมของบุคคลประกอบด้วยสิ่งสำคัญ ๓ ประการ คือ^{๔๐}

๑. องค์ประกอบด้านความรู้ ได้แก่ ความเข้าใจในเหตุผลของความถูกต้องดีงาม สามารถตัดแยกความถูกผิดได้ด้วยความคิด

๒. องค์ประกอบด้านอารมณ์ ความรู้สึก ได้แก่ ความพึงพอใจ ศรัทธา เลื่อมใสเกิดความนิยมยินดีที่จะรับจริยธรรมนั้นมาเป็นแนวปฏิบัติ

๓. องค์ประกอบด้านพฤติกรรมการแสดงออก คือ พฤติกรรมที่บุคคลตัดสินใจที่จะกระทำถูกหรือผิดในสถานการณ์แวดล้อมต่างๆกัน

กรมวิชาการและอีระพร อุวรรณโณ ยังได้กล่าวอ้างทางพระพุทธศาสนาอีกว่าพระราชาวรมุณี ท่านได้แบ่งจริยธรรมออกเป็น

๑. จริยธรรมภายใน เป็นจริยธรรมที่เกี่ยวข้องกับความรู้สึกรู้สึกนึกคิดหรือทัศนคติของบุคคล ซึ่งเป็นรากฐานทำให้เกิดจริยธรรมภายนอก

๒. จริยธรรมภายนอก เป็นจริยธรรมที่บุคคลแสดงออกมาเป็นการกระทำภายนอกที่เราสังเกตเห็นได้ เช่น การเอาใจใส่ในการทำงาน ความมีระเบียบวินัย แต่จริยธรรมที่แท้จริงนั้นจะต้องมีความเป็นอิสระไม่ตกอยู่ในเงื่อนไขภายนอก เช่นทำงานเพื่อผลของงานไม่ใช่เพื่อเงิน^{๔๑}

องค์ประกอบของจริยธรรมจำแนกได้ตามความคิดของนักจิตวิทยา มีความคล้ายคลึงกัน แต่เรียกชื่อแตกต่างกันออกไป ซึ่งอาจสรุปได้ดังนี้

ดวงเดือน พันธุมนาวิน และเพ็ญแข ประจันปัจจนึก กล่าวว่าองค์ประกอบที่สำคัญของจริยธรรม คือ^{๔๒}

๑. ความรู้เชิงจริยธรรม หมายถึง ความรู้ว่าการกระทำชนิดใดดีควรกระทำ หรือการกระทำใดควรงดเว้น ค่านิยมของสังคมเป็นอย่างไร ปริมาณความรู้เชิงจริยธรรมขึ้นอยู่กับ อายุ ระดับการศึกษา และพัฒนาการทางปัญญา ซึ่งสมาชิกในสังคมต้องเรียนรู้

๒. ทัศนคติเชิงจริยธรรม หมายถึง ความรู้สึกของบุคคลที่มีต่อลักษณะพฤติกรรมจริยธรรมต่าง ๆ ว่าชอบหรือไม่ชอบลักษณะนั้น ๆ เพียงใด ส่วนมากแล้ว ทัศนคติเชิงจริยธรรมของบุคคลมักจะสอดคล้องกับค่านิยมในสังคม และอาจเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมได้

^{๔๐} กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการและอีระพร อุวรรณโณ, **จริยธรรมกับการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : รุ่งศิลป์การพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๓.

^{๔๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖.

^{๔๒} ดวงเดือน พันธุมนาวิน และเพ็ญแข ประจันปัจจนึก, **จริยธรรมของเยาวชนไทย**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์, ๒๕๒๐), หน้า ๘.

๓. เหตุผลเชิงจริยธรรม หมายถึง การที่บุคคลใช้เหตุผลในการเลือกที่จะกระทำหรือเลือกที่จะไม่กระทำพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เหตุผลเชิงจริยธรรมนี้จะทำให้ทราบถึงเหตุจูงใจ หรือแรงจูงใจที่อยู่เบื้องหลังการกระทำต่าง ๆ

๔. พฤติกรรมเชิงจริยธรรม หมายถึง ความรู้สึกของบุคคลที่มีต่อลักษณะพฤติกรรมจริยธรรมต่าง ๆ ว่าชอบหรือไม่ชอบลักษณะนั้น ๆ เพียงใด ส่วนมากแล้วทัศนคติเชิงจริยธรรมของบุคคลมักจะสอดคล้องกับค่านิยมในสังคม และอาจเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมได้ เช่น ความซื่อสัตย์ และไม่เอาเปรียบผู้อื่น เป็นต้น

กระทรวงศึกษาธิการ, กรมการศาสนา ได้ให้ความเห็นว่า จริยธรรมของบุคคลประกอบด้วยสิ่งสำคัญ ๓ ประการ คือ^{๔๓}

๑. ส่วนประกอบทางด้านความรู้ (moral reasoning) คือ ความเข้าใจในเหตุผลของความถูกต้องดีงาม สามารถตัดสินแยกความถูกต้องออกจากความไม่ถูกต้องได้ด้วยการคิด

๒. ส่วนประกอบทางด้านอารมณ์ ความรู้สึก (moral attitude belief) คือ ความพึงพอใจ ศรัทธา เลื่อมใส เกิดความยินดีที่จะรับและนำจริยธรรมเป็นแนวประพฤติปฏิบัติ

๓ ส่วนประกอบทางด้านพฤติกรรมแสดงออก (moral conduct) คือ พฤติกรรมการกระทำที่บุคคลตัดสินใจจะกระทำถูกหรือผิดในสถานการณ์แวดล้อมต่าง ๆ เชื่อว่าอิทธิพลส่วนหนึ่งของการกระทำหรือไม่กระทำพฤติกรรมแบบใดจะขึ้นกับอิทธิพลของส่วนประกอบทั้ง ๒ ประการ ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น และบางส่วนอาจขึ้นกับองค์ประกอบอื่น ๆ เช่น ลักษณะทางจิตวิทยาบางประการของบุคคลอื่น ๆ หรือความรุนแรงของการบีบคั้นของสถานการณ์ที่รุมเร้าบุคคลนั้นอีกด้วย

จันทน์ ทุมโฆสิต ได้สรุปองค์ประกอบของจริยธรรมไว้ดังนี้^{๔๔}

๑. องค์ประกอบทางปัญญา (cognition) หรือส่วนประกอบของความรู้ (moral reasoning) หรือมิตความรู้ (knowledge) หรือความคิดทางจริยธรรม (moral thought)

๒. องค์ประกอบทางอารมณ์ (affection) หรือส่วนประกอบของอารมณ์ความรู้สึก (moral attitude and belief) หรือมิตของความรู้สึก (feeling) หรือความรู้สึกทางจริยธรรม (moral feeling)

^{๔๓} กระทรวงศึกษาธิการ, กรมการศาสนา, *แนวทางการพัฒนาจริยธรรมไทย*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา. ๒๕๒๓), หน้า ๓.

^{๔๔} จันทน์ ทุมโฆสิต การศึกษาความเข้าใจทางจริยธรรมของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย (กรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓).

๓. องค์ประกอบทางพฤติกรรม (behavior) หรือส่วนประกอบทางด้านพฤติกรรมและการแสดงออก (moral conduct) หรือมิติด้านความประพฤติ (conduct) หรือพฤติกรรมทางจริยธรรม (moral behavior)

ประกาศรี สืออำไพ ได้อธิบายเกี่ยวกับองค์ประกอบของจริยธรรมว่า จริยธรรมเป็นเครื่องกำหนดหลักปฏิบัติในการดำรงชีวิต เป็นแนวทางให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบเรียบร้อย ประกอบด้วยองค์ประกอบ ดังต่อไปนี้^{๔๕}

๑. ระเบียบวินัย (discipline) เป็นองค์ประกอบที่สำคัญยิ่ง สังคมที่ขาดกฎเกณฑ์ทุกคนสามารถทำทุกอย่างได้ตามอำเภอใจ ย่อมเดือดร้อนระส่ำระสาย ขาดผู้นำ ผู้ตามขาดระบบที่กระชับความเข้าใจ เป็นแบบแผนให้ยึดถือปฏิบัติ การหย่อนระเบียบวินัยทำให้เกิดการละเมิดสิทธิและหน้าที่ตามบทบาทของแต่ละบุคคลชาติใดไร้ระเบียบวินัยย่อมยากที่จะพัฒนาไปได้ทัดเทียมชาติอื่น จึงควรประพฤติตามจารีตประเพณีของสังคม

๒. สังคม (society) การรวมกลุ่มกันประกอบกิจกรรมอย่างมีระเบียบแบบแผนก่อให้เกิดขนบธรรมเนียมที่ดีงาม มีวัฒนธรรมอันเป็นความระเบียบเรียบร้อย และศีลธรรมอันดีของประชาชนเป็นกลุ่มที่ขยายวงกว้าง เรียกว่า สังคม

๓. อิสระเสรี (autonomy) ความมีสำนึกในมโนธรรมที่พัฒนาเป็นลำดับ ก่อให้เกิดความอิสระสามารถดำรงชีวิตตามสิ่งได้เรียนรู้จากการศึกษาและประสบการณ์ในชีวิตมีความสุขอยู่ในระเบียบวินัยและสังคมของตน เป็นค่านิยมสูงสุดที่คนได้รับการขัดเกลาแล้วสามารถบำเพ็ญตนตามเสรีภาพเฉพาะตนได้อย่างอิสระ สามารถปกครองตนเองและชักนำตนเองได้อยู่ในทำนองคลองธรรม^{๔๖}

ผู้วิจัยสรุปได้ว่าองค์ประกอบของจริยธรรม คือ บุคคลที่ดำรงชีวิตอยู่ด้วยความประพฤติที่ดีงาม มีระเบียบวินัยต่อตนเองซึ่งได้รับการฝึกฝนมาอย่างเป็นนิสัย รู้ดี รู้ชั่วอันเป็นจริยธรรมภายในจิตใจของตน บุคคลที่ได้รับการฝึกมาอย่างดีแล้วย่อมปรับตัวและทำกิจกรรมร่วมกับสังคมได้อย่างมีความสุข มีอิสระ มีเสรีภาพในการครองตนอย่างไม่ผิดกฎหมายและไม่ผิดศีลธรรม

Brown ได้แบ่ง จริยธรรมออกเป็น ๓ มิติ คือ

๑. มิติความรู้ (knowledge) เป็นส่วนของความรู้ความเข้าใจทางจริยธรรม
๒. มิติความรู้สึก (feeling) เป็นส่วนของความรู้สึกต่อพฤติกรรมทางจริยธรรมว่าพอใจหรือไม่พอใจ ชอบหรือไม่ชอบ
๓. มิติด้านความประพฤติ (conduct) เป็นส่วนของพฤติกรรมต่อตนเอง ผู้อื่นหรือสิ่งแวดล้อม ซึ่งสามารถแสดงออกให้เห็นได้ว่าถูกหรือไม่ ควรหรือไม่ควรเพียงใด

^{๔๕} ประกาศรี สืออำไพ, **พื้นฐานการศึกษาทางศาสนาและจริยธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๔๐), หน้า ๔๘.

^{๔๖} Brown, R. (1965). Social psychology. New York: Free Press. pp. 411-412

Hoffman (1979, p. 958) อ้างในประภาศรี สีหอำไพ.๒๕๔๐ ได้แบ่งจริยธรรมเป็น กระบวนการอิสระออกเป็น ๓ กระบวนการ คือ^{๔๗}

๑. ความคิดทางจริยธรรม (moral thought) เป็นกระบวนการความเชื่อ ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับพฤติกรรมทางจริยธรรมและเป็นส่วนที่ใช้ในการตัดสินใจความถูกต้องและความเหมาะสมของพฤติกรรมทางจริยธรรม

๒. ความรู้สึกทางจริยธรรม (moral feeling) เป็นกระบวนการทัศนคติเชิงจริยธรรม ที่แสดงถึงความชอบหรือไม่ชอบต่อพฤติกรรมทางจริยธรรมที่ได้ประสบหรือประสบ

๓. พฤติกรรมทางจริยธรรม (moral behavior) เป็นกระบวนการแห่งการกระทำ อันมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม เป็นกระบวนการรูปธรรมที่ปรากฏให้ตัดสินได้ว่าถูกต้องหรือเหมาะสม เพียงใด

๒.๑.๒.๔ องค์ประกอบในการส่งเสริมจริยธรรมนักเรียน

การจัดการศึกษาในโรงเรียนมีจุดมุ่งหมายที่สำคัญ ๒ ประการคือ เพื่อพัฒนาเยาวชนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา มีความรู้ความสามารถในการประกอบอาชีพ รู้จักพึ่งตนเอง มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ใฝ่รู้และเรียนรู้ตนเองอย่างต่อเนื่องประการหนึ่งและมีคุณธรรม จริยธรรมในการดำรงชีวิต รู้จักรักษาและส่งเสริมสิทธิหน้าที่ เสรีภาพการเคารพกฎหมาย ความเสมอภาคและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข อีกประการหนึ่ง ซึ่งจุดมุ่งหมายทั้ง ๒ ประการประสบความสำเร็จได้หรือไม่ขึ้นอยู่กับการบริหารและจัดการของผู้บริหารโรงเรียนเป็นสำคัญ โดยมีคณะครูในโรงเรียนเข้าร่วมเป็นองค์ประกอบสนับสนุนด้วย การดำเนินงานจึงจะบรรลุผลดังที่ พุทธทาสภิกขุ^{๔๘} ได้แสดงความคิดเห็นว่า'' การศึกษาดี คือมีการศึกษาจริยธรรม โดยเฉพาะจะสำเร็จประโยชน์ต่อนักเรียนได้จริงต้องมี ๓ องค์ประกอบ คือ มีครูดี มีวิธีการสอนดี และมีสิ่งแวดล้อมดี''

แสง จันทร์งาม ได้กล่าวถึงการส่งเสริมจริยธรรมนักเรียนในโรงเรียนต้องเอาใจใส่กับสิ่งต่อไปนี้^{๔๙}

๑. ตัวจริยธรรม หมายถึง คุณภาพจิตใจที่มีอิทธิพลต่อความประพฤติของการสอนจริยธรรม ต้องมุ่งที่จิตใจ ไม่ใช่มุ่งควบคุมคำพูดและการกระทำ จริยธรรมเป็นสิ่งที่ส่งเสริมความเจริญแก่ตนเอง เสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างมนุษย์และส่งเสริมชาติบ้านเมือง หน้าที่ของครูสอนจริยธรรมคือการช่วยปราบอธรรม และช่วยพัฒนาธรรมในจิตใจของนักเรียน

^{๔๗} Hoffman, M. L. (1979). Development of moral thought, feeling and behavior. American Psychologist, 10, 958-966.

^{๔๘} พุทธทาสภิกขุ, (พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาส อินทปัญโญ)), การดำรงรักษาและเผยแพร่จริยธรรม แนวทางจริยธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทศิริพัสต, ๒๕๐๕), หน้า ๑๙๙.

^{๔๙} แสง จันทร์งาม, การส่งเสริมจริยธรรมนักเรียนในโรงเรียน", วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๕).

๒. จุดมุ่งหมายของการสอนจริยธรรม ครูต้องพยายามให้เด็กสามารถจดจำข้อเท็จจริง เข้าใจ การเปลี่ยนแปลงความคิดเห็น ทศนคติและอารมณ์ ตลอดจนการกระทำต่างๆไปในที่ดี

๓. ครูสอนจริยธรรมต้องศึกษาค้นคว้าในเนื้อหาของจริยธรรมจนเกิดความซาบซึ้งเพื่อโน้มน้าวจิตใจเด็กให้เกิดความสนใจ และครูควรกระทำตนเป็นตัวอย่าง สร้างศรัทธาแก่เด็กและเรียนรู้สภาพส่วนตัวนักเรียนเท่าที่สามารถทำได้

๔. การสอนจริยธรรมในห้องเรียนก็ต้องมีการเตรียมการดำเนินการสอนทบทวนและสรุป ครูต้องสามารถจูงใจเด็กให้สนใจบทเรียนและมีบทสรุปที่ประทับใจเด็ก นอกห้องเรียนก็ต้องมีการสอนจริยธรรมในทันทีที่โอกาสอำนวย เช่น ตามเหตุการณ์ที่เด็กทำผิด แนะนำให้ทำกิจกรรม

๕. การประเมินผลทางจริยธรรม โดยการทดสอบจากความจำ ความเข้าใจ และความเปลี่ยนแปลงในพฤติกรรมไปในทางที่ดี

สรุปคดี หลาบมาลา ได้กล่าวถึง ผลการทดสอบของ Marilyn Watson และคณะในโครงการ The Child Development Project ที่รัฐอิลลินอยล์ ประเทศสหรัฐอเมริกาว่าการพัฒนาจริยธรรมที่เหมาะสมกับนักเรียนระดับประถมศึกษา มีองค์ประกอบสำคัญ ๕ ประการ ซึ่งสรุปได้ดังนี้^{๕๐}

๑. การพัฒนาระเบียบวินัย เป็นวิธีการจัดการห้องเรียนให้เป็นชุมชนที่ดูแลซึ่งกันและกันแบบครอบครัว (Caring community) เด็กแต่ละคนจะมีความเป็นตัวของตัวเองความรอบรู้ความอบอุ่น และกฎระเบียบของห้องเรียน เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้และการพัฒนาตนเองทางจริยธรรม

๒. การเรียนแบบร่วมมือ โดยแบ่งนักเรียนเป็นกลุ่มย่อย ต้องช่วยเหลือกัน ซึ่งทั้งได้ความรู้ และเป็นการส่งเสริมพฤติกรรมช่วยสังคม เช่น ความยุติธรรม ความรับผิดชอบ ความเห็นใจและความเต็มใจช่วยเหลือกัน

๓. การช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ จัดเป็นกิจกรรมช่วยมนุษย์ ช่วยสังคมทั้งนอกและในโรงเรียน

๔. การเข้าใจผู้อื่น จุดเน้นอยู่ที่การช่วยเด็กให้เข้าใจสถานการณ์และความรู้สึกของคนอื่นทั้งประสบการณ์ตรง เช่น ช่วยเหลือคนทุกข์ยากและประสบการณ์อ้อม เช่น อ่านและอภิปรายตัวละครในวรรณคดี และเหตุการณ์หนังสือพิมพ์ เป็นต้น

๕. ส่งเสริมพฤติกรรมช่วยสังคม โดยครูอธิบายค่านิยมต่างๆที่ช่วยสังคม เช่น รักเมืองไทย กิจกรรมของไทย ใช้องไทย เทียวเมืองไทย พยายามเน้นทฤษฎีสู่การปฏิบัติ และการศึกษาเหตุการณ์ในวรรณคดีและประวัติศาสตร์ด้วย

สำเริง เฉลิเม่น กล่าวว่า การที่โรงเรียนปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้กับเด็กได้นั้นต้องอาศัยองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกัน ดังนี้^{๕๑}

^{๕๐} สุรศักดิ์ หลาบมาลา, การส่งเสริมจริยธรรมในโรงเรียน, *ศึกษาศาสตรปรัทัศน์*, ปีที่ ๑๓ (มกราคม – เมษายน ๒๕๔๑), หน้า ๓๘-๓๙.

^{๕๑} สำเริง เฉลิเม่น, *การบริหารโรงเรียนกับการสอนจริยธรรม*, (วิทยากรย. ๒ : กุมภาพันธ์, ๒๕๒๗), หน้า ๑๘ – ๑๙.

๑. การบริหารโรงเรียน ได้แก่ การปฏิบัติเป็นแบบอย่างแก่นักเรียน การกำหนดระเบียบข้อบังคับ การควบคุม ติดตามผล เป็นต้น

๒. การจัดสภาพแวดล้อมให้สอดคล้องกับการสอนของครู

๓. การสอนของครู

๔. การจัดกิจกรรมด้านจริยศึกษา

จากความคิดเห็นดังกล่าวสรุปได้ว่า องค์ประกอบในการส่งเสริมจริยธรรมนักเรียน คือ การกำหนดนโยบาย การสอนหรือวิธีสอน การจัดสภาพแวดล้อม การจัดกิจกรรมจริยศึกษา และการประเมินผลทางจริยธรรม องค์ประกอบในการส่งเสริมจริยธรรมดังกล่าวจะประสบความสำเร็จได้ด้วยการกำกับดูแลของผู้บริหารโรงเรียนและความร่วมมือของครูผู้สอน

๒.๑.๒.๕ กระบวนการพัฒนาจริยธรรม

ภิญโญ สาร กล่าวว่า การพัฒนาจริยธรรม คือ การสร้างสรรค์หลักการอันเป็นคุณความดีที่ควรประพฤติมีหลักการสำคัญอยู่ ๘ ประการของวิถีประชาธิปไตย คือ ^{๕๒}

๑. เอาเหตุผลและความรู้จากประสบการณ์เป็นหลักในการดำเนินชีวิต

๒. ให้ความสำคัญแก่เอกชนพร้อมกับเคารพมติมหาชน

๓. ถือว่ารัฐเป็นเพียงเครื่องมือรับใช้ประชาชน ไม่ใช่รัฐเป็นนาย ประชาชนเป็นทาส

๔. ใช้ความสมัครใจเป็นหลักในการดำเนินชีวิต ไม่ใช่การบีบบังคับหรือบังคับ

๕. เคารพกฎหมายและยึดหลักกฎหมายเป็นแนวทางดำเนินชีวิต

๖. ถือว่า วิธีการมีสำคัญไม่น้อยกว่าผลสำเร็จอันปลายทาง

๗. ให้โอกาสทุกคนอภิปรายแสดงความคิดเห็นก่อนที่จะให้เขาตกลงใจทำอะไรก็ตาม

๘. เคารพหลักการแห่งความเสมอภาคอย่างน้อยในขั้นมูลฐานของมนุษย์ทั้งหมด

การพัฒนาจริยธรรมตามแบบคิกของโคลเบอร์ก เขามีความเชื่อว่าจริยธรรมเป็นกระบวนการพัฒนาไปตามวุฒิภาวะของคน ซึ่งพบว่า จริยธรรมนั้นมีพัฒนาการตามวุฒิภาวะมีความสัมพันธ์กับระดับสติปัญญาและระดับการศึกษาจะช่วยนักเรียนอย่างมาก ที่จะจัดเนื้อหาวิชาจริยธรรมให้เหมาะสมกับวุฒิภาวะของเด็ก ฉะนั้นการสอนจริยธรรมในโรงเรียนจึงควรจัดในระบบหลักสูตรต่อเนื่อง ตามแนวคิดของบรูเนอร์นักจิตวิทยาปัญญานิยมอีกผู้หนึ่งด้วยวิธีการสอนจริยธรรมในโรงเรียนจะช่วยปลูกฝังจริยธรรมแก่เยาวชนไทยให้แน่นหนาได้มั่นคงเหมือนรากแก้วของตนไม่^{๕๓}

๒.๑.๒.๖ การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของคนไทย

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ได้แสดงกล่าวถึงการพัฒนายั่งยืนไว้โดยสรุปว่า การพัฒนาเป็นกระบวนการที่ประเทศไทยรับแนวทางมาจากองค์การสหประชาชาติในช่วงทศวรรษ ๒๕๐๐-๒๕๑๐ ภายใต้การผลักดันของธนาคารโลก ดังนั้น จึงเป็นกรเน้นหนักทางด้านเศรษฐกิจเป็นสำคัญ จึง

^{๕๒} ภิญโญ สาร, *วิถีประชาธิปไตยกับการพัฒนาจริยธรรม*, ม. ป. ป. (อัสสัมชัญ), ๒๕๒๒, หน้า ๙.

^{๕๓} พรหมทิพย์ ศิริวรรณบุษย์, *การพัฒนาจริยธรรมตามแนวของโคเบอร์ก*, (วารสารครุศาสตร์ ๑๑ : เมษายน - มิถุนายน, ๒๕๒๖), หน้า ๗ - ๑๓.

เป็นที่มาของ “สภาเศรษฐกิจแห่งชาติ” และมีการจัดตั้ง คณะกรรมการดำเนินการวางแผนเศรษฐกิจของประเทศ ในปี พ.ศ. ๒๔๙๖

การพัฒนาที่ยั่งยืน ตามความหมายของพระธรรมปิฎก คือ “...การพัฒนาที่สนองความต้องการของปัจจุบัน โดยไม่ทำให้ประชาชนรุ่นต่อไปในอนาคตต้องประนีประนอมยอมลดความสามารถของเขา ในการที่จะสนองความต้องการของเขาเอง...”

การพัฒนาที่เน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจทำให้เกิดปัญหาสังคมและสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างมาก ในปัจจุบันเรื่องจริยธรรมจึงเป็นสิ่งที่ทุกสถาบันการศึกษาให้ความสนใจและเปิดการสอนจริยธรรมทางธุรกิจอย่างจริงจัง นับตั้งแต่มหาวิทยาลัยอัน ๑ ของโลก คือ ฮาร์วาร์ด ลงไปจนถึงสถาบันฝึกอบรมต่างๆ

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องในการจัดการศึกษาเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนคุณภาพการศึกษาประกอบด้วย ๓ มิติที่มีความสัมพันธ์เชิงระบบซึ่งกันและกัน คือ

๑. คุณภาพของปัจจัยนำเข้า (inputs) ซึ่งได้แก่ หลักสูตร ครูและบุคลากรทางการศึกษาหลักสูตร คือ ข้อกำหนดด้วยจุดหมาย แนวทาง วิธีการ และเนื้อหาสาระในการจัดการเรียนการสอน เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ ความสามารถ ทักษะและพฤติกรรมตามที่กำหนดตามจุดหมายของการศึกษา หลักสูตรจึงเป็นหัวใจของการจัดการศึกษา เพราะหลักสูตรเป็นตัวกำหนดทิศทางในการจัดการเรียนการสอนที่จะใช้เป็นกรอบในการพัฒนาผู้เรียนให้เกิดความรู้ ความสามารถ ส่งเสริมให้เอกัตบุคคล ได้พัฒนาศักยภาพสูงสุดของตนเอง เพื่อให้มีชีวิตอยู่ของสังคมได้อย่างมีความสุข ตามจุดหมายการศึกษาของชาติที่กำหนดไว้

๒. คุณภาพของกระบวนการ (process) ซึ่งได้แก่ กระบวนการเรียนการสอนและการบริหารจัดการศึกษา กระบวนการเรียนการสอนเป็นกระบวนการที่ครูเป็นผู้มีบทบาทสำคัญยิ่งในการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ตามกรอบหลักสูตรให้กับผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนได้เกิดความรู้ ความเข้าใจค่านิยม คุณธรรมจริยธรรม ทักษะและกระบวนการต่างๆ ในอันที่จะนำความรู้และประสบการณ์ที่ได้จากการเรียนรู้ไปใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตและการศึกษาต่อจากการศึกษาของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษา พบว่า การจัดกระบวนการเรียนการสอนเป็นลักษณะ” ผู้สอนเป็นศูนย์กลาง ” ใช้การบรรยายเน้นการท่องจำเนื้อหา มากกว่าการปฏิบัติจริงไม่เปิดโอกาสให้นักเรียนร่วมคิดร่วมดำเนินการศึกษาหาความรู้ เน้นการเรียนการสอนตามเนื้อหาสาระ นอกจากนั้นวิธีและเกณฑ์การประเมินผลและการคัดเลือกเข้าเรียนต่อเป็นเครื่องกำหนดการเรียนการสอนของครูและนักเรียนเป็นอย่างมาก โดยยังคงกำหนดวิชาหนังสือหรือการสอบได้คะแนนสูงเป็นสำคัญ

๓. คุณภาพของผลผลิต (outputs) ซึ่งได้แก่ คุณภาพของผู้สำเร็จการศึกษาตามหลักสูตรคุณภาพการศึกษาของเด็กไทยในปัจจุบันปรากฏว่า ผลการเรียนรู้ในวิชาพื้นฐานสำคัญ คือ คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ มีแนวโน้มต่ำลง ความสามารถของเด็กไทยในวิชาดังกล่าวยังไม่อาจเทียบกับมาตรฐานการเรียนรู้ของเด็กชาติอื่นๆได้ หรือส่วนที่เทียบได้นั้นมีจำนวนน้อยมาก ทั้งนี้ส่วนหนึ่งมาจากทวิวิชาเข้มเป็นพิเศษเท่านั้น กระบวนการพัฒนาความรู้ความสามารถนี้จึงอยู่ในวงแคบ

แนวทางในการดำเนินงานด้านการจัดการศึกษาเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนจากกระแสโลกาภิวัตน์และ สภาพปัญหาคุณภาพการศึกษาดังกล่าวจึงมีความจำเป็นต้องพัฒนาคุณภาพการศึกษา

โดยเฉพาะคุณภาพของนักเรียนเป็นสำคัญ เพื่อให้สามารถเผชิญปัญหาและการเปลี่ยนแปลง เพื่อดำรงตนในสังคมได้อย่างดีมีความสุขร่วมรับผิดชอบพัฒนาชุมชนประเทศชาติ และสังคมโลก จึงเห็นสมควรต้องพัฒนาคุณภาพการศึกษาทั้งระบบ ซึ่งได้แก่ ปัจจัยนำเข้า (inputs) และกระบวนการ (process) เพื่อให้เกิดผลผลิต (outputs) คือ นักเรียนที่มีคุณภาพนั่นเอง

ปัจจัยนำเข้า (inputs) และกระบวนการ (process) ที่สำคัญที่ต้องได้รับการพัฒนาในทันที ได้แก่ หลักสูตร ครูและบุคลากรทางการศึกษา กระบวนการเรียนการสอน และการบริหารจัดการ โดยมีการประกันคุณภาพการศึกษาเป็นกลไกสำคัญผลักดันให้เกิดการพัฒนาคุณภาพการศึกษา โดยมีเป้าหมายสำคัญ คือ การยกระดับคุณภาพการศึกษาของนักเรียน บนพื้นฐานของวัฒนธรรมไทยให้มีมาตรฐานสูงมีคุณภาพในระดับสากลและมีชีวิตอยู่ในสังคมโลกได้อย่างมีความสุข โดยมีแนวคิดในการพัฒนาคุณภาพการศึกษาในแต่ละด้าน ดังนี้

๑. การพัฒนาหลักสูตร

หลักสูตรการศึกษา จะต้องได้รับการพัฒนาให้เป็นหลักสูตรที่มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้เป็นคนที่มีสมบูรณ์ มีความสมดุลทั้งทางด้านจิตใจ ร่างกาย สังคม และปัญญา สามารถพึ่งตนเองและร่วมมือกับผู้อื่นอย่างสร้างสรรค์ หลักสูตรต้องมีลักษณะกว้าง ยืดหยุ่น และมีความเป็นสากลทัดเทียมมาตรฐานโลก มีเนื้อหาสาระที่จำเป็นต่อการเรียนรู้โลกปัจจุบันและอนาคต เนื้อหาเชื่อมโยงและต่อเนื่องกันทุกระดับ ทั้งด้านความรู้ความสามารถ ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ศิลธรรม คุณธรรม จริยธรรม ตั้งแต่ระดับประถมศึกษาจนถึงมัธยมศึกษาทั้งระบบในโรงเรียน ระบบนอกโรงเรียนและการศึกษาตลอดชีพ โดยเปิดโอกาสให้ชุมชนหรือสังคมมีส่วนร่วมในการกำหนดและพัฒนาหลักสูตร ให้ยืดหยุ่นและหลากหลายสอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่ที่เป็นจริงของชุมชนสังคมและประกอบอาชีพในท้องถิ่น

๒. การพัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษา

ครูและบุคลากรทางการศึกษา ซึ่งรวมหมายถึงผู้บริหารสถานการศึกษา นับเป็นกลุ่มบุคคลที่มีความสำคัญยิ่งที่รับผิดชอบจัดการศึกษาของชาติโดยตรง จะต้องได้รับการพัฒนาให้เป็นผู้ที่มี ทั้งความรู้และความสามารถและเทคนิควิธีในการปฏิบัติวิชาชีพที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง (Learner-Center) ได้รับการพัฒนาให้มีคุณธรรมมีความสำนึกและมีจิตวิญญาณของความเป็นครู มีความเอื้ออาทรช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยมุ่งให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ผู้เรียน มีขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติหน้าที่ รวมทั้งต้องพัฒนายกระดับวิชาชีพครูให้เป็นวิชาชีพที่มีเกียรติเป็นที่ยอมรับของสังคมและผู้ประกอบอาชีพครู ต้องสามารถดำรงชีพอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

๓. การพัฒนากระบวนการเรียนการสอน

กระบวนการเรียนการสอนเป็นกระบวนการนำหลักสูตรไปปฏิบัติจริงให้บรรลุผลเป็นขั้นตอนสำคัญที่ครูจะต้องดำเนินการให้ผู้เรียนได้พัฒนาขีดความสามารถของตนได้เต็มตามศักยภาพมีความสมดุลทั้งร่างกาย ปัญญา จิตใจและสังคม ให้เป็นผู้รู้จักคิด วิเคราะห์ใช้เหตุและผลทางวิทยาศาสตร์ มีความคิดริเริ่มยอด รักการเรียนรู้ รู้วิธีการและสามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง มีเจตคติที่ดี มีวินัย มีความ

รับผิดชอบ และมีทักษะที่จำเป็นต่อการพัฒนาคน พัฒนาอาชีพ และดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขตามกรอบหลักสูตรที่กำหนดไว้ ดังนั้น กระบวนการเรียนการสอน จึงต้องดำเนินการให้สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของหลักสูตรที่สำคัญ ดังนี้

- ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางและพัฒนาผู้เรียนเต็มตามศักยภาพ
- เน้นกระบวนการเรียนรู้ กระบวนการคิดวิเคราะห์ กระบวนการกลุ่มและทักษะกระบวนการ
- ใช้วิธีการเรียนรู้ที่หลากหลาย ให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติจริง
- มีการเชื่อมโยงการเรียนรู้ ทั้งในระบบ นอกกระบบโรงเรียนทั้งภายในกลุ่มวิชาการระหว่างกลุ่มวิชา และการดำเนินชีวิตจริง
- คำนึงถึงความสมดุลระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นกับวิทยาการสมัยใหม่และความเป็นไทยกับความเป็นสากลมีการเชื่อมโยงข้อมูลข่าวสารและการเลือกใช้ข้อมูลที่เหมาะสมในการจัดการเรียนการสอน
- สอดแทรก ปลูกฝัง เสริมสร้างค่านิยม คุณธรรมจริยธรรมในทุกสาขาวิชา
- นำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ในการพัฒนาประสิทธิภาพการเรียนการสอน
- ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอน
- ปรับปรุงวิธีการวัดและประเมินผล โดยเน้นการวัดและประเมินผลตามสภาพจริง

๔. การปรับปรุงระบบการบริหารการศึกษา

การบริหารและการจัดการศึกษาเป็นกระบวนการส่งเสริมและสนับสนุนอำนวยความสะดวกให้การดำเนินงานการศึกษาในด้านต่างๆ บรรลุวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษา อย่างมีประสิทธิภาพ ผู้บริหารการศึกษาจะต้องพัฒนาระบบบริหารและการจัดการให้มีเอกภาพต้องกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นโดยเน้นสถานศึกษาเป็นหลัก ตลอดจนให้บุคคล ครอบครัว ชุมชน

องค์กรพัฒนาเอกชน หน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนมีส่วนร่วมและรับผิดชอบในการจัดการศึกษา ให้สอดคล้องกับเจตนารมณ์และบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย รวมทั้งจะต้องพัฒนาระบบการวางแผนและให้มีแผนยุทธศาสตร์ที่สอดคล้องสัมพันธ์เชื่อมโยงกันทุกระดับทั้งระดับนโยบายและระดับปฏิบัติการ

นอกจากนั้นแล้ว การสร้างความเข้มแข็งของภาคีต่างๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารการศึกษา ดังเช่น ครู ผู้ปกครอง สถาบันศาสนา และชุมชน ให้มีการประสานงานกันเพื่อปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้แก่ นักเรียน นักศึกษาระดับต่างๆ พร้อมกันนั้นก็จัดการเรียนการสอนโดยการบูรณาการความรู้ ทักษะ ในด้านคุณธรรมจริยธรรมเข้ามาในหลักสูตรการสอนอย่างผสมกลมกลืน^{๕๔}

๒.๑.๒.๗ แนวทางในการส่งเสริมจริยธรรมนักเรียน

จริยธรรมของโรงเรียน (School – base Code of Ethics) เป็นที่ต้องสร้างขึ้นภายในโรงเรียน โดยเฉพาะอย่างยิ่งโรงเรียนที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมของบุคลากรโรงเรียน

^{๕๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), การศึกษากับการพัฒนาอย่างยั่งยืน, (เข้าถึง ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๕๔), <http://bit.ly/qcjt7>.

นักเรียน ชั้นเริ่มต้นควรให้ครูทุกคนพัฒนาจริยธรรมของตนเองขึ้นก่อน เพื่อนำไปสู่การสร้างจริยธรรมของโรงเรียน^{๕๕}

สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการครู ได้กล่าวถึง บทบาทของผู้บริการในการส่งเสริมจริยธรรมในโรงเรียน ไว้ดังนี้

“ผู้บริหาร คือ ผู้นำที่จะต้องดูแล ควบคุมให้มีการปฏิบัติกิจกรรมทุกอย่างในสถาบันให้เป็นไปตามนโยบาย แผนงาน โครงการ ภารกิจทั้งปวง ตลอดจนเป็นผู้ส่งเสริมและกำกับให้มีการปฏิบัติตามเกณฑ์ ระเบียบ ข้อบังคับ และกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ผู้บริหารต้องใช้ความสามารถและสภาวะผู้นำที่จะทำให้ผู้ใต้บังคับบัญชาปฏิบัติในสิ่งที่ผู้บริหารประสงค์จะให้ปฏิบัติ และให้ผู้ปฏิบัติพึงพอใจที่จะรับปฏิบัติในสิ่งที่ได้รับมอบหมายนั้นๆ ดังนั้น พฤติกรรมการปฏิบัติของครูจะเป็นประการใดต้องขึ้นอยู่กับสภาพการนำของผู้บริหาร ภาวะผู้นำของผู้บริหารจึงมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของข้าราชการครูผู้ใต้บังคับบัญชาโดยตรง”^{๕๖}

แนวทางในการส่งเสริมจริยธรรมนักเรียนในโรงเรียน จะกระทำไม่ได้ผลขึ้นมาไม่ได้ด้วยวิธีการสอนเพียงอย่างเดียว แต่จะต้องอาศัยการจัดบรรยากาศ สภาพแวดล้อม ตลอดจนความประพฤติของครูในโรงเรียน ให้สอดคล้องตามไปด้วย นั่นคือ จะต้องส่งเสริมจริยธรรมทั้งในรูปหลักสูตรแฝง และในรูปของการสอน^{๕๗}

การสอนจริยธรรมในโรงเรียนนั้น อำนวย ทะพิงค์แก และ ชัยนต์ วรรณะภูมิ เสนอแนวคิดไว้ว่า จะต้องปรับปรุงหลักสูตร วิธีการสอนใหม่ๆ โดยควรจะมีการเพิ่มหลักสูตรด้านนี้ให้มากขึ้น และให้สอดคล้องประสานกับทุกวิชาซึ่งหมายความว่า การสอนจริยธรรมไม่ตกเป็นภาระของครูสอน ศีลธรรมเพียงอย่างเดียว ผู้สอนวิชาอื่นก็มีหน้าที่ในการส่งเสริมจริยธรรมให้แก่ นักเรียนเช่นกัน^{๕๘}

กระทรวงศึกษาธิการ ได้เสนอแนวทางการส่งเสริมจริยธรรมในโรงเรียนไว้ในแผนพัฒนาจริยธรรม สรุปได้ดังนี้^{๕๙}

๑. ดำเนินการร่วมมือกับวัดและผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อจัดทำสื่อการเรียนการสอน
๒. จัดให้มีการฝึกสมาธิอย่างง่ายและเหมาะสมกับเด็กในวัยประถมศึกษา

^{๕๕} สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติสำนักนายกรัฐมนตรี, **จริยธรรมการสอน**, (กรุงเทพมหานคร : ภาพพิมพ์ ๒๕๔๓), หน้า ๑๒-๑๓.

^{๕๖} สำนักงานข้าราชการครู, **การบริหารงานวินัยราชการครู**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๙), หน้า ๑๕.

^{๕๗} กীরติ ศรีวิเชียร, **การจัดจริยศึกษาในโรงเรียน**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒), หน้า ๔๔.

^{๕๘} อำนวย ทะพิงค์แก และชัยนต์ วรรณะภูมิ, **ปัญหาจริยธรรมในสังคมไทยในทัศนะของนักการศึกษา, รายงานในการสัมมนาจริยธรรมในสังคมไทยในปัจจุบัน**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๒), หน้า ๒๐๘.

^{๕๙} กระทรวงศึกษาธิการ, **พฤติกรรมของครูในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษาด้านการปลูกฝังจริยธรรมในห้องเรียน**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๗), หน้า ๑๕.

๓. จัดอบรมบุคลากรที่รับผิดชอบทางด้านจริยศึกษาให้มีความรู้ความสามารถในการจัดการเรียนการสอนและการจัดจริยศึกษา

๔. จัดสภาพแวดล้อมเป็นรูปธรรมที่เป็นมงคลและดีงามให้แก่แก่นักเรียนตามวันสำคัญทางศาสนา เช่น พระพุทธรูป ภาพในชาดก หรือสัญลักษณ์ในทางพุทธศาสนาและ ศาสนาอื่น

๕. จัดให้มีห้องพระหรือห้องจริยศึกษาสำหรับนักเรียนในการกราบไหว้บูชาประกอบกิจกรรมทางศาสนา

๖. จัดกิจกรรมส่งเสริมลักษณะนิสัยให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง โดยประสานให้วัดและชุมชนเข้าร่วมด้วย

๗. จัดสภาพแวดล้อมในโรงเรียน ให้สนับสนุน หรือเอื้อต่อการส่งเสริมลักษณะนิสัยและจริยธรรมของนักเรียน สภาพแวดล้อมจะเป็นเสมือนภูมิป้องกันมิให้เด็กเสื่อมทางจริยธรรมได้

๘. จัดกระบวนการเรียนการสอน ให้เน้นภาคปฏิบัติเป็นสำคัญ และมีการจัดทั้งในเวลาและนอกเวลาเรียน

๙. พัฒนาบุคลากรทั้งผู้บริหารและผู้ปฏิบัติการสอน ให้เป็นผู้นำและเป็นแบบอย่างที่ดีในการส่งเสริมจริยธรรม คุณธรรมที่พึงประสงค์

๑๐. ปรับปรุงกระบวนการเรียนการสอน การประเมิผลทางจริยธรรมให้เหมาะสมสอดคล้องกับระบบการเรียนการสอน

๑๑. พัฒนาครูให้มีความรู้ทางจริยธรรม วิธีการถ่ายทอดความรู้ และคุณลักษณะของความรู้

๑๒. ส่งเสริมและประสานการร่วมมือระหว่างโรงเรียน บ้าน วัด และสื่อมวลชนในด้านการเผยแพร่คุณธรรมจริยธรรม

๑๓. ส่งเสริมและให้กำลังใจแก่ครูอาจารย์ที่สอนจริยธรรมดีเด่น

๑๔. ครูควรนำข่าวอาชญากรรม หรือข่าวแปลกๆ มาวิจารณ์ วิเคราะห์เพื่อประกอบการสอนจริยธรรม

๑๕. ส่งเสริมให้นักเรียนรู้จักวิเคราะห์สภาพสังคมที่นำไปสู่ความเสื่อมโทรมทางจริยธรรม

สมพงษ์ จิตระดับ ได้เสนอแนวทางในการส่งเสริมจริยธรรมให้นักเรียนในวัย ๖-๑๒ ขวบไว้ดังนี้^{๖๐}

๑. สร้างสิ่งแวดล้อมให้เด็กสามารถดูดซึมจริยธรรมที่ต้องการปลูกฝังเองโดยผู้ใหญ่ไม่เสียเวลาพร่ำสอนจนเกินไป

๒. ให้เด็กอยู่ใกล้ชิดตัวอย่างที่ดี เพื่อให้เด็กได้ประพฤติปฏิบัติตาม

๓. เสนอปัญหาให้เด็กศึกษาจนเกิดสำนึก มากขึ้นและเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตัวเอง โดยไม่รู้ตัว

๔. แสวงหาแบบอย่างวัฒนธรรมที่ดีงาม เพื่อขัดเกลาความคิดของเด็กให้ประณีตและพัฒนาจริยธรรม

๕. จัดโอกาสให้เด็กได้ศึกษาหาประสบการณ์จากวิชาการ ซึ่งสามารถพัฒนาจริยธรรมได้

^{๖๐} สมพงษ์ จิตระดับ, การสอนจริยธรรมศึกษาในระดับประถมศึกษา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โอ เอส พริ้นติ้ง เฮาส์, ๒๕๓๐), หน้า ๑๖๔.

๖. สร้างและปฏิบัติตามจริยธรรมที่ผู้ใหญ่และเด็กยอมรับร่วมกัน
๗. สนทนาในชีวิตประจำวันในโอกาสได้พบเหตุการณ์ทั้งในและนอกโรงเรียนเพื่อให้เด็กเห็นคุณค่า และความหมายของเหตุการณ์นั้นๆ
๘. ตั้งชมรมเพื่อศึกษาหาความรู้ได้ตามอิสระ และความปรารถนาของตน
๙. สร้างคำขวัญและภาษิต ที่คนส่วนใหญ่ยอมรับร่วมกัน
๑๐. แนะนำหรือให้คำปรึกษาเฉพาะตัว

ข้าเลื่อง วุฒิจันทร์ ได้กล่าวถึงแนวทางการจัดจริยศึกษาสำหรับโรงเรียนไว้ สรุปได้ดังนี้^{๖๑}

๑. จัดโรงเรียนและสิ่งแวดล้อมในโรงเรียน ให้เอื้ออำนวยต่อการสอนจริยธรรมในโรงเรียนอย่างต่อเนื่อง
๒. จัดการสอนจริยธรรมตามหลักสูตร โดยสอนให้สอดคล้องกับสังคม จากสิ่งที่ใกล้ตัวไปสู่สิ่งที่ไกลตัวนักเรียน
๓. จัดกิจกรรมประกอบการสอนจริยธรรมให้กับเด็กได้ปฏิบัติจริง และสอดคล้องกับหลักวิทยาศาสตร์เน้นให้เห็นจริงมากกว่าการสร้าง kepercayaanที่มลาย
๔. แทรกคติธรรมทั้งในหนังสือแบบเรียนและหนังสืออ่านประกอบ
๕. สอดแทรกจริยธรรมในการสอนทุกวิชา ทุกกลุ่มประสบการณ์
๖. จัดภาพประกอบเรื่องจริยธรรม ทั้งในการสอนและการจัดกิจกรรม
๗. ใช้สื่อมวลชนในการให้ความรู้และประสบการณ์ด้านจริยธรรม

สาโรช บัวศรี ได้กล่าวถึงการดำเนินงานการส่งเสริมจริยธรรมในโรงเรียนกระทำได้โดยสรุปได้ดังนี้

๑. แต่งตั้งคณะกรรมการจริยธรรมประจำโรงเรียน เพื่อทำหน้าที่กำหนดแผนงานจริยธรรม ควบคุมดูแลให้เป็นไปตามแผนและปรับปรุงแผนการปฏิบัติให้เหมาะสม
๒. มีแผนงานส่งเสริมจริยธรรม โดยดำเนินการดังนี้^{๖๒}
 - ๒.๑ สร้างบรรยากาศสิ่งแวดล้อมให้เอื้ออำนวยต่อการให้การศึกษอบรมและการปฏิบัติเรื่องจริยธรรม เช่น คณะครูประพฤติปฏิบัติตัวเป็นแบบอย่างที่ดีแก่นักเรียน ชี้แจงกระตุ้น โน้มน้าวให้นักเรียนเห็นว่าการประพฤติตามจริยธรรมเป็นสิ่งที่มิเกียติ ไม่ใช่สิ่งที่น่าละอาย การตั้งชมรมจริยธรรมในโรงเรียน
 - ๒.๒ จัดให้มีการอบรมจริยธรรมอย่างต่อเนื่องในโรงเรียน ผู้ให้การอบรม ได้แก่ พระสงฆ์หรือ ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้บริหารโรงเรียน ครูประจำชั้นและครูเวรประจำวัน
 ๓. มีแผนงานควบคุมความประพฤติ ผู้ใดประพฤติผิดจริยธรรม ต้องลงโทษสมควรแก่กรณีอย่างเคร่งครัด ผู้ใดประพฤติดีเด่นด้านจริยธรรม ต้องยกย่องสรรเสริญ

^{๖๑} ข้าเลื่อง วุฒิจันทร์, **คุณธรรมและจริยธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : กรมศาสนา, ๒๕๒๔), หน้า ๑๔-๑๗.

^{๖๒} สาโรช บัวศรี, **จริยธรรมศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๒๗), หน้า ๔๙-๖๓.

จากที่กล่าวมาข้างต้น สามารถสรุปแนวทางในการศึกษาสภาพการดำเนินงานการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนนักศึกษาได้ ๔ ด้าน ดังนี้

๑. ด้านการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมควบคู่ไปกับกิจกรรมของการเรียนการสอน
๒. ด้านการจัดสภาพแวดล้อม เพื่อการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม
๓. ด้านกิจกรรมของโรงเรียนที่จัดทำขึ้นเพื่อพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม และ
๔. การกำหนดระเบียบข้อบังคับของนักเรียนและการควบคุมการปฏิบัติเพื่อพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม

๒.๑.๒.๘ การปลูกฝังจริยธรรม

ชำเลื่อง วุฒิจันทร์ ได้กล่าวว่า การปลูกฝังและหล่อหลอมให้เด็กนักเรียนนักศึกษาเป็นผู้มีคุณธรรมจริยธรรมครบถ้วน สมควรตามความมุ่งหมายของการศึกษาในแผนการศึกษาแห่งชาติจะต้องมีการดำเนินการให้ครบถ้วนทั้งระบบ ทั้งนอกโรงเรียนและในโรงเรียน จะยกภาระให้แก่โรงเรียนหรือสถานศึกษาเพียงฝ่ายเดียวไม่ได้ แนวทางการวิธีการตลอดจนหัวข้อธรรมหรือ สังกัของคุณธรรมจริยธรรมที่พึงประสงค์ ก็จะต้องตรงกันทั้งสังคมนอกโรงเรียนและในโรงเรียนด้วย แหล่งหล่อหลอมจริยธรรมแก่เด็กนักเรียนนักศึกษา โดยส่วนรวมมีดังนี้

๑. บิดามารดา บ้าน หรือสถาบันครอบครัว เป็นแหล่งแรกที่ทำกรปลูกฝังหล่อหลอมตลอดจนถ่ายทอดลักษณะอันทรงคุณธรรมและจริยธรรมแก่สมาชิกในครอบครัว และต้องทำหน้าที่นี้ต่อไป แม้เด็กจะเข้าไปรับการศึกษาอบรมในโรงเรียนระดับต่างๆ อยู่แล้วก็ตาม นักการศึกษาได้ศึกษาผลกระทบของการเลี้ยงดูเด็กแบบต่างๆ ต่อความมีคุณธรรมและจริยธรรมของเด็กปรากฏว่าเด็กที่ได้รับการรักจากการเลี้ยงดูมาก มีลักษณะความรับผิดชอบวินัยทางสังคมและความความเอื้อเฟื้อสูงกว่าเด็กที่ได้รับการรักจากบิดามารดา หรือผู้ปกครองน้อย เด็กที่ถูกเลี้ยงดูแบบควบคุมมากจะมีลักษณะ เชื้อพียง สุภาพ เอื้อเฟื้อ แต่มีลักษณะขี้อาย เก็บตัว ใจน้อย และชอบพึ่งพาผู้ใหญ่ส่วนเด็กที่เลี้ยงดูแบบควบคุมน้อยไม่เชื้อพียงไม่มีความรับผิดชอบและขาดสมาธิ เด็กที่ถูกเลี้ยงดูแบบให้เหตุผลเป็นเด็กที่ไม่ก้าวร้าวรู้จักรับผิดชอบชั่วดีรู้สึกละอายเมื่อทำผิด

๒. ญาติผู้ใหญ่และสมาชิกอื่นๆ ในครอบครัว เป็นผู้ที่มีอิทธิพลต่อการปลูกฝังและ หล่อหลอมจริยธรรมให้แก่เด็กในครอบครัวเช่นเดียวกันโดยปกติเด็กจะเรียนรู้เจตนาเชิงจริยธรรมจากผู้ใหญ่ด้วยการสังเกตเลียนแบบ มากกว่าที่จะได้มาจากการฟังคำสั่งของผู้ใหญ่โดยตรง ถ้าหากผู้ใหญ่เป็นผู้ที่มีลักษณะเด่นเป็นที่ยกย่องบูชาแก่เด็กมา เด็กมีแนวโน้มเลียนแบบพฤติกรรมของผู้ใหญ่ขึ้นมาเท่านั้น

๓. เพื่อนๆ ของเด็กเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการกำหนดค่านิยมทางคุณธรรม และจริยธรรมบางอย่างให้เด็กได้รับรู้ รับไปปฏิบัติเพื่อให้เกิดพฤติกรรมคล้ายตามเพื่อนๆ ได้โดยเฉพาะในวัยรุ่นการทำอะไรตามเพื่อนจะเห็นได้ชัดที่สุด การเรียนรู้เชิงจริยธรรมของเด็กมิใช่มาจากเพื่อนเพียงฝ่ายเดียวแต่ยังได้มาจากการได้กระทำกิจกรรมร่วมกัน การเข้าใจกันและกันในระหว่างเด็กวัยเดียวกันเองด้วย ซึ่งเพื่อนๆ ดังกล่าวนี้นรวมทั้งเพื่อนในโรงเรียนและนอกโรงเรียนด้วย

๔. พระสงฆ์หรือผู้นำทางคุณธรรมและจริยธรรมในหมู่บ้าน ตำบลหรืออำเภอ หรือท้องถิ่นที่เด็กนักเรียนอยู่นั้น เป็นที่เคารพนับถือของผู้ใหญ่ในสังคมนั้น และได้มอบให้เป็นผู้อบรมสั่งสอนด้าน

จริยธรรมแก่ประชาชนทั้งเด็กและผู้ใหญ่ การปฏิบัติดีปฏิบัติชอบของพระสงฆ์หรือผู้นำทางศาสนาในท้องถิ่นนั้น มีอิทธิพลต่อการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมแก่เด็กนักเรียนนักศึกษาในท้องถิ่นนั้นด้วย

๕. สื่อมวลชนหรือสื่อมวลชนทุกรูปแบบในปัจจุบันนี้มีบทบาทสำคัญยิ่ง ต่อการปลูกฝังหรือเปลี่ยนแปลงเจตนา ค่านิยมตลอดจนรูปแบบของพฤติกรรมของเด็กและเยาวชนนักเรียน นักศึกษา หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ตลอดไปถึงภาพยนตร์ บทเพลง หนังสืออ่านเป็นทั้งเครื่องปลูกฝังค่านิยมทางคุณธรรม ให้แก่เด็กและเยาวชนทุกวัย และในขณะเดียวกัน ถ้าสิ่งเหล่านี้ไม่ได้รับความสนใจด้านที่ช่วยปลูกฝังความมีจริยธรรมที่ดีแก่เยาวชนแล้ว ยังอาจเป็นเครื่องมือทำลายหรือขวางกั้นการปลูกฝังหล่อหลอมให้เด็กนักเรียนนักศึกษาให้เป็นผู้คุณธรรมและจริยธรรมที่พึงปรารถนาได้ด้วย

๖. โรงเรียนหรือสถานศึกษา ซึ่งรวมอยู่ถึงการจัดสิ่งแวดล้อมและสภาพแวดล้อมในสถานศึกษา การบริหารและการให้บริการต่างๆ ในสถานศึกษา การเป็นตัวอย่างที่พึงปรารถนาของครู อาจารย์ การเรียนการสอนวิชาต่างๆ ตามหลักสูตรการเรียนการสอนวิชาการที่เกี่ยวกับจริยศึกษา โดยเฉพาะการจัดการกิจกรรมต่างๆ ในสถานศึกษาในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมนั้น ใช้วิธีการหล่อหลอมดังที่กล่าวมาในข้างต้นด้วยวิธีการใช้นิทานวรรณคดีหรือข่าวสารจากชีวิตจริง การใช้วีดิทัศน์ ภาพยนตร์ แถบบันทึกเสียง ภาพนิ่ง แผ่นโปสเตอร์การอธิบาย การเทศนา การตกแต่งสถานที่สนทนา การยกย่องสรรเสริญ การชมเชย การแก้ไขและวิจารณ์ข้อบกพร่อง

บรรเทา กิตติศักดิ์ ได้สรุปการปลูกฝังและการพัฒนาจริยธรรมในโรงเรียนไว้ว่ามีหลักที่ควรยึดถือ ๓ ประการ คือ^{๖๓}

๑. ต้องให้มีการปฏิบัติมากกว่าการเรียนรู้แต่เนื้อหาวิชา
๒. จริยธรรมต้องสอนทุกระดับชั้นและสอดแทรกอยู่ในทุกวิชา อย่างสม่ำเสมอโดยถือว่าเป็นหน้าที่ของครู
๓. การประพฤติและการปฏิบัติของครู จะต้องสอดคล้องกับสิ่งที่ต้องการปลูกฝังและพัฒนาแก่เด็กนักเรียน

การส่งเสริมจริยธรรมในรูปแบบของหลักสูตรแฝง (Hidden Curriculum) จะต้องสร้างความสนใจของนักเรียนไปที่บรรยากาศ หรือสภาพแวดล้อมในโรงเรียนที่มีผลต่อการส่งเสริมจริยธรรม ซึ่งนักเรียนจะไม่ตระหนักถึงสิ่งที่ครูตั้งใจจะให้นักเรียนได้เรียนรู้ แต่สิ่งนั้นจะมีผลกระทบต่อการส่งเสริมจริยธรรมนักเรียน เช่น การให้เด็กร่วมทำงานเป็นกลุ่ม หรือเป็นหลักสูตรแฝงที่เด็กได้เรียนรู้จากสิ่งที่ครูไม่ได้ตั้งใจจะให้เกิดขึ้นโดยตรง แต่เป็นผลมาจากการปฏิบัติของครูในระบบโรงเรียน เช่น ความรักใคร่ สามัคคีของคณะครู ความสุภาพเรียบร้อยในวาจาของครู ความมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ของคณะครูในโรงเรียน^{๖๔}

^{๖๓} บรรเทา กิตติศักดิ์, “จริยธรรมทางการศึกษา”, (กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๒๕), อัดสำเนา, หน้า ๕๖-๕๗.

^{๖๔} กิรติ ศิวีเชียร, *การจัดจริยศึกษาในโรงเรียน*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๔), หน้า ๔๑.

๒.๑.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการดำเนินงานพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม

๒.๑.๓.๑ ด้านการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมควบคู่ไปกับกิจกรรมการเรียนการสอน

การสอนของครูเป็นเครื่องมือที่สำคัญต่อการส่งเสริมจริยธรรมของนักเรียนเพราะการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษา ย่อมขึ้นอยู่กับการสอนของครู ครูในโรงเรียนเป็นบุคคลที่สำคัญอย่างยิ่งต่อการปลูกฝังจริยธรรมให้นักเรียนและได้แสดงความคิดเห็นว่า “...จริยธรรมไม่ใช่สิ่งที่ได้มาแต่กำเนิด แต่เป็นเรื่องที่ต้องได้เรียนรู้ทีละเล็กละน้อยตั้งแต่เกิดจนกระทั่งเป็นผู้ใหญ่ เด็กเรียนรู้สิ่งเหล่านี้ได้ด้วยตนเองและด้วยการกระทำของผู้ใหญ่ทุกคนโดยเฉพาะครูมีความสำคัญต่อการปลูกฝังจริยธรรมให้แก่เด็ก...”^{๖๕}

สังคมโดยทั่วไปมักจะฝากความหวังในเรื่องการส่งเสริมจริยธรรมไว้กับโรงเรียนอาจเป็นเพราะโรงเรียนมีบุคลากรที่มีความสามารถและเป็นแบบอย่างที่ดีด้านจริยธรรม ซึ่งโรงเรียนทั้งในอดีตและปัจจุบันต่างยอมรับหน้าที่การส่งเสริมจริยธรรมด้วยความเต็มใจ แต่ครูและโรงเรียนก็ยังไม่สามารถส่งเสริมจริยธรรมให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้ สังคมยังมองว่าโรงเรียนยังไม่ประสบความสำเร็จในหน้าที่นี้^{๖๖} ครูส่วนมากยังให้ความสนใจต่อการส่งเสริมจริยธรรมนักเรียนน้อย มักมุ่งที่จะแก้ปัญหาอื่นๆ ที่คิดว่าสำคัญและเร่งด่วนกว่า เช่น แก้ปัญหาด้านการเรียนการสอน การคิดคำนวณ ซึ่งเป็นปัญหาเกี่ยวกับความรู้ ความคิด (Cognitive Domain) และพบว่าประเด็นที่สำคัญว่า การที่ครูไม่สนใจในการพัฒนาลักษณะนิสัยและจริยธรรมนั้นมีสาเหตุมาจากครูไม่ทราบวิธีการสอดแทรกลักษณะนิสัยที่ดีให้แก่เด็กตลอดจนครูไม่ทราบว่าจริยธรรมที่พึงประสงค์ที่ปลูกฝังให้เด็กนั้นมีอะไรบ้างที่เป็นจุดเน้นและมีความสำคัญ นอกจากนั้นการกำหนดแนวทางการจัดประสบการณ์ด้านจริยธรรมแก่นักเรียน ยังไม่มีรูปแบบที่ดีที่สามารถปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ^{๖๗} ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ อภิชาติ ชัยบาดาล ที่พบว่าครูอาจารย์ให้ความสนใจในการอบรมสั่งสอนด้านจริยธรรมสอดแทรกในวิชาที่ตนเองสอนอยู่น้อยมาก มักมุ่งสอนเนื้อหาสาระในวิชาที่กำลังสอนอยู่ตลอดเวลา ผู้บริหารโรงเรียนให้การอบรมด้านจริยธรรมแก่นักเรียนอยู่ในเกณฑ์น้อย^{๖๘}

การส่งเสริมจริยธรรมเป็นสาระที่หนักอยู่ในด้านนามธรรม การที่จะทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจ จนถึงขั้นนำไปปฏิบัติได้เป็นลักษณะนิสัย เป็นบุคลิกภาพของตนได้นั้น ต้องขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ เช่น การตั้งใจ เจตคติ ประสบการณ์ ความศรัทธา การได้เห็นแบบอย่างที่ดีจากครูหรือกลุ่มเพื่อน การได้เคยปฏิบัติจริง และการส่งเสริมอย่างต่อเนื่อง ในการสอนหรือการให้การอบรมที่

^{๖๕} สุภา มาลากุล ณ อยุธยา อ้างถึงใน ธีระพร อูวรรณโณ, จริยธรรมกับการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (อัสสัณนา), ๒๕๓๐), หน้า ๔๖.

^{๖๖} ธวัชชัย ชัยจิรฉายากุล, การศึกษาคุณสมบัติของค่านิยมพื้นฐานทางจริยธรรมของคนไทย, (กรุงเทพมหานคร : คณะสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๒๙), หน้า ๑๑๕.

^{๖๗} กระทรวงศึกษาธิการ, แผนพัฒนาจริยศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๗), หน้า ๑๒.

^{๖๘} อภิชาติ ชัยบาดาล, สภาพการจัดจริยศึกษาในโรงเรียนมัธยมศึกษา เขตการศึกษา ๘ (กรุงเทพมหานคร : หน่วยนิเทศ กรมสามัญศึกษา, ๒๕๒๓), หน้า ๑๐๕.

เกี่ยวกับจริยธรรมนักเรียนจึงมักเกิดความรู้ความเข้าใจได้ยาก และหากต้องมาประสบกับการสอนที่ไร้ประสิทธิภาพของครูซ้ำด้วยแล้ว นักเรียนก็จะปราศจากความรู้ความเข้าใจมากยิ่งขึ้น และทำจริยธรรมเป็นสิ่งที่น่าเบื่อหน่าย ไม่มีความสนใจที่จะศึกษาการส่งเสริมจริยธรรมในโรงเรียนก็จะเป็นเพียงทฤษฎีที่ไม่มีผลในทางปฏิบัติ

กระทรวงศึกษาธิการ ได้กล่าวถึง การจัดการเรียนการสอนจริยศึกษา พอสรุปได้ว่า การจัดการเรียนการสอนมีทั้งแบบบูรณาการและจัดสอนแยกเฉพาะคุณธรรมที่ต้องการเน้นจึงต้องจัดประสบการณ์สิ่งแวดล้อม และบรรยากาศให้เอื้อต่อการพัฒนาจริยธรรมของนักเรียนสิ่งที่ครูควรตระหนักคือ นักเรียนต้องมีความรู้สึกที่ดีต่อการกระทำ ซึ่งจะนำไปสู่ความชื่นชมควรจัดประสบการณ์และกิจกรรม ดังนี้

๑. นักเรียนอยู่ใกล้ชิดตัวอย่างดี เห็นการปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวัน เช่น ถ้าต้องการสร้างความสามัคคี การทำงานร่วมกันเป็นหมู่คณะ ครูต้องสามัคคีกัน และจัดประสบการณ์ให้นักเรียนทำงานร่วมกันเป็นหมู่คณะ

๒. เสนอปัญหาให้นักเรียนคิด โดยใช้กรณีตัวอย่าง สร้างสถานการณ์ให้นักเรียนใช้เหตุผลอยู่ตลอดเวลา

๓. แสวงหาแบบอย่าง กิจกรรมต่างๆและวัฒนธรรมที่ดีงาม เช่น ศิลปะ ธรรมชาติ สิ่งเหล่านี้ขัดเกลาความคิดและจิตใจของนักเรียนให้ประณีต ละเอียดอ่อน

๔. ให้นักเรียนได้ศึกษาประสบการณ์ จากวิชาการที่สามารถพัฒนาค่านิยมได้ เช่น วิทยาศาสตร์ ช่วยสร้างค่านิยมให้รักความจริงและเหตุผล

๕. ให้นักเรียนทำงานเป็นกลุ่มอย่างมีระบบ เช่น ตั้งชมรมโดยอิสระเพื่อให้นักเรียนได้พัฒนาตนบนพื้นฐานของความถนัดและความสนใจ^{๖๙}

บุญยืน สุภาพและคณะ ได้รวบรวมความคิดเห็นในเรื่องการจัดการเรียนการสอน การจัดกิจกรรมประกอบการสอนจริยธรรม ซึ่งสรุปได้ดังนี้

๑. ความจัดอบรมครู อาจารย์ ผู้สอนวิชาจริยธรรม

๒. ครู อาจารย์ ผู้สอน ต้องประพฤติตนเป็นแบบอย่าง

๓. ควรพิจารณาบรรจุ ครู อาจารย์ ผู้สอนวิชาจริยธรรมที่มีความถนัดในการสอนและมีคุณสมบัติเหมาะสม

๔. ควรสอนวิชาจริยธรรม โดยให้มีการฝึกภาคปฏิบัติ

๕. ควรจัดอุปกรณ์ที่เหมาะสมประกอบการเรียนการสอนวิชาจริยธรรม

๖. ควรจัดให้มีกิจกรรมทางศาสนา

๗. ควรให้มีการยกย่อง ชมเชย ครู อาจารย์ ที่ประพฤติดีเป็นตัวอย่าง

๘. ควรมีการประกวดมารยาทนักเรียน โดยมีรางวัลเป็นกำลังใจด้วย

^{๖๙} สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, การวัดและประเมินผลในชั้นเรียนกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย (พระพุทธศาสนาและจริยศึกษา), พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๓๙), หน้า ๑๔.

๙. ควรมีการสอนการฝึกวิชาจริยธรรมแทรกไว้ในทุกวิชา
๑๐. ควรให้ครู อาจารย์ ทุกคนเน้น เรื่องจริยธรรมในวิชาอื่นๆด้วย
๑๑. ควรจัดให้มีวิชาจริยธรรมลงในหลักสูตรทุกชั้น
๑๒. ควรขอให้ครู อาจารย์ ทุกคนร่วมกันให้การอบรมจริยธรรมแก่นักเรียน
๑๓. ควรจัดให้มีการทัศนศึกษาที่เกี่ยวกับวิชาจริยธรรม
๑๔. ผู้สอนปรับปรุงการสอนให้ทันสมัย และหาความรู้เพิ่มเติมเสมอ
๑๕. ควรจัดทำเอกสาร หรือคู่มือประกอบการเรียน
๑๖. ควรเชิญวิทยากรในท้องถิ่นผู้มีความชำนาญ ในเรื่องจริยธรรมของศาสนาให้การอบรมแก่นักเรียน
๑๗. ควรสอนหลักการและแนวปฏิบัติที่ถูกต้องของแต่ละศาสนา
๑๘. ควรติดตามผลการสอน โดยเน้นการประเมินจากพฤติกรรมของนักเรียน
๑๙. ควรจัดให้มีวิทยากรพิเศษมาบรรยาย^{๗๐}

สรุปคดี หลาบมาลา^{๗๑} กล่าวถึงการเรียนการสอนในห้องเรียนและข้อเสนอแนะสำหรับครูประจำชั้นในการส่งเสริมจริยธรรมนักเรียน สรุปได้ ดังนี้

๑. การควบคุมห้องเรียนเป็นกิจกรรมที่ครูต้องเอาใจใส่และปฏิบัติด้วยความระมัดระวัง มิฉะนั้นอาจเป็นตัวถ่วงการพัฒนาพฤติกรรมช่วยสังคมได้ ครูควรปฏิบัติ ดังนี้

๑.๑ กำหนดแนวปฏิบัติ หรือระเบียบให้ชัดเจน ครูต้องอธิบายให้เด็กเข้าใจว่าทำไมต้องมีระเบียบ และให้โอกาสเด็กร่วมกำหนดระเบียบ

๑.๒ การควบคุมทางอ้อม กระทำได้โดยจัดระเบียบห้องเรียน เช่น ให้เด็กทำงานเงียบๆอยู่แห่งหนึ่ง และเด็กทำงานมีเสียงดังอีกแห่งหนึ่ง พยายามส่งเสริมพฤติกรรมที่ดี

๑.๓ ใช้วิธีเตือนด้วยการกระทำ และคำพูด เช่น มอง หรือทำสัญญาณให้รู้ว่าไม่ถูกต้อง โดยไม่มีลักษณะบังคับ ชูเขี้ยวหรือดุ ถ้าเตือนด้วยวาจาก็พูดให้สุภาพ แต่หนักแน่นพูดเฉพาะตัวเด็กที่ทำผิดเท่านั้น

๑.๔ สอนพฤติกรรมช่วยสังคม ครูช่วยแนะนำเด็กในพฤติกรรมที่ถูกต้อง เช่น เด็กแข่งกันเข้าห้องน้ำแล้วทะเลาะกัน ครูต้องหาทางให้ตกลงกันโดยสันติวิธี

๑.๕ การใช้อำนาจของครู เด็กบางคนรู้จักกฎระเบียบแต่ก็ยังทำผิด ครูต้องหาสาเหตุและลงโทษตามความเหมาะสม พร้อมทั้งอธิบายเหตุผล

๑.๖ ครูควรมีเจตคติต่อเด็กว่า เด็กสนใจเรียน ต้องการอยู่กับเพื่อน ทำดีกับเพื่อน ต้องการความยุติธรรม มีความกรุณาต่อเพื่อน ครูควรค้นหาว่าทำไมเด็กจึงทำดีไม่ได้

^{๗๐} บุญยืน สุภาพ, วินิช สุธารัตน์ และสุรเชษฐ์ ม่าเหรัมย์, ปัญหาและความต้องการผู้สอนวิชาจริยธรรมในสถานศึกษา ทุกระดับของจังหวัดชายแดนภาคใต้, (ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้, ๒๕๒๔), หน้า ๓๕-๓๘.

^{๗๑} สรุปคดี หลาบมาลา, “การส่งเสริมการพัฒนาจริยธรรมในโรงเรียน”, ศึกษาศาสตร์ปริทัศน์ ปีที่ ๑๓ (มกราคม-เมษายน), ๒๕๔๑, หน้า ๔๐-๔๑.

๒. สร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างครูกับศิษย์ที่มีความอบอุ่น จะเป็นแรงจูงใจให้ศิษย์สนใจในความเป็นอยู่ของคนอื่น อย่างไรก็ตามครูที่ยึดมั่นในพรหมวิหาร ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตาและอุเบกขารวมทั้งมีปิยวาจาจะช่วยให้ได้มาก

๓. พัฒนาความเข้าใจในจริยธรรมของเด็ก ครูต้องสอน ให้เด็กเข้าใจว่าความยุติธรรมและความกรุณานั้นคืออะไร ใช้ในชีวิตประจำวันอย่างไร และเหตุผลที่อยู่เบื้องหลังหลักธรรมเหล่านั้นคืออะไร ครูต้องพูดถึงจริยธรรมในชั้นเรียนบ่อยๆ เพื่อเตือนความจำและการปฏิบัติ

๔. สร้างชุมชนของความเอาใจใส่ซึ่งกันและกันในห้องเรียน ให้ความสำคัญและความต้องการทางจิตวิทยาของเด็ก ๓ ประการ คือ ความเป็นตัวเอง (Autonomy) ความรอบรู้ (Competence) และความเป็นหมู่คณะ (Belonging)

ข้อเสนอแนะสำหรับครูประจำชั้น สรุปได้ดังนี้

๑. ครูไม่ควรทำโทษเด็กด้วยการใช้อารมณ์
๒. ส่งเสริมให้เด็กคิดแบบมีเหตุผล
๓. ให้เด็กแสดงเหตุผลที่กระทำผิดและให้ที่ประชุมนักเรียนหาทางออกที่เหมาะสม
๔. ครูควรชี้แจงเหตุผลและผลของการกระทำผิดไม่ว่าจะหาผู้ทำผิดได้หรือไม่
๕. ปลอ่ยให้เด็กประพฤติแบบลองผิดลองถูก ถ้าเหตุการณ์นั้นไม่เป็นอันตราย
๖. ให้โอกาสเด็กที่ประพฤติผิดทำงานถ่ายโทษ
๗. วางเงื่อนไขให้เด็กประพฤติให้ถูกต้องเป็นรายบุคคล

นอกจากการสอนและการจัดกิจกรรมการสอนดังกล่าวแล้ว เพื่อให้การส่งเสริมจริยธรรมนักเรียนมีประสิทธิภาพสูงขึ้น ผู้บริหารโรงเรียนควรได้ปฏิบัติการนิเทศการสอนอย่างต่อเนื่อง ซึ่งแนวทางการดำเนินการนิเทศการสอนได้กล่าวหลักการไว้ ดังนี้

๑. ครูต้องสอนให้นักเรียนปฏิบัติ จริยธรรมมากกว่าความสามารถที่จะจดจำเนื้อหาหรือกฎเกณฑ์ต่างๆ ผู้บริหารโรงเรียนควรแจ้งวัตถุประสงค์ของการสอนให้ครูได้ตระหนักว่าเป้าหมายของการสอนอยู่ที่พฤติกรรมปฏิบัติของผู้เรียนเป็นสำคัญ

๒. ให้คณะครูในโรงเรียนร่วมมือกันสอนหรืออบรมนักเรียนทุกระดับชั้น ทักษะจะเกิดขึ้นได้ต้องได้รับการฝึกกิจกรรมบ่อยๆ นักเรียนจะเป็นผู้มีจริยธรรม สมตามความปรารถนาได้อยู่กับการสอนอบรมของครูที่ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง เพราะการสอนและการปลูกฝังจริยธรรมมิใช่เป็นหน้าที่เฉพาะครูผู้สอนจริยธรรมเท่านั้น แต่เป็นหน้าที่ความรับผิดชอบของครูทุกคนรวมถึงการติดตามผลด้วยว่านักเรียนปฏิบัติตามที่เรียนมาหรือไม่

๓. อบรมจริยธรรมแก่นักเรียนในลักษณะสอดแทรกการเรียนการสอนในทุกวิชา

๔. ทุกโอกาสที่ไม่เหมาะสมด้วยวิธีการที่จะทำให้จริยธรรมเข้าสู่จิตใจของนักเรียนโดยไม่รู้ตัว ทำให้งานการส่งเสริมจริยธรรมในโรงเรียนเป็นไปอย่างต่อเนื่องและมีความสำคัญ

๕. การประพฤติปฏิบัติของครู ต้องสอดคล้องกับสิ่งที่ต้องการปลูกฝังแก่นักเรียนเมื่ออบรมจริยธรรมแก่นักเรียนไปอย่างไร ก็ต้องปฏิบัติให้สอดคล้องกับคำสอนของตน เพื่อเป็นแบบอย่าง

ให้นักเรียนมีความศรัทธาปฏิบัติตามด้วยความมั่นใจ ซึ่งนอกจากการยกระดับมาตรฐานของครูด้วยผู้บริหารโรงเรียนควรเป็นผู้ใฝ่มน้าวจิตใจของครู ได้ร่วมกันประพฤติปฏิบัติตามคำสอนคือ มุ่งแสวงหาความรู้ ประพฤติดี ปฏิบัติดี เพื่อเป็นแบบอย่างและจูงใจนักเรียนให้เป็นผู้รักความเป็นผู้มีจริยธรรม

แนวทางการดำเนินการนิเทศการสอนด้านการส่งเสริมจริยธรรมนักเรียน พอสรุปได้ดังนี้^{๗๒}

๑. เสนอแนะให้ครูอบรมความประพฤตินักเรียนพร้อมการสอนทุกครั้ง

๒. เสนอแนะให้ครูสอน โดยเน้นการประพฤติปฏิบัติของนักเรียนมากกว่าการตอบคำถาม
ถูกต้อง

๓. จัดการประชุมครูให้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับวิธีการอบรมจริยธรรมนักเรียน

๔. เน้นให้ครูตักเตือน อบรมนักเรียนให้ทันทีที่เห็นว่านักเรียนประพฤติผิด

๕. เสนอแนะให้ครูนำเหตุการณ์ในชีวิตประจำวันมาจำแนกให้เห็นคุณและโทษตามแนว
จริยธรรม

๖. เสนอแนะให้ครูเอาใจใส่สังเกต ตักเตือน อบรมแต่งกาย คำพูดและมารยาททุกครั้งที่จะเข้า
สอน

๗. เสนอแนะให้ครูนำบุคคลในท้องถิ่นที่ประพฤติดีปฏิบัติดีมาเป็นวิทยากรมาสอนจริยธรรม

๘. เสนอแนะให้ครูศึกษาภูมิหลัง ความประพฤตินักเรียนในชั้นเพื่อเป็นข้อมูลในการจัดการ
อบรมจริยธรรม

๙. จัดหาหนังสือ เอกสาร ตำรา เกี่ยวกับการอบรมความประพฤตินักเรียนให้คณะครูศึกษา

๑๐. เสนอแนะให้ครูศึกษาภูมิหลัง ความประพฤตินักเรียนทุกคนในชั้นเพื่อเป็นข้อมูลในการ
จัดการอบรมจริยธรรม

จากที่กล่าวมา สรุปได้ว่า การส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนด้านการจัดการเรียนการสอน เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนจริยธรรม และการสังเกตติดตามผลการปฏิบัติ เพื่อกระตุ้นใจให้คณะครูร่วมกันปรับปรุง พัฒนา กระบวนการเรียนรู้การสอนให้มีลักษณะที่เหมาะสมต่อการส่งเสริมจริยธรรมนักเรียน ให้เป็นผู้มีความรู้และประพฤติดี

๒.๑.๓.๒ ด้านการจัดสภาพแวดล้อมเพื่อพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม

ก้องแก้ว เจริญอักษร ได้กล่าวถึงแนวทางการสร้างบรรยากาศและสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการส่งเสริมจริยธรรม สรุปได้ดังนี้^{๗๓}

๑. บริเวณโรงเรียนต้องมีความสะอาด มีไม้ดอกไม้ประดับ เพื่อสร้างบรรยากาศที่ดีแก่สายตา
จิตใจนักเรียนให้รักโรงเรียน

๒. ต้องปรับปรุงสถานที่ให้ดูศักดิ์สิทธิ์ น่าเคารพกราบไหว้

๓. จัดป้ายแสดงคติธรรม คำขวัญทางศาสนา ปรัชญาคุณธรรม ติดประกาศให้นักเรียนเห็น
ชัดเจน

^{๗๒} พันส หนานาคินทร์, **หลักการบริหารโรงเรียน**, พิมพ์ครั้งที่ ๒ , (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช , ๒๕๒๙), หน้า ๒๕๑.

^{๗๓} ก้องแก้ว เจริญอักษร, **การจัดการเรียนการสอนจริยศึกษาให้เกิดพฤติกรรมที่พึงประสงค์**, (ครุศาสตร์ ฉบับจริยธรรมนิยม ๙ (มีนาคม-เมษายน), ๒๕๒๒), หน้า ๔๖-๔๘.

๔. มีกิจกรรมนักเรียนเนื่องในวันสำคัญทางศาสนาหรือประเพณีวัฒนธรรม
๕. จัดงานประจำปีของโรงเรียน เพื่อให้นักเรียนได้ทำงานเพื่อส่วนรวม มีความใกล้ชิดระหว่างครูกับนักเรียน มีการแสดงละครคตินธรรมที่เน้นเรื่องความประพฤติจริยธรรม
๖. มีแบบอย่างที่ดีจากครู เช่นการทักทาย การทำความเคารพระหว่างครูกับครูการไม่คุยกันในห้องประชุม การไม่แสดงอารมณ์ฉุนเฉียวใส่นักเรียน การใช้คำพูดที่ปราศจากการพูดเท็จ พูดคำหยาบ คำพูดส่อเสียด คำพูดเพื่อจ้องกับนักเรียน เป็นต้น

ข้าเลื่อง วุฒิจันทร์^{๗๔} กล่าวว่า โรงเรียนเป็นสถานที่อบรมนักเรียนให้เป็นผู้มีคุณธรรม เป็นพลเมืองดีของสังคมและประเทศชาติ ดังนั้น สภาพแวดล้อมในโรงเรียนจึงมีอิทธิพลต่อการฝึกหัดอบรม กลุ่มเอกลา ส่งเสริมและปลูกฝังให้นักเรียนมีคุณลักษณะตามที่สังคมและประเทศชาติต้องการ ผู้บริหารโรงเรียนจึงมีหน้าที่จัดและพัฒนาสภาพแวดล้อมในโรงเรียนให้เอื้ออำนวยต่อการจัดจริยธรรมให้เกิดผลตามความมุ่งหมายของการศึกษาสภาพแวดล้อมในโรงเรียน ได้แก่ บริเวณโรงเรียน อาคารเรียน อาคารประกอบ เครื่องมือเครื่องใช้ บุคคลต่างๆที่ผู้บริหารโรงเรียน ครู เจ้าหน้าที่ นักเรียน ผู้มาร่วมกิจกรรม การมาติดต่อมาประกอบกิจการอย่างอื่นตลอดจนเอกสาร ตำรา หนังสือ และกิจการที่จัดขึ้นตามหลักสูตร สิ่งเหล่านี้ในโรงเรียนแต่ละแห่งจะมีความแตกต่างกัน ผู้บริหารโรงเรียนจึงควรจัดและพัฒนาให้เหมาะสมกับวัยของนักเรียน เพื่อให้นักเรียนมีทัศนคติที่ดี และยอมรับสภาพแวดล้อมของโรงเรียน ซึ่งจะมีส่วนเกื้อกูลต่อการส่งเสริมจริยธรรมนักเรียน

ดวงเดือน พันธมนาวิน^{๗๕} กล่าวว่า การจัดสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมสามารถควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ได้ทั้งการส่งเสริมและบังคับให้ทุกคนทำความดีละเว้นความชั่ว โรงเรียนจึงต้องจัดการอบรมสั่งสอนจัดสภาพแวดล้อมให้เหมาะสม ครูทำตนเป็นต้นแบบเป็นตัวอย่างที่ดี มีการแนะนำ หรือชักนำให้นักเรียนประพฤติปฏิบัติในแนวทางและวิธีการที่เหมาะสม โดยผู้บริหารโรงเรียนจะต้องกำกับ ดูแล ติดตามอย่างต่อเนื่อง

สมพงษ์ จิตระดับ^{๗๖} ได้กล่าวถึง การจัดสภาพสิ่งแวดล้อมเพื่อส่งเสริมจริยธรรมนักเรียนไว้สรุปได้ดังนี้

๑. บริเวณโรงเรียนสะอาด มีความร่มรื่น มีไม้ดอกไม้ประดับ โดยแบ่งนักเรียนเป็นกลุ่มรับผิดชอบ ความสะอาดและความสวยงามของโรงเรียน
๒. จัดป้ายนิเทศ เพื่อสนับสนุนผู้ทำความดีของโรงเรียน
๓. ส่งเสริมการสร้างวินัยในเรื่องการปกครอง การเคารพกฎเกณฑ์ระเบียบวินัย

^{๗๔} ข้าเลื่อง วุฒิจันทร์, **คุณธรรมและจริยธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : การศาสนา, ๒๕๒๔), หน้า ๑๐๐.

^{๗๕} ดวงเดือน พันธมนาวิน, **แนวทางแก้ไขปัญหาทางจริยธรรมในสังคมไทย, จริยธรรมกับการศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : โครงการตำราและเอกสารทางวิชาการ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๑๑๖.

^{๗๖} สมพงษ์ จิตระดับ, **การสอนจริยศึกษาในระดับประถมศึกษา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โอ. เอส.พรินติ้งเฮาส์, ๒๕๓๐), หน้า ๑๗๗-๑๗๘.

๔. การสร้างคำขวัญหรือคำนิยามที่นักเรียนส่วนใหญ่ยอมรับ เพื่อเตือนนักเรียนปฏิบัติตนในทางที่ถูก

๕. การสนทนาในชีวิตประจำวันเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในและนอกโรงเรียน

๖. เสนอปัญหาและข้อค้นพบทางจริยธรรมโดยให้นักเรียนค้นคว้าเพิ่มเติมจากที่กำหนดขึ้น

๗. การสวดมนต์ไหว้พระประจำวัน ประจำสัปดาห์

๘. การสร้างห้องจริยธรรม ที่มีพระพุทธรูป ภาพเกี่ยวกับคุณธรรม คติสอนใจมุมสงบที่นักเรียนใช้สมาธิในการศึกษาจริยธรรม มีหนังสือหน้าอ่าน

๙. จัดทำประวัตินักเรียนที่เคยได้รับการยกย่องในเรื่องการทำความดีให้เป็นที่เป็นที่เปิดเผย

๑๐. การบันทึกเหตุการณ์ในชีวิตประจำวัน การเปลี่ยนแปลงในแต่ละวัน สัปดาห์ หรือเดือน

การจัดสภาพแวดล้อมดังกล่าว จำแนกออกเป็น ๒ ลักษณะคือ สภาพแวดล้อมทางกาย และสภาพแวดล้อมทางจิตใจ

๑. สภาพแวดล้อมทางกาย เป็นสภาพที่นักเรียนรับรู้ด้วยตา มีอิทธิพลต่อลักษณะนิสัยของนักเรียนได้ง่าย ได้แก่

๑.๑ อาคารเรียนและบริเวณโรงเรียน ที่สะอาดเป็นระเบียบ

๑.๒ ป้ายแสดงความคำขวัญ คำสอน คติพจน์

๑.๓ พระพุทธรูป ภาพพุทธประวัติ หรือสัญลักษณ์ของศาสนาอื่น

๑.๔ ป้ายนิเทศแสดงผลงานของผู้มีจริยธรรมดีเด่น

๑.๕ การจัดนิทรรศการวันสำคัญทางศาสนา

๑.๖ การได้พบเห็นแบบอย่างที่ดีจากครู และบุคลากรอื่นในโรงเรียน

๒. สภาพแวดล้อมทางจิตใจ เป็นสภาพที่มีผลต่อจิตใจของนักเรียนโดยตรง กล่าวคือ นักเรียนจะมีบุคลิกลักษณะหรือเจตคติต่อจริยธรรมอย่างไร มีผลมาจากสภาพแวดล้อมส่วนนี้ ซึ่งได้แก่

๒.๑ การจัดห้องจริยธรรมในห้องเรียน

๒.๒ การประกวดห้องเรียนมารยาทดีเด่น

๒.๓ การมีป้ายแสดงรายชื่อและประวัตินักเรียนที่มีความประพฤติดี

๒.๔ การจัดโครงการสรรหานักเรียนที่มีความประพฤติดี

๒.๕ มีประชุมจริยธรรมในโรงเรียน

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า การส่งเสริมจริยธรรมนักศึกษา ด้านการจัดสภาพแวดล้อมเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับการจัดโรงเรียนให้มีสภาพเอื้อต่อการจัดกระบวนการการเรียนรู้ และสามารถโน้มน้าวกระตุ้น จูงใจ หรือปลุกฝังให้นักเรียนมีจริยธรรมที่ดีตามต้องการ เช่น อาคารสถานที่บริเวณโรงเรียน วัสดุ อุปกรณ์สื่อสารการเรียนรู้ กระบวนการการเรียนการสอน การปฏิบัติงานของบุคลากร

๒.๑.๓.๓ ด้านกิจกรรมเพื่อพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม

กิจกรรมเป็นส่วนหนึ่งของการให้การศึกษา สถานศึกษาจะต้องจัดกิจกรรมขึ้นเพื่อช่วยให้นักเรียนได้แสดงความสนใจ ความถนัด ตามธรรมชาติแท้จริง กิจกรรมจะเป็นเครื่องมือช่วยอบรมนักเรียนให้รู้จักปรับตัวเองในการทำงานร่วมกับผู้อื่น รู้จักหน้าที่ ความรับผิดชอบและความเสียสละเพื่อส่วนรวม ฝึกการเป็นผู้นำและผู้ตามที่ดีในระบอบประชาธิปไตย เป็นการสร้างประสบการณ์ตามความแตกต่างของนักเรียนเพื่อสร้างเจตคติที่ดี และพัฒนาบุคลิกภาพอันพึงประสงค์

กิจกรรมในสถานศึกษามี ๒ รูปแบบ คือ กิจกรรมในการจัดการเรียนการสอนในหลักสูตรและกิจกรรมเสริม มีรายละเอียดดังนี้

๑. การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนนั้นในระดับโรงเรียนประถมศึกษาใช้หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช ๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๓๓) ซึ่งได้จัดวิชาจริยศึกษาอยู่ในกลุ่มส่งเสริมลักษณะนิสัย ซึ่งเป็นการพัฒนาค่านิยมเจตคติ พฤติกรรมและบุคลิกภาพโดยใช้กิจกรรมจริยศึกษา ศิลปะศึกษา พลศึกษา ดนตรีนาฏศิลป์ ลูกเสือ-เนตรนารี ยุทธศาสตร์ และผู้บำเพ็ญประโยชน์^{๗๗} และหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔ ได้จัดจริยธรรมในกลุ่มกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน และกำหนดไว้ในคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของโรงเรียน ซึ่งจะกำหนดเป็นเกณฑ์ตัดสินผลการเรียนในแต่ละช่วงชั้นด้วย^{๗๘}

๒. กิจกรรมเสริม เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อให้เกิดประโยชน์อันแท้จริงกับการให้การศึกษาอบรมเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้เรียน เป็นการวัดประสบการณ์ตามความแตกต่างของบุคคล กิจกรรมทั้ง ๒ รูปแบบ เรียกว่า กิจกรรมนักเรียน^{๗๙}

ส่วนการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรในด้านจริยธรรมนั้น โรงเรียนทุกแห่งจัดกิจกรรม เช่น การเข้าแถวเคารพธงชาติ การสวดมนต์ไหว้พระในวันสุคติบูชา การจัดกิจกรรมในวันสำคัญทางศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา และการจัดกิจกรรมอื่นๆ ตามความเห็นและความต้องการของครูและนักเรียน^{๘๐}

หลักในการจัดกิจกรรมนักเรียนที่สำคัญ คือ ครูทุกคนและนักเรียนเอาใจใส่ต่อการดำเนินงานให้พร้อมเพรียงเป็นหนึ่งเดียวกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้บริหารโรงเรียนต้องให้ความสนใจ กำกับ ติดตาม เพื่อให้การจัดกิจกรรมนักเรียนปราศจากอุปสรรคและสัมฤทธิ์ผลตามวัตถุประสงค์ ได้กล่าวถึงหลักการของการสร้างกิจกรรมนักเรียนบนพื้นฐานแนวคิด ๓ ประการ คือ

^{๗๗} กรมวิชาการ, กระทรวงศึกษาธิการ, หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช ๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๓๓), (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๒), หน้า ๕๕.

^{๗๘} กรมวิชาการ, กระทรวงศึกษาธิการ, หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๔), หน้า ๔๕.

^{๗๙} จิตรา ทองเกิด, “กิจกรรมที่จัดในโรงเรียน”, วิชาการ, ฉบับที่ ๒ (กุมภาพันธ์ ๒๕๔๒), หน้า ๒๘.

^{๘๐} จำเริญ วุฒิจันทร์, หลักการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมแก่นักเรียน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๔), หน้า ๑๕๕.

๑. นักเรียนเป็นบุคคลสำคัญที่สุดในการจัดกิจกรรม
๒. กิจกรรมสามารถพัฒนาการเรียนรู้ คุณสมบัติ เจตคติของผู้เรียนได้
๓. กิจกรรมต้องมีสาระความรู้ และความน่าสนใจ

การจัดกิจกรรมนักเรียนต้องคำนึงถึงองค์ประกอบต่างๆหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นวิทยุภาวะ ความสนใจ จิตวิทยาการศึกษา จุดหมายของการศึกษา ได้กล่าวถึงแนวทางของการจัดกิจกรรมนักเรียนไว้ สรุปได้ดังนี้

๑. สร้างบนพื้นฐานของเนื้อหาที่เรียนรู้ ตรงจุดมุ่งหมาย และความคิดรวบยอดของจริยศึกษา
๒. สอดคล้องกับวัย ประสบการณ์ ภาวะและระดับสติปัญญาของนักเรียน
๓. ต้องเป็นรูปธรรมที่แสดงออกและเคลื่อนไหวได้
๔. ต้องมีความทันสมัย ทันกับเหตุการณ์ และการเปลี่ยนแปลงต่างๆ
๕. ส่งเสริมให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการเรียนรู้มากที่สุด
๖. ระยะเวลาเหมาะสมกับความสนใจของนักเรียน ประมาณ ๑๕-๒๐ นาที
๗. น่าสนใจ และสอดแทรกความสนุกเพลิดเพลินได้
๘. มีผลต่อการเรียนรู้ พฤติกรรม ความรู้สึก ความนึกคิดของนักเรียนทางที่เป็นประโยชน์
๙. มีสาระ ทำทายนให้นักเรียนรู้จักการคิด ให้เหตุผลและหาคำตอบด้วยตนเอง
๑๐. ควรส่งเสริมบรรยากาศการเรียนรู้
๑๑. ใช้สื่อประกอบ
๑๒. วัดและประเมินผลหลังการจัดกิจกรรมได้

กิจกรรมส่งเสริมจริยธรรมอีกประเภทหนึ่ง เป็นกิจกรรมของโรงเรียน แต่มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมจริยธรรมนักเรียน เป็นกิจกรรมที่ผู้บริหารโรงเรียนควรสอดแทรกการอบรมจริยธรรมให้นักเรียนทุกครั้งที่มีการจัดกิจกรรม เพราะจะทำให้ให้นักเรียนมีพฤติกรรมแห่งความเป็นผู้มีจริยธรรมได้อย่างแท้จริง^{๘๑}

สมพงษ์ จิตระดับ ได้กล่าวถึง กิจกรรมที่ช่วยพัฒนาทางด้านจิตใจ น้ำใจและศีลธรรม แบ่งออกได้เป็น ๔ ประเภท ดังนี้^{๘๒}

๑. กิจกรรมในวันสำคัญต่างๆ
๒. กิจกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรม
๓. กิจกรรมชมรมอาสาพัฒนา
๔. กิจกรรมลูกเสือ เนตรนารี การอยู่ค่ายพักแรม ซึ่งในส่วนของกิจกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรมให้โรงเรียนดำเนินการ ดังนี้

^{๘๑} สมพงษ์ จิตระดับ, การสอนจริยศึกษาในระดับประถมศึกษา, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พริ้นติ้งเฮาส์, ๒๕๓๐), หน้า ๔๗-๔๘.

^{๘๒} สมพงษ์ จิตระดับ, การสอนจริยศึกษาในระดับประถมศึกษา, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พริ้นติ้งเฮาส์, ๒๕๓๐), หน้า ๑๓๗.

๑. พานักเรียนออกไปทำกิจกรรมนอกสถานที่ เช่น พาไปเวียนเทียนไปชมวัดฟังเทศน์ การแนะนำสถานที่ต่างๆ

๒. การจัดกิจกรรมศาสนาในโรงเรียน ได้แก่ การเชิญวิทยากรมาบรรยายธรรมะ การทำบุญตักบาตรในโรงเรียน การนิมนต์พระมาเทศน์ การหล่อเทียนพรรษา

๓. กิจกรรมที่ต้องปฏิบัติอยู่เสมอ ได้แก่ การสวดมนต์ การนั่งสมาธิ การอบรม การให้คำแนะนำสิ่งที่ควรปฏิบัติ นอกจากกิจกรรมดังกล่าว การส่งเสริมจริยธรรมนักเรียนอาจทำได้ ดังนี้

๑. จัดทำโครงการประกาศเกียรติคุณและมอบรางวัลแก่นักเรียนประพฤติดี

๒. จัดประกวดการเล่านิทานธรรมะหรือนิทานชาดก

๓. การจัดการแสดงของนักเรียน โดยเน้นเนื้อหาเกี่ยวกับจริยธรรม

๔. การคัดเลือกผู้นำนักเรียนด้านจริยธรรม

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า ด้านการจัดกิจกรรมนักเรียนนักศึกษา หมายถึง การจัดทำแผนงานโครงการ การประสานงาน การอำนวยความสะดวกส่งเสริมคณะครู นักเรียน ได้ร่วมกันจัดกิจกรรมส่งเสริมหลักสูตรทั้งในและนอกโรงเรียน เพื่อเป็นการส่งเสริมจริยธรรมแก่นักเรียนได้แก่ กิจกรรมที่เกี่ยวกับการศาสนา วัฒนธรรม การส่งเสริมจรรยาบรรณ การบำเพ็ญประโยชน์ การส่งเสริมให้นักเรียนมีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ และการสร้างสัมพันธ์กับชุมชนเพื่อให้นักเรียนได้รับการฝึกหัด เรียนรู้ด้วยประสบการณ์ตรง เป็นการปลูกฝังพัฒนาลักษณะนิสัยนักเรียนให้องงามด้วยหลักความรู้และความประพฤติดี

๒.๑.๓.๔ ด้านการกำหนดระเบียบข้อบังคับและ การควบคุมการปฏิบัติเพื่อพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม

การประเมินผลทางจริยธรรมเป็นเครื่องชี้ความสำเร็จของการส่งเสริมจริยธรรมว่าพฤติกรรมนักเรียนเปลี่ยนไปตามวัตถุประสงค์ของการจัดกิจกรรมมากน้อยเพียงใด ควรมีการแก้ไขข้อบกพร่องอะไรบ้าง และแก้ไขที่ใคร (ครูหรือนักเรียน) การประเมินนั้นต้องรู้ที่กำลังประเมินอะไร แค่นั้นอย่างไร การประเมินนั้นจะต้องประเมินตามองค์ประกอบของจริยธรรม ๔ ประการคือ ความรู้เชิงจริยธรรม เหตุผลเชิงจริยธรรม เจตคติและความเชื่อทางจริยธรรม และพฤติกรรมเชิงจริยธรรม ซึ่งแต่ละองค์ประกอบของจริยธรรม มีความหมายดังต่อไปนี้

๑. ความรู้เชิงจริยธรรม หมายถึง ความรู้ต่างๆที่เกี่ยวกับจริยธรรมของสังคมนั้นๆเป็นความรู้ที่ได้จากการอบรมสั่งสอน หรือเรียนรู้กันมาว่าการกระทำชนิดใดดี ทำแล้วได้การยกย่องสรรเสริญ ไม่เป็นอันตรายต่อตนเองและผู้อื่น รวมถึงความรู้ ความประพฤติว่าสิ่งใดไม่ควรทำ ไม่ควรประพฤติ

๒. เหตุผลเชิงจริยธรรม หมายถึง การที่บุคคลให้เหตุผลในการตัดสินใจเลือกที่จะกระทำพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งในสถานการณ์นั้น เหตุผลดังกล่าวจะช่วยให้ทราบแรงจูงใจที่อยู่เบื้องหลังการกระทำของบุคคล ซึ่งการกระทำอาจขัดกับความรู้สึกของคนส่วนใหญ่ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเหตุผลและสถานการณ์เป็นสำคัญ

๓. เจตคติเชิงจริยธรรม หมายถึง ความรู้สึกของบุคคลเกี่ยวกับคุณลักษณะหรือพฤติกรรมต่างๆว่าชอบหรือไม่ชอบ เห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วย ส่วนมากจะสอดคล้องกับค่านิยมในสังคมนั้น

๔. พฤติกรรมเชิงจริยธรรม หมายถึง การที่บุคคลแสดงพฤติกรรมที่สังคมนิยมชมชอบหรือดเว้น แสดงพฤติกรรมที่ฝ่าฝืนกฎเกณฑ์ หรือค่านิยมในสังคมนั้นๆ พฤติกรรมเชิงจริยธรรมเป็นสิ่งที่สังคมให้ความสำคัญมากกว่าด้านอื่นๆ ทั้งนี้ เพราะในการกระทำในทางดีและทางเลวของบุคคลส่งผลโดยตรงต่อความผาสุกและความทุกข์ของสังคม

การประเมินพฤติกรรมจริยธรรมแต่ละคุณลักษณะ มีขั้นตอนในการดำเนินการดังนี้

๑. วิเคราะห์พฤติกรรม คุณลักษณะจริยธรรมแต่ละคุณลักษณะจัดเป็นพฤติกรรมไม่สามารถตรวจสอบได้ จึงต้องแยกแยะให้เป็นพฤติกรรมย่อยที่สามารถตรวจสอบได้ก่อน เมื่อตรวจสอบแล้วจึงสรุปเป็นคุณลักษณะจริยธรรมนั้นๆอีกทีหนึ่ง ซึ่งขั้นตอนที่ได้ดำเนินการไปแล้วก่อนที่จะจัดทำแผนการสอน

๒. เลือกวิธีการวัดและสร้างเครื่องมือวัดพฤติกรรมที่เกิดขึ้นบางคุณลักษณะอาจแตกต่างกัน ดังนั้นจึงจำเป็นต้องเลือกวิธีการวัดและใช้เครื่องมือที่สอดคล้องสัมพันธ์กับพฤติกรรมที่ต้องการวัด เช่น จุดประสงค์ที่เป็นด้านพระพุทธิพิสัยควรใช้แบบสอบถาม ด้านจิตพิสัยวิธีวัดที่ตรงที่สุด คือ การสังเกต แต่ถ้าบางครั้งต้องวัดกับคนหมู่มาก และจำกัดด้านเวลาที่ใช้แบบวัดสถานการณ์ สำหรับด้านทักษะพิสัยวิธีวัด คือ การสังเกต โดยจะต้องมีแบบบันทึกผลการสังเกตด้วย ซึ่งการสังเกตนั้นจะเน้นกระบวนการปฏิบัติ

๓. กำหนดเกณฑ์ในการตัดสิน การกำหนดเกณฑ์เป็นเรื่องที่ค่อนข้างไม่เป็นปรนัยเพราะขึ้นอยู่กับสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น อย่างไรก็ตามถ้าไม่มีเกณฑ์ก็จะมีสิ่งใดที่จะช่วยวินิจฉัยและช่วยในการปรับปรุงผู้เรียนให้เกิดคุณลักษณะนั้นๆ เพราะฉะนั้นต้องมีการกำหนดเกณฑ์ในการตัดสิน โดยปรับเกณฑ์ให้เหมาะสมกับสภาพของท้องถิ่น

๔. ดำเนินการวัด ขั้นนี้เป็นขั้นตอนที่สำคัญ เพราะเป็นการใช้เครื่องมือซึ่งจะต้องให้มีค่าชี้แจงการแจกแจงอย่างละเอียด และเน้นให้ดำเนินการตามคู่มืออย่างเคร่งครัดเพื่อผลที่ออกมาจะได้ตรงกัน

๕. การสรุปผลการประเมิน การลงความเห็นหรือการสรุปความเห็นเป็นขั้นที่จะวิเคราะห์ตามเกณฑ์ว่า พฤติกรรมจริยธรรมของผู้เรียนมีอยู่น้อยเพียงใด และอยู่ในทิศทางใดแล้วนำมาพิจารณาว่าจะปรับปรุงจุดบกพร่องอย่างไร หรือจะส่งเสริมจุดดีอย่างไรเพื่อให้คุณลักษณะที่ดีนั้นคงอยู่และพัฒนาขึ้น

นอกจากนี้การประเมินคุณธรรมจริยธรรม เน้นการประเมินตามคุณภาพจริง (Authentic Assessment) คือ

๑. เป็นการประเมินในสถานการณ์ที่ปฏิบัติจริง หรือเกี่ยวข้องในชีวิตจริงผสมผสานไปกับการเรียนการสอน โดยสอดคล้องกับเป้าหมาย / ผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง

๒. เป็นการประเมินที่ครอบคลุมการแสดงออก การกระทำ กิจกรรม และกระบวนการทำงาน ผลงาน / ผลการกระทำ รวมถึงแฟ้มสะสมผลงานของผู้เรียน

๓. เน้นการประเมินความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ การคิดค้น การใช้เหตุผลและกระบวนการคิดแก้ปัญหา การประยุกต์ใช้และปรับปรุงพัฒนา

๔. เน้นการประเมินพัฒนาการ ค้นหาสิ่งที่ดีงามของผู้เรียน เป็นการประเมินผลบวก ไม่ใช่การประเมินเพื่อจับผิดหรือค้นหาข้อบกพร่อง และมีการนำข้อมูลจากการประเมินไปใช้เพื่อปรับปรุงและพัฒนาพฤติกรรมของผู้เรียนด้วย

๕. เป็นการประเมินที่ต่อเนื่อง โดยใช้วิธีการที่หลากหลายและเหมาะสม

๖. เป็นการประเมินทางคุณภาพ เปรียบเทียบกับเกณฑ์ที่กำหนด โดยจำแนกองค์ประกอบของสิ่งที่ประเมิน และอธิบายระดับคุณภาพของผลงาน / การปฏิบัติ (Rubric Assessment)

๗. เป็นการประเมินที่ผู้เกี่ยวข้องหลายฝ่ายมีส่วนร่วมในการประเมินได้แก่ ผู้สอน ผู้เรียน เพื่อนนักเรียน และผู้ปกครอง

ขั้นตอนการดำเนินงานการวัดและประเมินผลตามสภาพจริง ดังนี้

๑. กำหนดผู้ประเมิน ได้แก่ ผู้สอน ผู้เรียน เพื่อนนักเรียน และผู้ปกครอง

๒. กำหนดเป้าหมาย / วัตถุประสงค์ในการประเมิน

๓. กำหนดขอบเขต องค์ประกอบของสิ่งที่ประเมิน พร้อมทั้งระบุเกณฑ์การประเมิน

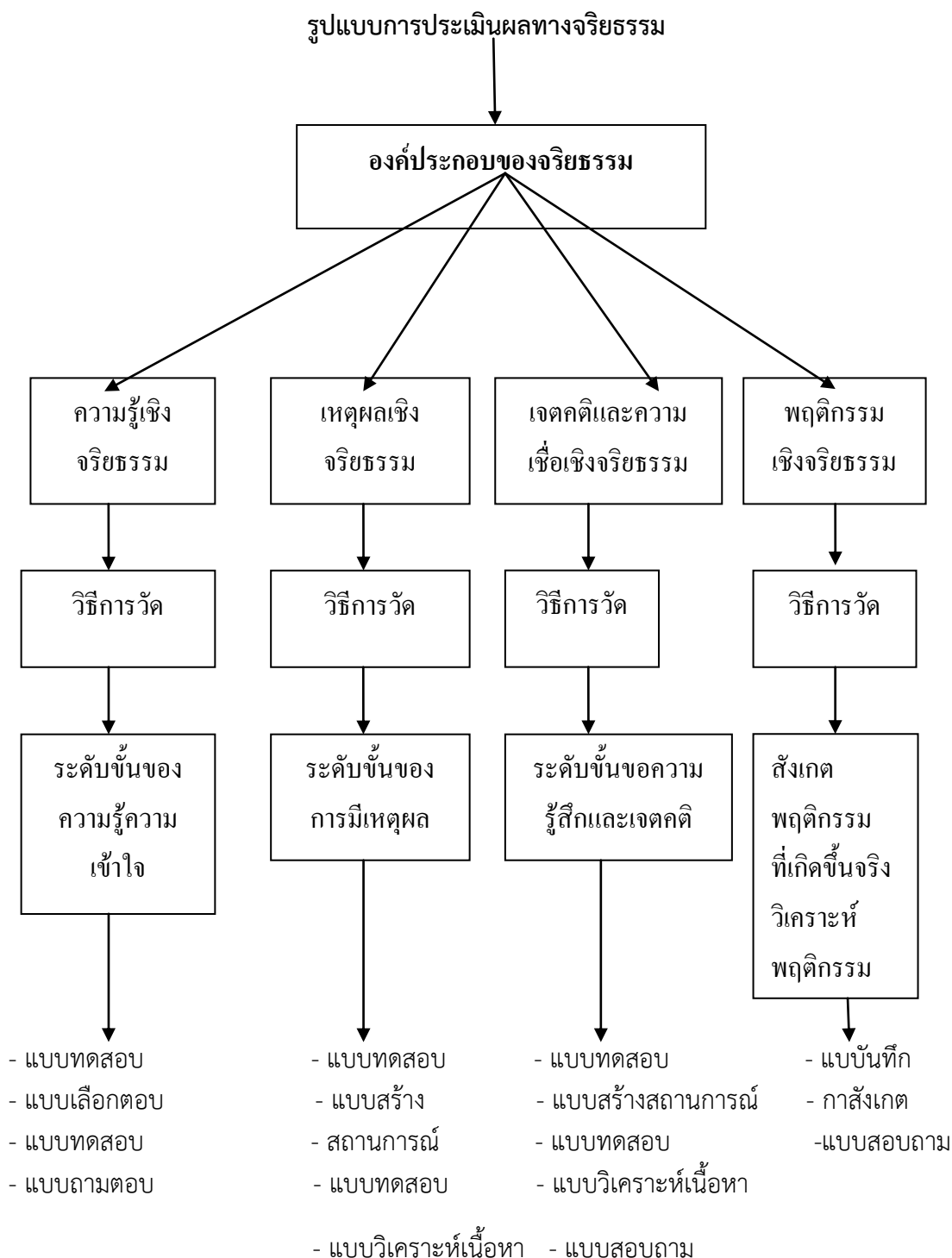
๔. เลือกวิธีการ และสิ่งที่ประเมินให้เหมาะสมสอดคล้องกับกิจกรรมการสอน

๕. กำหนดเวลาและสถานที่ที่จะประเมิน

๖. รวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ และสรุปผลการประเมิน และนำผลการประเมินไปใช้พัฒนาผู้เรียนและการจัดกิจกรรมการเรียนรู้^{๘๓}

การประเมินผลทางจริยธรรมจะต้องกำหนดรูปแบบให้ชัดเจนว่า องค์ประกอบของจริยธรรมใดจะใช้วิธีการอย่างไร วัดอะไรและใช้เครื่องมือชนิดใด ซึ่งอาจกำหนดรูปแบบได้ดังแผนภาพประกอบที่ ๒.๑

^{๘๓} สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, การวัดและการประเมินผลในชั้นเรียนกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย (พระพุทธศาสนาและจริยศึกษา), พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๓๙), หน้า ๓๑-๓๒.

แผนภาพที่ ๒.๑ รูปแบบการประเมินผลทางจริยธรรม

ที่มา: สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, การวัดและประเมินผล ในชั้นเรียนกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย (พระพุทธศาสนาและจริยศึกษา), พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว ๒๕๓๙).

ในการประเมินผลทางจริยธรรม ผู้ประเมินมี ๒ ลักษณะคือ

๑. ผู้อื่นประเมินนักเรียน เรียกว่า การวัดทางตรง ผู้ประเมินได้แก่ ครู ผู้ปกครองหรือเพื่อน นักเรียนประเมินการกระทำของนักเรียนในสถานการณ์ต่างๆ ทั้งที่เป็นสถานการณ์จริง สถานการณ์จำลองว่าบุคคลจะทำอะไร อย่างในสถานการณ์นั้นๆ วิธีวัดคือ การสังเกตเครื่องมือวัด ได้แก่ แบบสำรวจรายการ แบบประเมินค่า ส่วนใหญ่จะใช้วัดพฤติกรรมด้านจิตพิสัยและทักษะพิสัย ส่วนด้านพุทธิวิสัยจะใช้การทดสอบ

๒. นักเรียนประเมินตนเอง เรียกว่า การวัดทางอ้อม กระทำโดยให้นักเรียนบอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับความคิด ความรู้สึก หรือการปฏิบัติของตนเองในสถานการณ์ต่างๆ เครื่องมืออาจใช้แบบสำรวจรายการ แบบประเมินค่าหรือให้นักเรียนเขียนรายงานพฤติกรรมตนเอง

การสรุปผลการประเมินนักเรียนแต่ละคนควรนำผลการวัดของครู ผู้ปกครอง เพื่อนนักเรียน และผลที่นักเรียนประเมินตนเองประกอบกัน จึงจะสามารถสรุปเป็นพฤติกรรมทางจริยธรรมของนักเรียนได้เที่ยงตรงยิ่งขึ้น วิธีการวัด ได้แก่ การสังเกต การสัมภาษณ์ การทดสอบ การให้รายงานตนเองกลวิธีระบายความในใจ สังคมมิติ ซึ่งวิธีการวัดดังกล่าว ผู้ประเมินอาจเป็นนักเรียนประเมินตนเอง หรือผู้อื่นประเมิน (ครู ผู้ปกครอง เพื่อน) ถ้าจะให้การประเมินในแต่ละครั้งมีประสิทธิภาพจึงควรกำหนดเครื่องมือให้สอดคล้องกับวิธีการนั้นๆด้วย ดังสรุปไว้ในแผนภาพตารางต่อไปนี้

แผนภาพตารางความสัมพันธ์ระหว่างวิธีการวัด เครื่องมือวัดและผู้ประเมิน		
วิธีการวัด	เครื่องมือวัด	ผู้ประเมิน
การสังเกต	- แบบบันทึกการสังเกต - แบบสำรวจรายการ - แบบสังเกตพฤติกรรม - มาตราส่วนประเมินค่า	ผู้อื่นประเมิน (ครู,เพื่อน)
การสัมภาษณ์ -สนทนาซักถาม -สัมภาษณ์ โดยใช้แบบสอบถาม	- แบบบันทึกการสัมภาษณ์	ผู้อื่นประเมิน
การทดสอบ - ถามตอบด้วยวาจา - การเขียนตอบ	- แบบทดสอบต่างๆ - ปรนัย (เลือกตอบ ถูกผิด) - อัตนัย	ผู้ประเมิน
การให้รายงานตนเอง - แบบบันทึกประจำวัน - สอบถาม - สำรวจตนเอง	- แบบบันทึกรายงานตนเอง	นักเรียนประเมินตนเอง
การใช้เทคนิคสังคมมิติ	- แบบสังคมมิติ	ผู้อื่นประเมิน

แผนภาพที่ ๒.๒ ตารางความสัมพันธ์ระหว่างวิธีการวัด เครื่องมือวัดและผู้ประเมิน

วิธีการวัดและเครื่องมือที่ใช้ประเมินพฤติกรรมจริยธรรมมีหลายวิธี ในที่นี่จะนำเสนอเพียง ๓ วิธี ดังต่อไปนี้

๑. การสังเกต เป็นการดูพฤติกรรมต่างๆ ที่บุคคลนั้นๆ แสดงออกด้วยสายตาในสถานการณ์หนึ่งในระยะหนึ่ง ซึ่งสามารถเห็นพฤติกรรมที่แสดงออกหรือสิ่งที่จะสังเกตอย่างเป็นธรรมชาติ ในการสังเกตต้องกำหนดประเด็นหรือสิ่งที่จะสังเกตไว้ล่วงหน้าก่อน ขณะสังเกตต้องจดบันทึกไว้ด้วย ผลที่ได้จากการสังเกตจะตรงกับความเป็นจริงมากกว่าวิธีอื่นๆ เครื่องมือที่ใช้ในการสังเกต ได้แก่ แบบสังเกตพฤติกรรม แบบสำรวจรายการ แบบจัดอันดับคุณภาพ

๒. การสัมภาษณ์ เป็นเครื่องมือวัดอีกชนิดหนึ่งที่ใช้วัดพฤติกรรมทั้งด้านจิตวิสัย และทักษะพิสัย การสัมภาษณ์มีลักษณะคล้ายกับการถามตอบด้วยวาจา (ปากเปล่า) แต่เป็นในลักษณะการพูดคุยที่มีจุดหมาย สามารถนำไปใช้ประกอบกับเครื่องมือวัดชนิดอื่นโดยเฉพาะการสังเกต ได้เป็นอย่างดี การสัมภาษณ์เป็นวิธีการที่ได้เปรียบกว่าการสังเกตที่ไม่ต้องรอคอยพฤติกรรมบางอย่าง ที่ไม่แน่ใจว่าจะเกิดหรือไม่ เพราะเราสามารถถามได้ทันที การสัมภาษณ์ที่ดีจะต้องมีการจดบันทึกผล การสัมภาษณ์ลงในแบบสัมภาษณ์

๓. แบบทดสอบ เป็นวิธีการวัดซึ่งอาจทำได้ด้วยการถามตอบด้วยวาจาหรือให้เขียนตอบตามลักษณะของคำถามอาจเป็นการถามความรู้ความเข้าใจในเรื่องนั้นๆ และถามความรู้สึกโดยใช้สถานการณ์เป็นตัวเรา ซึ่งสถานการณ์อาจใช้เรื่องราวที่เป็นข้อความหรือรูปภาพที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนั้นๆ

การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมแก่ผู้เรียนให้มีประสิทธิภาพได้นั้น จะต้องมีส่วนร่วมในการพัฒนาเจตคติ บุคลิกภาพและจิตใจของผู้เรียนไปพร้อมกันทั้งตัวผู้เรียนเอง ผู้ปกครอง ชุมชนและครูอาจารย์ในโรงเรียน เป็นการเข้าร่วมโดยตรงและจริงจัง ดังที่ มอรรริสัน ได้กล่าวลักษณะการมีส่วนร่วมของพ่อแม่ ผู้ปกครองไว้ ๓ ประการ คือ

๑. การทำงาน คือ การทำงานที่กำหนดให้เสร็จ เช่น ทำหน้าที่ฝึกสอนการแสดงพฤติกรรมที่ดีของลูกหลานอยู่ตลอดเวลา

๒. กระบวนการ คือ พ่อแม่มีส่วนร่วมในระบบการทางการศึกษา เช่น วางแผนการจัดหลักสูตรที่เน้นในด้านพฤติกรรมที่ดีงาม ร่วมตรวจสอบพฤติกรรม ติดตาม ประเมินผลร่วมกับสถานศึกษา เพื่อให้ผู้เรียนมีพฤติกรรมที่ชุมชนต้องการ

๓. การพัฒนา คือ พ่อแม่มีส่วนพัฒนาทักษะ ในด้านต่างๆ ร่วมกับโรงเรียนเพื่อเป็นตัวอย่างที่ดีของบุตรหลาน อันส่งผลให้ผู้เรียนมีพฤติกรรมที่พึงประสงค์ตามหลักสูตรของสถานศึกษา^{๘๔}

๒.๑.๔ หลักพุทธธรรมทางพระพุทธศาสนา

๒.๑.๔.๑ พุทธจริยธรรมขั้นพื้นฐาน

พุทธจริยธรรมขั้นพื้นฐาน หมายถึง คุณธรรมและหลักการปฏิบัติที่ดงามซึ่งมีลักษณะจำเพาะ และเป็นสิ่งที่มีคุณค่าในตัวเอง หรือสิ่งมีค่าภายใน แม้ว่าบุคคลอื่นจะไม่เห็นก็ตาม เช่น ความขยัน ความซื่อสัตย์ ความมีระเบียบวินัย ความบริสุทธิ์แห่งจิตใจ การมีปัญญาที่ถูกต้องดีงามและมโนธรรมต่างๆ

^{๘๔} Monison, 1988,อ้างใน พรรษา นิวิเชียร, ปฐมวัยศึกษาหลักสูตรและแนวปฏิบัติ, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียร์ สโตร์, ๒๕๓๕), หน้า ๔๕.

จริยธรรมขั้นพื้นฐานเป็นฐานของจริยธรรมทางสังคม การปฏิบัติตามจริยธรรมทางสังคมจะไม่เกิดผลดี นักหากปราศจากจริยธรรมขั้นพื้นฐานและจริยธรรมขั้นพื้นฐานเป็นจุดมุ่งหมายที่ต้องบรรลุถึงด้วย ใน การปฏิบัติตามจริยธรรมทางสังคมนั้น มีเป้าหมายและเป็นเหตุปัจจัยทำให้มีการปฏิบัติตามจริยธรรม ทางสังคมอย่างมีประสิทธิภาพ และบังเกิดผลดีอีกด้วย

๒.๑.๔.๒ หลักจริยธรรมพื้นฐานของพระพุทธศาสนา

หลักจริยธรรมพื้นฐานของพระพุทธศาสนานั้น เป็นหลักธรรมที่ทุกคนจะต้องนำไปใช้ใน ชีวิตประจำวันเพื่อให้ผู้ปฏิบัติได้ดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องดังงามทั้งทำให้เกิดความสงบสุขแก่ตนเองและ สังคมโดยรวม อันได้แก่

๑. สัมมาทิฐิ คือ ความเห็นหรือปัญญาที่ถูกต้องดังงาม กล่าวคือ เป็นความรู้ความ เข้าใจว่า อะไรถูก อะไรผิด อะไรมีโทษ อะไรมีคุณประโยชน์ อะไรเป็นบุญ อะไรเป็นบาป อะไรควรทำ อะไรควรละเว้น เป็นต้น สิ่งที่ตรงกันข้ามกับสัมมาทิฐิ คือ มิจฉาทิฐิ ซึ่งหมายถึงความรู้ความเข้าใจ อย่างผิดๆเหมือนดังภิกษุไทยโบราณที่ว่า เห็นกงจักรเป็นดอกบัว

๒. ความสะอาดแห่งจิตใจ คือ จิตใจที่บริสุทธิ์ปราศจากสิ่งที่มาปรุงแต่งให้เกิดความ เศร้าหมอง ซึ่งหมายถึงปราศจากความโกรธ อาฆาตพยาบาท อิจฉาริษยา ความละโมภและความเห็นแก่ ตัว ความมีจิตใจที่สะอาดบริสุทธิ์ เป็นพื้นฐานสำคัญของการมองโลกในแง่ดี การให้อภัยไม่ถือโกรธซึ่ง ส่งผลให้เกิดความรักความสามัคคี และความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน

๓. เมตตา กรุณา คือ ความปรารถนาดี ไม่หวังสิ่งใดตอบแทน เป็นการเสียสละด้วย ความรักอันบริสุทธิ์ เมื่อเห็นคนอื่นมีความทุกข์และความเดือดร้อนจะทนอยู่ไม่ได้ ต้องรีบให้การ ช่วยเหลือเท่าที่กำลังความสามารถของตนจะช่วยเหลือได้ เมตตาจัดเป็นคุณธรรมจริยธรรม ขั้น พื้นฐานที่จะช่วยให้สังคมอยู่รอดได้และจัดเป็นมโนธรรมอย่างหนึ่ง การมีเมตตาจะส่งผลออกมาเป็น ไมตรีจิต และมีความยินดีในความสำเร็จของบุคคลอื่น โดยไม่มีความริษยา ผู้ที่มีเมตตา กรุณาจะให้ความช่วยเหลือสนับสนุนแก่ผู้อื่นด้วยใจจริง และไม่หวังสิ่งใดตอบแทน แต่คุณธรรมข้อนี้ จะต้อง ปฏิบัติร่วมกับสัมมาทิฐิและความบริสุทธิ์แห่งจิตใจด้วยจึงจะเป็นผลดีแก่ผู้ปฏิบัติอย่างแท้จริง มิฉะนั้น ผู้ที่มีเมตตา กรุณา แต่ปราศจากปัญญาที่เห็นชอบอาจจะกลายเป็นคนโง่และเป็นเหยื่อของคนโง่ได้

๔. ความมีสัจจะ คือ ความซื่อสัตย์ไม่คดโกง ไม่หลอกลวง ไม่คดเอาแต่ได้ ไม่โลกไม่ อยาได้ในสิ่งที่ตนไม่มีสิทธิที่จะครอบครอง ความซื่อสัตย์จัดเป็นการประพฤติดุจจริต ผู้ที่มีสัจจะจะไม่คิด แสดงหาผลประโยชน์มิชอบธรรม กล่าวคือ จะไม่คิดเบียดบังผลประโยชน์ของคนอื่นและผลประโยชน์ ของส่วนรวม ผลที่ตามมาจากการมีสัจจะก็คือ ความรู้สึกละอายต่อการทำชั่ว (ทุจริต) เป็นผู้มี หิริโอตตัปปะ

๕. ความข่มใจตนเองได้ หมายถึง ความสามารถในการบังคับจิตใจของตนเองได้ ไม่ให้ลุอำนาจแก่ราคะโทสะ และโมหะ การข่มใจตนเองได้รวมถึง ความอดทน ยอมรับฟังความคิดเห็น ที่มีเหตุผลของบุคคลอื่น หรือความมีใจกว้าง ยอมรับฟังข้อโต้แย้ง และการวิพากษ์วิจารณ์จากบุคคล อื่น โดยไม่ขุนเคืองหรือแสดงอาการโกรธไม่พอใจ การข่มใจตนเองได้จึงต้องมีสติกำกับตลอดเวลา ผล ที่ตามมาจากการข่มใจตนเองได้ก็คือ การมีวินัยในตนเอง ควบคุมตนเองได้และปฏิบัติตามบรรทัดฐาน ที่ดีงามของสังคมได้อย่างเป็นปกติและราบรื่น

๒.๑.๔.๓ พุทธจริยธรรมทางสังคม

พุทธจริยธรรมสังคมหมายถึงข้อห้ามหรือควรข้อเว้นที่พระพุทธศาสนาได้บัญญัติห้ามมิให้บุคคลกระทำหรือแสดงออกต่อกันและกันหากฝ่าฝืนและแสดงออกไปแล้วจะมีผลกระทบต่อนตนเองต่อบุคคลอื่นในสังคมและต่อธรรมชาติสิ่งแวดล้อมและข้อปฏิบัติหรือข้อเสนอแนะให้บุคคลประพฤติปฏิบัติตามซึ่งจะส่งผลดีต่อบุคคลสังคมและสิ่งแวดล้อมดังนั้นจริยธรรมสังคมของพระพุทธศาสนามรรวมเอาหลักคำสอนที่เป็นศีลธรรมขั้นต้นจนกระทั่งถึงการบำเพ็ญประโยชน์เพื่อให้บังเกิดผลดีสูงสุดแก่สังคมและธรรมชาติ ได้แก่

๑. ศีล คือ หลักการที่จะช่วยให้สังคมเป็นปกติปราศจากการประทุษร้ายหรือเบียดเบียนซึ่งกันและกัน ศีลจัดเป็นข้อละเว้นซึ่งบุคคลไม่ควรประพฤติปฏิบัติ ตัวอย่างเช่น เบญจศีล จัดเป็นข้อห้ามทางสังคมอย่างหนึ่งเป็นข้อบัญญัติที่บุคคลในสังคมจะต้องงดเว้นไม่ล่วงละเมิดหรือฝ่าฝืน เบญจศีล จัดเป็นจริยธรรมทางสังคมในเชิงลบก็ว่าได้ เพราะเป็นข้อห้ามมิให้เบียดเบียนประทุษร้ายชีวิตและทรัพย์สินของบุคคลอื่นไม่ให้ล่วงละเมิดสิทธิของบุรุษหรือสตรีที่ตนเองไม่มีสิทธิ์จะเกี่ยวข้องด้วยรวมทั้งข้อห้ามมิให้ทำตนเหลวสดีซึ่งอาจเป็นสาเหตุให้เกิดการกระทำอันเป็นโทษร้ายต่อบุคคลและต่อชีวิตสัตว์โลกอื่นๆขึ้นมาโดยไม่สามารถควบคุมตนเองได้ข้อเสนอแนะให้บุคคลปฏิบัติในทิศทางตรงกันข้ามกับเบญจศีลก็คือเบญจธรรมส่วนเบญจธรรมจัดเป็นจริยธรรมในเชิงบวกกล่าวคือเป็นแนวทางให้บุคคลปฏิบัติตนในทางที่ถูกต้องอันเป็นแนวทางตรงกันข้ามกับข้อห้าม (ศีล)

๒. ทาน คือ การให้โดยไม่เสียดายในภายหลัง เป็นการให้โดยไม่หวังสิ่งใดตอบแทน การให้ด้วยจิตใจอันประกอบด้วยเมตตากรุณาหวังให้ผู้รับมีความสุขการให้นี้ถือว่าเป็นการแสดงออกในเชิงไมตรีต่อบุคคลอื่นโดยสามารถสังเกตเห็นได้และรับทราบได้โดยบุคคลทั่วไป ทานมี ๓ อย่างคือ

- ๑.) การให้สิ่งของหรือวัตถุ (อามิสทาน)
- ๒.) การให้อภัยไม่ถือโทษ ไม่โกรธต่อบุคคลอื่นที่ดูต่ำหรือเบียดเบียนเรา (อภัยทาน)
- ๓.) การให้คำแนะนำสั่งสอนเพื่อให้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบและเพื่อเป็นคนดีมีประโยชน์ต่อตนเองและส่วนรวม (ธรรมทาน)

หากพิจารณาตามหลักสังคหวัตถุ ๔ จะพบว่า ทาน เป็นหลักการข้อแรกในการชนะใจคนอื่น ข้อที่สองก็คือการให้คำพูดที่ไพเราะอ่อนหวานแก่คนที่ติดต่อสัมพันธ์ด้วยกับเรา (ปิยวาจา) ข้อที่สามคือการให้บริการช่วยเหลือบุคคลอื่นที่ตกทุกข์ได้ยากและการปฏิบัติตนให้เป็นประโยชน์แก่สังคม (อตถ-จริยา) ข้อสุดท้ายคือการรู้จักปฏิบัติตนเป็นคนดีเสมอต้นเสมอปลาย (สมานัตตตา) ปฏิบัติตนเหมาะสมกับตำแหน่งหน้าที่การงานวัยเพศซึ่งถือเป็นการให้ตัวอย่างที่ดีแก่บุคคลอื่นด้วยดังนั้น การให้ทานจะบังเกิดประโยชน์สูงสุดแก่ผู้ให้จะต้องมีองค์ประกอบดังนี้

- ๑.) ให้สิ่งที่บริสุทธิ์อันเป็นการให้สิ่งที่ได้จากความประกอบอาชีพสุจริต
- ๒.) ผู้ให้ต้องมีเจตนาหรือความตั้งใจที่ให้ความบริสุทธิ์ใจไม่คิดเสียดายหรือเสียใจ ภายหลังจากที่ให้แก่แล้ว
- ๓.) ผู้รับเป็นคนดีมีคุณธรรมเป็นผู้ที่สมควรแก่การรับสิ่งของที่ให้หากเป็นผู้มีศีลบริสุทธิ์ด้วยก็ยังมีผลดีแก่ผู้ให้มากขึ้น

๔.) กตัญญูกตเวทีกตัญญูหมายถึง การระลึกนึกถึงคุณความดีและการอุปการคุณที่บุคคลอื่นได้ทำแก่เรา กตเวทีกหมายถึงการตอบแทนพระคุณแก่บุคคลอื่นที่ได้ให้อุปการคุณแก่เรา กตัญญูกตเวทีก เป็นคุณธรรมและจริยธรรมสำหรับคนดีในสังคมไทย ความกตัญญูกตเวทีกได้กลายเป็นกฎทางศีลธรรมหรือเป็นจารีตทางสังคมที่มีบทบาทสำคัญยิ่งในการกำหนดพฤติกรรมของสมาชิกในสังคมให้รู้จักอุปการคุณหรือ “บุญคุณ” ที่บุคคลอื่นได้กระทำให้แก่ตน โดยเฉพาะบุตรจำเป็นต้องปฏิบัติตามหลักจริยธรรมข้อนี้ต่อบิดามารดาของตน หากใครฝ่าฝืนไม่ปฏิบัติตามจะถูกสังคมประณามหรือลงโทษ เช่น จะถูกประณามว่า เป็นลูกเนรคุณ หรือลูกกตัญญูหรือ “ลูกทรพี” พระพุทธศาสนายกย่องสรรเสริญบุคคลที่มีความกตัญญูกตเวทีกว่าเป็นคนดีทั้งนี้เพราะความกตัญญูกตเวทีกเป็นเครื่องหมายของคนดีบุคคลที่มีความกตัญญูกตเวทีกจะได้รับผลดีตอบแทนอย่างแน่นอน ดังคำโบราณที่ว่า คนดีตกน้ำไม่ไหล ตกไฟไม่ไหม้ กล่าวคือ หากประสบความทุกข์ความเดือดร้อนจะมีคนช่วยเหลือได้อย่างทันท่วงที ดังข่าวที่สังคมได้ช่วยอุ้มชูเด็กกตัญญูที่เลี้ยงดูพ่อแม่ ผู้ยากจนที่ทุพพลภาพหรือที่แก่ชรา หรือที่เจ็บไข้ได้ป่วยไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ ดังที่ปรากฏตามข่าวในหน้าหนังสือพิมพ์เป็นประจำ^{๔๕}

๒.๑.๔.๔ บทบาทของวัดที่มีต่อสังคมไทย

ในสังคมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนี้ หมู่บ้านแต่ละหมู่บ้านต่างมีวัดประจำหมู่บ้านของตนเป็นศูนย์กลาง ซึ่งถือว่าเป็นสมบัติรวมของคนทั้งหมู่บ้าน วัดจึงเป็นศูนย์รวมของประชาชนและมีบทบาทดังต่อไปนี้

๑. เป็นสถานศึกษา สำหรับชาวบ้านจะส่งบุตรมารับการฝึกอบรมทางศีลธรรมและเล่าเรียนวิชาต่าง
๒. เป็นสถานสงเคราะห์ บุตรหลานของชาวบ้านที่ยากจนได้มาอยู่อาศัยเลี้ยงชีวิตและศึกษาเล่าเรียน ตลอดจนผู้ใหญ่ที่ยากจนมาอาศัยเลี้ยงชีพ
๓. เป็นสถานพยาบาล รักษาคนเจ็บป่วยตามแผนโบราณ
๔. เป็นที่พักคนเดินทาง
๕. เป็นสโมสรที่ชาวบ้านพบประสังสรรค์ ละพักผ่อนหย่อนใจ
๖. เป็นสถานบันเทิง ที่จัดงานเทศกาลและมหรสพต่างๆสำหรับชาวบ้าน
๗. เป็นที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท คือพระสงฆ์เป็นที่ปรึกษาแก้ปัญหาชีวิตครอบครัวและความทุกข์ต่างๆ
๘. เป็นศูนย์กลางศิลปวัฒนธรรม วัดเป็นที่รวมศิลปกรรมต่างๆ
๙. เป็นคลังพัสดุ สำหรับเก็บของใช้ต่างๆที่ชาวบ้านได้ใช้ร่วมกันเมื่อมีงานวัดหรือยืมไปใช้เมื่อตนมีงานที่บ้าน
๑๐. เป็นศูนย์กลางการบริหารหรือการปกครอง กำนันหรือผู้ใหญ่บ้านจะเรียกลูกบ้านมาประชุม เพื่อบอกแจ้งกิจการต่างๆ
๑๑. เป็นที่ประกอบพิธีกรรมหรือให้บริการด้านพิธีกรรมอันเป็นเรื่องผูกพันกับชีวิตของทุกคนในระยะต่างๆของชีวิต

^{๔๕} จำนง อติวัฒนสิทธิ์, สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์, กองวิชาการ สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๔๕), หน้า ๑๙๕-๑๙๙.

วัดเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน ส่วนพระสงฆ์เป็นตัวแทนของวัดในการแสดงบทบาทต่างๆเป็นผู้นำจิตในของประชาชนเป็นศูนย์แห่งความเคารพเชื่อถือและการร่วมมือกันให้เกิดความสามัคคีความเป็นระเบียบเรียบร้อย นอกจากนี้พระสงฆ์ยังมีบทบาทสำคัญในการควบคุมทางสังคมในระดับประเทศด้วย เพราะพระสงฆ์เป็นที่เคารพนับถือของบุคคลทุกชั้นในสังคมตั้งแต่พระมหากษัตริย์ลงจนถึงประชาชนทั่วไป ปัจจัยที่เชิดชูฐานะของพระสงฆ์ในสังคม คือ

๑. ความบริสุทธิ์
๒. ความเสียสละบำเพ็ญประโยชน์
๓. ความเป็นผู้นำทางสติปัญญา

ปัจจุบันนี้ บทบาทของวัดและพระสงฆ์เริ่มสูญเสียไปจากสังคม เพราะความเจริญแบบตะวันตกเข้าสู่สังคมไทยเมื่อประมาณ ๗๐-๘๐ ปี ที่ผ่านมา เริ่มจากสังคมเมืองไปสู่สังคมชนบท อย่างไรก็ตาม พระสงฆ์ยังคงมีบทบาทมากบ้าง น้อยบ้าง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ การเปลี่ยนแปลงของสังคมแต่ละสังคม โดยเฉพาะในชนบทหรือท้องถิ่นที่ห่างไกลมากๆ พระสงฆ์ยังคงมีบทบาทหลายอย่างเหมือนเดิม^{๘๖}

๒.๑.๔.๕ บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม

การอบรมสั่งสอนให้บุคคลเป็นคนดีมีคุณธรรมจริยธรรม เป็นหน้าที่หลักสำคัญยิ่งประการหนึ่งของพระสงฆ์ในฐานะเป็นผู้นำ เพราะพระพุทธศาสนามีความสัมพันธ์กับวิถีชาวพุทธในฐานะสถาบันหนึ่งของสังคมที่มีความสำคัญ ให้ความหมายเป็นสัญลักษณ์ แห่งความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชาติ เป็นที่มาและถ่ายทอดวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีของชาติไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชุมชนบท วัดและพระสงฆ์มีอิทธิพลและบทบาทในวิถีชีวิตของประชาชนมาก เพราะวัดและพระสงฆ์เป็นศูนย์รวมทางด้านจิตใจ ศีลธรรมและพฤติกรรมต่างๆของประชาชนทั้งในทางสังคม วัฒนธรรมและศาสนา สำหรับพระสงฆ์นั้นมิใช่จะมีบทบาทหน้าที่ในการเรียนรู้และเผยแผ่พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าเท่านั้น ยังมีบทบาทพัฒนาตนเองเพื่อเป็นผู้นำในการพัฒนาชุมชนอีกด้วย^{๘๗}

พระสงฆ์จึงถือว่าเป็นศูนย์รวมจิตใจพุทธศาสนิกชน ชีวิตของพระพุทธศาสนิกชนผูกพันกับพระสงฆ์ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง เพราะฉะนั้นความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนิกชนในสังคมกับพระสงฆ์จึงไม่สามารถแยกจากกันได้ ทั้งนี้เพราะต่างต้องอาศัยซึ่งกันและกันตลอดเวลา ดังนั้นพระสงฆ์จึงมีบทบาทด้านต่างๆเพื่อเกื้อกูลต่อชุมชนดังนี้

๒.๑.๔.๖ บทบาทพระสงฆ์ด้านการศึกษา

ตั้งแต่อดีต วัดกับวังได้ร่วมมือกันให้การศึกษาแก่ประชาชนมาโดยตลอดจนถึงการศึกษาแผนใหม่ในสมัยราชการที่ ๕ วัดและคณะสงฆ์ยังคงให้ความร่วมมือในการจัดการศึกษาในชาติอยู่ โดยเฉพาะในระดับข้อมูลศึกษาและประถมศึกษา ต่อมาในราชการที่ ๖ การศึกษาระดับวัดกับ

^{๘๖} ทศนิยม ทองสว่าง, สังคมไทย, ภาควิชาสังคมวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๗), หน้า ๑๒๕-๑๒๗.

^{๘๗} คู่มืออบรมหลักสูตรการส่งเสริมสุขภาพจิตและป้องกันปัญหาสุขภาพจิตของประชาชนโดย พระสงฆ์,อ้างใน แผนพัฒนาจริยศึกษา, กระทรวงศึกษาธิการ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศาสนา, ๒๕๒๘), หน้า ๒๑.

การศึกษาระบบใหม่ถึงแยกจากกันโดยเด็ดขาด หน้าที่ของการศึกษาโดยตรงของพระสงฆ์ จึงจำกัดอยู่แต่ในวัดและประชาชนในวงแคบเท่านั้น^{๘๘} จากความสำคัญของวัดและพุทธศาสนาในอดีตทำให้เกิดประเพณีที่สำคัญที่พระพุทธศาสนาไปเกี่ยวกับการศึกษามาจนถึงปัจจุบัน

๑. ประเพณีวัดเป็นศูนย์กลางการศึกษาเล่าเรียนของชุมชน และพระสงฆ์เป็นครูผู้ทำหน้าที่อบรมสั่งสอน ชาวกรุงและชาวเมืองในปัจจุบันอาจมองไม่ค่อยเห็น แต่สำหรับชาวบ้านในชนบทห่างไกลยังพอมองเห็น แม้ไม่เป็นศูนย์กลางเหมือนแต่ก่อน ก็พอเป็นช่องทางหรือที่พึ่งแหล่งสุดท้าย

๒. ประเพณีบวชเรียน ซึ่งมีความหมายว่าบวชคู่เรียน เมื่อบวชแล้วก็ต้องเรียนหรือบวชคู่เพื่อเรียน^{๘๙}

ในปัจจุบันบทบาทของพระสงฆ์ในการศึกษา สามารถแบ่งได้ดังนี้

๑. ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์
๒. โรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์
๓. ธรรมศึกษา
๔. ครูสอนธรรมในโรงเรียน
๕. การศึกษาพระปริยัติธรรม
๖. การจัดการศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์^{๙๐}

๒.๑.๔.๗ บทบาทพระสงฆ์ด้านการเผยแผ่ธรรม

ในอดีตการเผยแผ่ธรรมของพระสงฆ์จำกัดอยู่เฉพาะในขอบเขตของวัดและชาวบ้านตามประเพณีและโอกาสอันสมควร เช่น การเทศนาสั่งสอนชาวบ้านในวันพระหรือวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา การเทศน์ในงานบุญพิธีหรืองานบำเพ็ญกุศลต่างๆ เช่น งานทำบุญบ้าน งานศพ เป็นต้น ในปัจจุบันที่การสื่อสารมีความสะดวกรวดเร็วมากขึ้น พระสงฆ์สามารถดำเนินการเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้อย่างกว้างขวางอลະเข้าถึงประชาชนกลุ่มต่างๆได้มากขึ้น ซึ่งบทบาทของพระสงฆ์ในการเผยแผ่ธรรมสามารถแบ่งได้ ๓ ประเภทใหญ่ๆคือ

๑. พระธรรมจาริก พระสงฆ์ไทยที่เสียสละเวลาและสมัครใจเดินทางไปปฏิบัติงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ชาวเขาในท้องที่จังหวัดต่างๆที่ชาวเขาอาศัยอยู่ทำให้ชาวเขาแต่ละเผ่าหันมาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาสดตนเป็นพุทธมามกะ และส่งบุตรหลานเข้าบรรพชาอุปสมบทเป็นจำนวนมาก และได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียน ทั้งฝ่ายปริยัติธรรมและสามัญศึกษาและได้เดินทางเข้าไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามภูมิลำเนาเดิมอันเป็นเผ่าเดิมของตนต่อไป

^{๘๘} สุขุม เฉลยทรัพย์ และคณะ, โครงการศึกษาบทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง, (กรมศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม ร่วมกับ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๒๙), หน้า ๘-๙.

^{๘๙} พระราชมนู, (ประยูร ปยุตโต), การศึกษาของคณะสงฆ์ : ปัญหาที่รื้อทางออก, (กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์), ๒๕๒๙. หน้า ๒-๓.

^{๙๐} พระมหาภุชญา นันทเพชร (ภุชญา นันทเพชร), “ทัศนคติพระสงฆ์ต่อบทบาทการพัฒนาสังคม”, วิทยานิพนธ์พัฒนบริหารศาสตรมหาบัณฑิต, (คณะพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตบริหารศาสตร, ๒๕๔๐).

๒. พระธรรมทูต พระธรรมทูตคือ พระภิกษุ สามเณรที่มีความรู้ทางพระพุทธศาสนาพอสมควรที่จะดำเนินการเผยแผ่ได้ แล้วเสียสละไปพบกับประชาชนในถิ่นต่างๆเพื่อหาทางโน้มน้าวประชาชนให้เกิดความสนใจเลื่อมใสในคุณค่าแห่งศีลธรรมและพระพุทธศาสนา

๓. การเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยทั่วไป

๓.๑ การเทศน์หรือการบรรยายในโอกาสต่างๆ เช่น ในวันธรรมสวนะ (วันพระ) งานศพ วันอาทิตย์หรือตามที่ได้รับนิมนต์ไปในสถานที่ต่างๆ เนื่องในวันสำคัญต่างๆ

๓.๒ การเผยแผ่โดยการผ่านสื่อต่างๆ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ สิ่งพิมพ์ เป็นต้น

๓.๓ อื่นๆ หมายถึง การเผยแผ่ที่ควบคู่กันไปกับการพัฒนาด้านอื่นๆ เช่น พัฒนาหรือสงเคราะห์ด้านวัตถุ แล้วโน้มน้าวก่อนเข้าธรรมะ^{๙๑}

๒.๑.๔.๘ บทบาทพระสงฆ์ด้านการพัฒนาจิตใจ

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาชี้ชัดว่า ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจประเสริฐที่สุดสำเร็จได้เพราะใจ เพราะฉะนั้นจึงต้องพัฒนาจิตใจที่ฝึกดีแล้วจะทำให้มีการพัฒนาภายนอกด้วย การพัฒนาจิตใจตามทัศนะของพระพุทธศาสนาเรียกว่า ภาวะหรือกรรมฐาน มี ๒ ประการคือ สมถะภาวนา คือ ทำจิตใจให้สงบและวิปัสสนาภาวนา คือทำให้เกิดความรู้แจ้งเห็นจริง^{๙๒}

ขณะที่บทบาทของพระสงฆ์กับการดำเนินงานสุขภาพจิตนั้น ยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร ทั้งนี้ เนื่องจากพระสงฆ์ละเลยกิจของตน

- การทำกิจกรรม/โครงการสนับสนุนงานสุขภาพจิต ไม่มีความต่อเนื่องไม่ครบวงจร
- โครงการบางโครงการทำไปตามหน้าที่ขาดจิตวิญญาณ ทำให้ไม่ยั่งยืน
- การตีกรอบกิจกรรมไม่ยืดหยุ่น ติดอยู่กับการนั่งสมาธิ ซึ่งอันที่จริงเรื่องของสุขภาพจิตสามารถร้อยรัดได้กับทุกเรื่อง ทุกมิติของสังคม การแก้ไขปัญหาสุขภาพจิตของชุมชน จึงต้องคำนึงถึงองค์รวม จึงจะประสบความสำเร็จ^{๙๓}

วิทยุย์ กลิผล ได้ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคมภาคตะวันออกเฉียงใต้ การศึกษาด้านส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมด้านส่งเสริมการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ด้านการส่งเสริมการประกอบสัมมาชีพ และด้านส่งเสริมและรักษาสุขภาพอนามัย พบว่า

^{๙๑} สุขุม เฉลยทรัพย์ และคณะ, โครงการศึกษาบทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง, (กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม ร่วมกับ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๕๐), หน้า ๑๐.

^{๙๒} สุขุม เฉลยทรัพย์ และคณะ, โครงการศึกษาบทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง, (กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม ร่วมกับ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๕๐), หน้า ๑๑.

^{๙๓} พระครูพิพัฒน์นันทคุณ, บทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาสังคมและคุณภาพชีวิต.

๑. พระสงฆ์มีบทบาทในการพัฒนาสังคมภาคตะวันออก ด้านส่งเสริมการศึกษา ด้านส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม ด้านส่งเสริมการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ด้านส่งเสริมการประกอบสัมมาชีพ และด้านส่งเสริมและรักษาสุขภาพอนามัยได้มากยิ่งขึ้น

๒. บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคมภาคตะวันออก แตกต่างกันในด้านส่งเสริมการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขตามที่คณะของพระสังฆาธิการ ผู้นำท้องถิ่นและ ผู้บริหารการศึกษา^{๙๔}

๒.๑.๔.๙ บทบาทพระพุทธรูปศาสนาต่อสังคมไทย

จากผลการศึกษาเอกสารพบว่า พระพุทธรูปศาสนาในฐานะเป็นรากเหง้าแห่งศิลปะและวัฒนธรรมไทยมาช้านาน และปรากฏให้เห็นในหลายรูปแบบ ดังต่อไปนี้

๑. การศึกษาอิทธิพลของพระพุทธรูปศาสนาที่มีต่อศิลปกรรม วิจิตรกรรม และประติมากรรม เช่น การปั้นและการหล่อพระพุทธรูปปางต่างๆ และการแกะสลักประตู หน้าต่างของวัด วิหารและพระอุโบสถ ตามวัดต่างๆในประเทศไทย ซึ่งมีความสวยงาม ประณีต และให้คติธรรมแก่ผู้ศึกษา

๒. การศึกษาอิทธิพลของพระพุทธรูปศาสนาที่มีต่อประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ในสังคมไทย ข้อนี้ปรากฏในรูปของการประกอบพิธีกรรม ทั้งที่เป็นประเพณีพิธีกรรมในระดับครอบครัว ในระดับสังคม/ ชุมชน และในระดับประเทศ เช่น ประเพณีการทำบุญกุศลในวันเกิด วันปีใหม่ ประเพณีงานศพ ประเพณีแห่ناق ประเพณีแห่เทียนพรรษา ประเพณีงานบุญต่างๆ ประเพณีพิธีกรรมเหล่านี้ ได้กลายเป็นสัญลักษณ์และเอกลักษณ์ทางสังคมที่สำคัญของไทย และเป็นจุดดึงดูดนักท่องเที่ยวต่างประเทศให้มาเที่ยวเมืองไทย

๓. การศึกษาอิทธิพลของพระพุทธรูปศาสนาที่มีต่อการหล่อหลอมอุปนิสัยใจคอ มารยาทและบุคลิกภาพของคนไทย เป็นที่ยอมรับว่า พระพุทธรูปศาสนาได้ช่วยหล่อหลอมอุปนิสัยใจคอของคนไทยให้มีความรัก ความเมตตา มีความเอื้ออาทร และช่วยซึ่งกันและกัน ตั้งแต่อดีตเป็นต้นมา จนถึงปัจจุบัน คนไทยมีโลกทัศน์ในแง่ดี มีมารยาทในการต้อนรับแขกชาวต่างประเทศด้วยใจจริง มีความอ่อนน้อมถ่อมตน และมีเมตตาจิตต่อผู้มีความทุกข์ด้วยความจริงใจ ส่วนหนึ่งเกิดจากอิทธิพลคำสอนพระพุทธรูปศาสนา วัฒนธรรมทางนามธรรมดังกล่าวของคนไทยเป็นที่ประทับใจแก่ผู้คนต่างแดนเป็นอย่างมาก จนประเทศไทยได้รับการขนานนามว่า “สยามเมืองยิ้ม”

๔. การศึกษาอิทธิพลของพระพุทธรูปศาสนาที่มีต่อภาษาและวรรณคดีไทยความหมาย เจริญทางภาษาและวรรณคดีของไทย ได้รับอิทธิพลไม่น้อยจากพระพุทธรูปศาสนา ข้อนี้เห็นประจักษ์ทางด้านการตั้งชื่อ และการบัญญัติศัพท์ทางวิชาการใหม่ๆ ซึ่งมักนิยมใช้ภาษาบาลีเป็นหลักการบัญญัติศัพท์ เหมือนกับฝรั่งที่นิยมบัญญัติศัพท์ทางวิชาการโดยอาศัยภาษาลาตินเป็นรากฐานวรรณคดีไทยมีชื่อเสียงเป็นอมตะได้รับอิทธิพลไม่น้อยจากคำสอนของพระพุทธรูปศาสนา เช่น ไตรภูมิพระร่วง บทประพันธ์กามนิทวาสิขฐี บทประพันธ์เวสสันดรชาดกและบทประพันธ์กาพย์ กลอน โคลง ฉันท์

^{๙๔} วิฑูรย์ กลีผล, “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคมภาคตะวันออก”, วิทยานิพนธ์การศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๑).

อื่นๆ บทประพันธ์เป็นอมตะส่วนใหญ่จะนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาขยายต่อ และหลักธรรมทางพระพุทธศาสนานี้ ได้เป็นกรอบอ้างอิงในการดำเนินชีวิตของตัวละครในบทประพันธ์ประเภทนิยายต่างๆ ด้วย

ดังนั้น พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาหนึ่งของโลกที่มีบทบาทสำคัญยิ่งในการหล่อหลอมหรือขัดเกลาอุปนิสัยใจคอของบุคคลให้ละเอียดอ่อน สวยงาม มีความรัก ความเมตตาปราณีหรือความเอื้ออาทรต่อกันและกัน หลักคำสอนของพระพุทธศาสนาสามารถนำไปใช้ในชีวิตรประจำวันได้อย่างเกิดประโยชน์แก่ผู้ที่ปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัดและต่อเนื่องจะมีบุคลิกภาพสง่างามมีจิตใจเยือกเย็นและเป็นสุข และเป็นบุคคลที่สังคมปรารถนามากที่สุด ขณะเดียวกันพระพุทธศาสนาได้รับการยอมรับจากองค์การสหประชาชาติว่าเป็นศาสนาที่มีบทบาทเอื้อประโยชน์ให้แก่มนุษยชาติอย่างสูงยิ่ง โดยเฉพาะหลักคำสอนเรื่องความเมตตากรุณา และการไม่เบียดเบียนกัน ถือว่า เป็นหลักคำสอนที่สามารถนำไปใช้แก้ไขปัญหาคความขัดแย้งในมนุษยชาติได้อย่างมีประสิทธิภาพมากที่สุด ซึ่งพระพุทธศาสนาแสดงให้เห็นถึงการประพุดติของคนไทย จนกลายเป็นเอกลักษณ์ของสังคมไทยในปัจจุบัน^{๙๕}

สรุปได้ว่า พระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และการดำเนินชีวิตของคนไทยเป็นอย่างมาก พระพุทธศาสนาช่วยหล่อหลอมจิตใจของชาวไทยให้เป็นคนมีจิตใจโอบอ้อมอารี อ่อนน้อมถ่อมตน ทั้งกายและจิตใจ หล่อหลอมจนเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของคนไทย

๒.๑.๔.๑๐ โครงการพัฒนาแผนงานบริหารงานทั่วไปของโรงเรียน^{๙๖}

สถานศึกษา	ชื่อโครงการพัฒนา
โรงเรียนเทศบาล ๒ (บ้านลัดกระสัง) จังหวัดสระแก้ว	โครงการส่งเสริมช่วยเหลือนักเรียน
	โครงการวันเด็กแห่งชาติประจำปี
	โครงการประชุมกรรมการสถานศึกษา
	โครงการประชุมผู้ปกครองนักเรียน
	โครงการเสี่ยงตามสาย
	โครงการรณรงค์การอาหารกลางวัน
	โครงการรับนักเรียน
	โครงการสามะโนครวันนักเรียน
	โครงการปัจฉิมนิเทศ
	โครงการปรับปรุงห้องจริยธรรม
	โครงการวันสำคัญทางศาสนา

^{๙๕} จ่านอง อติวัฒน์สิทธิ์, สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์, กองวิชาการ สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๑๓๕.

^{๙๖} แผนการปฏิบัติการ ประจำปี ๒๕๕๕ “โรงเรียนเทศบาล ๒ (บ้านลัดกระสัง)” กองการศึกษาเทศบาลเมืองสระแก้ว อ.เมืองสระแก้ว จ.สระแก้ว กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย.

๒.๒ ทฤษฎี

มีทฤษฎีต่างๆที่ได้ปรากฏขึ้นเพื่ออธิบายรูปแบบและแนวทางในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม ผู้วิจัยขอนำเสนอทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

๒.๒.๑ ทฤษฎีต้นไม้จริยธรรม

ทฤษฎีต้นไม้จริยธรรม ทฤษฎีนี้เป็นทฤษฎีทางจิตวิทยาทฤษฎีแรกที่สร้างขึ้นโดยนักวิชาการของไทย ที่ได้มาจากการสรุปรวมผลการวิจัยในประเทศไทย ผู้ที่สร้างทฤษฎีต้นไม้จริยธรรม คือ ศาสตราจารย์ ดร.ดวงเดือน พันธุมนาวิน โดยกล่าวว่าลักษณะของทฤษฎีนี้ประกอบด้วย ๓ ส่วน คือ ส่วนที่เป็นดอกและ ผล ส่วนที่เป็นลำต้น และส่วนที่เป็นรากแก้ว (ดวงเดือน พันธุมนาวิน. ๒๕๓๕ : ๓๖-๓๘)

ส่วนที่เป็นดอกและผลบนต้นไม้แสดงถึงพฤติกรรมของคนดีและคนเก่ง และพฤติกรรมการทำงานอย่างขยันขันแข็งเพื่อส่วนรวม ส่วนนี้จะเป็นพฤติกรรมต่างๆ ที่เข้าลักษณะของความเป็นพลเมืองที่ดี เอื้อต่อการพัฒนาประเทศ ผลที่ทำให้บุคคลแสดงออกมาซึ่งพฤติกรรมอันน่าพึงปรารถนานี้มาจากสาเหตุทางจิตใจที่เป็นส่วนของลำต้นต้นไม้ ซึ่งประกอบด้วยจิตลักษณะ ๕ ด้าน คือ

- (๑) เหตุผลเชิงจิตวิทยา
- (๒) มุ่งอนาคตและการควบคุมตนเอง
- (๓) ความเชื่ออำนาจในตน
- (๔) แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ และ

(๕) ทศนคติ คุณธรรม และค่านิยม ถ้าต้องการที่จะเข้าใจอธิบาย ทำนายและพัฒนาพฤติกรรม ชนิดใด จะต้องใช้จิตลักษณะบางด้านหรือทั้ง ๕ ด้านนี้ประกอบกันจึงจะได้ผลดีที่สุด ดังภาพ ทฤษฎีต้นไม้จริยธรรม แสดงถึงจิตลักษณะพื้นฐาน และองค์ประกอบทางจิตใจของพฤติกรรมทางจริยธรรม (ดวงเดือน พันธุมนาวิน. ๒๕๓๕ : ๑) ดังแผนภาพที่ ๒.๔ ทฤษฎีต้นไม้จริยธรรม

๒.๒.๒ ทฤษฎีการพัฒนาจริยธรรม

นักจิตวิทยาที่ศึกษาพัฒนาการทางจริยธรรมส่วนใหญ่ยอมรับว่า จริยธรรมของมนุษย์จะมีพัฒนาการขึ้นเป็นลำดับอย่างเห็นได้ชัดจากวัยทารกถึงวัยผู้ใหญ่ แม้ว่ามนุษย์จะมีการพัฒนาทางจริยธรรมที่แตกต่างกัน แต่นักทฤษฎีทั้งหลายก็ยังเชื่อว่าการพัฒนาในบุคคลต่าง ๆ กัน มีลำดับขั้นพัฒนาการที่คล้ายคลึงกัน นอกจากนี้ยังค้นคว้าทางจริยธรรมส่วนมากเห็นว่าปัจจัยที่ก่อให้เกิดพัฒนาการทางจริยธรรมขึ้นอยู่กับการเรียนรู้ทางสังคม แต่ก็มีความคิดที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งเหตุผลให้เกิดทฤษฎีในด้านนี้มีมากมาย ทฤษฎีมีพัฒนาการทางจริยธรรม สามารถแบ่งทฤษฎีออกได้เป็น ๓ ประเภทดังต่อไปนี้

๑. ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ (Psychoanalytic Theory) นักจิตวิทยาในกลุ่มทฤษฎีนี้เชื่อว่าจริยธรรมเป็นส่วนเดียวกับมโนธรรม(Conscience) จริยธรรมเกิดจากกระบวนการภายในของวัฒนธรรม หรือบรรทัดฐานของพ่อแม่ผู้เลี้ยงดู ได้แก่ การถือนตามอย่าง(Identification) ทำให้เด็กรับเอาบุคลิภาพ ค่านิยมมาตรฐานจริยธรรมในสังคม เมื่อบุคคลได้รับการปลูกฝังจริยธรรม หากความต้องการของตนไม่สอดคล้องกับสิ่งที่สังคมต้องการจะทำให้เกิดความขัดแย้งกันขึ้น ถ้าบุคคลทำชั่วเขาจะเกิดความละอายใจตนเอง ซึ่งถือว่าเป็นการลงโทษด้วยตัวเอง ต่อไปเขาจะไม่ทำความชั่วอีกโดยไม่ต้องการมีการควบคุมจากบุคคลอื่นภายนอก นั่นคือ เขามีความรู้สึกผิดชอบชั่วดีหรือเกิดมโนธรรมภายในใจ^{๙๗}

๒. ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning Theory) นักจิตวิทยาในกลุ่มนี้ได้อธิบายว่า การจัดกิจกรรมต่างๆ ของมนุษย์เป็นผลมาจากจากที่บุคคลได้รับอิทธิพลทางสังคมที่กว้างขวาง ทำให้เกิดการยอมรับลักษณะ และกฎเกณฑ์ทางสังคมมาเป็นลักษณะของตน ซึ่งทฤษฎีนี้ได้นำเอาหลักการเสริมแรง และหลักการเชื่อมโยง หรือการทดแทนสิ่งเร้ามาใช้อธิบายปรากฏการณ์ทางสังคม นอกจากนั้นทฤษฎีนี้ยังเห็นว่า การเรียนรู้ทางสังคมเป็นการเรียนรู้จากการสังเกตจากการลอกเลียนแบบเป็นส่วนใหญ่ เด็กจะลอกเลียนเฉพาะผู้ที่ตนรัก ผู้ที่มีอำนาจเหนือตนสามารถตัดสินใจลงโทษ หรือให้รางวัลแก่ตนเองและผู้อื่นได้ ฉะนั้นแรงจูงใจในการเลียนแบบจะเน้นที่ความต้องการเป็นที่ยอมรับเป็นที่รักและเป็นพวกเดียวกันกับผู้ที่เป็นแบบอย่าง^{๙๘}

๓. ทฤษฎีพัฒนาการทางพุทธิปัญญา (Cognitive Development Theory) นักจิตวิทยาในกลุ่มทฤษฎีนี้มีความเชื่อเบื้องต้นว่า

๓.๑ พัฒนาทางจริยธรรมมีโครงสร้างพื้นฐานทางพุทธิปัญญา (Cognitive) และมีองค์ประกอบทางการเลือกใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม

๓.๒ แรงจูงใจเบื้องต้นเกี่ยวกับจริยธรรม คือ แรงจูงใจเกี่ยวกับการยอมรับ (Acceptance) การมีความสามารถ (Competence) การเคารพตนเองหรือเข้าใจตนเองอย่างถ้อยแท้ (Self – Esteem or Self Actualization) มากกว่าจะเป็นความต้องการทางกายภาพหรือการลดความวิตกกังวลเกี่ยวกับความกลัว

^{๙๗} เปรมจิต ชมชื่น, “การสร้างแบบวัดจริยธรรมสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๕).

^{๙๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑.

๓.๓ ลักษณะสำคัญของพัฒนาการทางจริยธรรมคือ พัฒนาการจะเป็นระบบมีขั้นตอนเหมือนกันทุกวัฒนธรรมเพราะในทุกวัฒนธรรมมีการปฏิสัมพันธ์กันในสังคมมีการรวมบทบาท (Moral Integration) เช่นเดียวกัน

๓.๔ กฎและเกณฑ์ปกติเบื้องต้นของจริยธรรมเกิดจากประสบการณ์ที่ได้มาจากการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมมากกว่าเกิดจากการสร้างกฎเกณฑ์ภายในตนเอง จึงไม่นิยมขั้นพัฒนาการภายในแต่เกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างตน (Self) กับคนอื่น

๓.๕ สิ่งแวดล้อมมีอิทธิพลต่อพัฒนาการทางจริยธรรม พิจารณาจากคุณภาพและขอบเขตต่างๆไป ของสิ่งเร้าทางพุทธิปัญญาและทางสังคม ตลอดช่วงการพัฒนาการของเด็กมากกว่าเกิดจากประสบการณ์เฉพาะอย่าง จากพ่อแม่หรือประสบการณ์ที่ได้จากวินัยการลงโทษหรือรางวัล^{๙๙}

จากทั้ง ๓ ทฤษฎีสรุปได้ว่า การพัฒนาจริยธรรมเกิดจากกระบวนการภายในการเลี้ยงดูอีกทั้งอิทธิพลและกฎเกณฑ์ทางสังคมก็มีอิทธิพลต่อการพัฒนาทางจริยธรรมด้วยในขณะที่การมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นก็ส่งผลต่อการพัฒนาทางจริยธรรมให้ผู้อื่นหรือสังคมยอมรับอีกด้วย

๒.๒.๓ ทฤษฎีการพัฒนาทางจริยธรรมของโคลเบอร์ก(Kohlberg)

โคลเบอร์ก ได้ค้นคว้าเกี่ยวกับพัฒนาการทางจริยธรรม โดยเชื่อตามทฤษฎีของเพียเจต์ (Piaget) ที่ว่าการพัฒนาการทางจริยธรรมจะพัฒนาตามพัฒนาการของสติปัญญาและให้เหตุผลออกมาในรูปแบบของการตัดสินใจจริยธรรม (Moral Judgement) โดยใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม (Moral Reasoning) เพราะแสดงให้เห็นถึงแรงจูงใจที่อยู่เบื้องหลังการกระทำต่างๆ ของบุคคลในการที่จะเลือกการกระทำหรือไม่กระทำพฤติกรรมชนิดใดชนิดหนึ่ง และจากการศึกษาเขาพบว่าพัฒนาทางจริยธรรมของมนุษย์นั้นไม่ได้พัฒนาถึงจุดสมบูรณ์เพียงอายุ ๑๐ ปี แต่มนุษย์ในสภาพปกติจะมีพัฒนาการความคิดทางจริยธรรมได้ถึงขั้นสูงขึ้นตามอายุ แต่ไม่ได้หมายถึงทุกคนจะต้องไปถึงขั้นสูงหมด ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับประสบการณ์ทางสังคมที่มากน้อยแตกต่างกันของบุคคลด้วย โคลเบอร์กได้กำหนดระดับความสูงต่ำของจริยธรรมด้านเหตุผล โดยได้แบ่งออกเป็น ๓ ระดับ ๖ ขั้นคือ

ระดับที่ ๑ ระดับก่อนการเข้าใจเหตุผล

ในระดับนี้เด็กจะปฏิบัติทางวัฒนธรรมและค่านิยมในสิ่งที่ดีและไม่ดีถูกหรือผิดเพียงเพราะกฎเกณฑ์เหล่านั้นมีบทลงโทษและรางวัล เพราะผู้ที่สอนและอบรมกฎเกณฑ์เหล่านั้นเป็นผู้ใหญ่กว่า มีอำนาจเหนือกว่าเด็กระดับนี้ อาจแยกได้เป็น ๒ ขั้น ดังนี้

ขั้นที่ ๑ หลักการการเคารพเชื่อฟังและหลบหลีกการลงโทษ

เด็กคิดว่าอะไรถูกหรือผิดเพียงเพราะบทลงโทษ หรือรางวัลของพฤติกรรมนั้น โดยไม่เข้าใจว่าพฤติกรรมเหล่านั้นถูกหรือผิด และเพราะเหตุใด เด็กจะปฏิบัติตามเพียงเพื่อหลีกเลี่ยงการลงโทษและเพื่ออยู่ในโอวาทเท่านั้น ไม่ได้ปฏิบัติตามเพราะความเลื่อมใสในหลักการต่างๆ ซึ่งอยู่เบื้องหลังกฎเกณฑ์และโอวาทนั้นๆ

^{๙๙} อ้างแล้ว, หน้า ๑๒.

ขั้นที่ ๒ หลักการแสวงหาผลประโยชน์หรือสิ่งตอบแทน

เด็กต้องการสิ่งซึ่งจะยังความพอใจให้กับความต้องการของตนเอง และบางโอกาสก็สนองความต้องการของผู้อื่นด้วย ความเกี่ยวพันของมนุษย์ถูกมองในลักษณะเหมือนการเป็นตลาดสินค้า คำนึงถึงการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์กันอย่างยุติธรรม การแบ่งส่วนเท่าๆกัน และเล็งเห็นผลตอบแทนทางกาย ทางวัตถุ สิ่งของและการปฏิบัติมากกว่าทางด้านนามธรรม การแลกเปลี่ยนผลประโยชน์กันเป็นเรื่องของ “เธอเอาหลังให้ฉัน ฉันเอาหลังให้เธอ ” เขาไม่ได้เข้าใจถึงคุณธรรม ความซื่อสัตย์ ความกตัญญู หรือความยุติธรรม

ระดับที่ ๒ ระดับความเข้าใจเหตุผล

ในขั้นนี้เด็กปฏิบัติตนให้เป็นไปตามความคาดหวังของครอบครัว เพื่อนฝูงและบุคคลอื่น โดยถือว่าเป็นสิ่งสำคัญ มีคุณค่าในตัวของตนเอง และไม่คำนึงถึงผลที่ตามมาโดยทันทีหรือที่มองเห็นชัด ไม่ใช่เป็นเพียงการกระทำให้สอดคล้องกับความคาดหวังส่วนบุคคลหรือสอดคล้องกับระเบียบในสังคมเท่านั้น แต่เป็นเรื่องของความซื่อตรงต่อการกระทำนั้นเพื่อพวยรักษา หรือเห็นด้วยกับแบบแผนของสังคม และเป็นการแสดงตัวว่าเป็นพวกเดียวกับบุคคลหรือกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับระเบียบนั้นในระดับนี้แบ่งเป็น ๒ ขั้น

ขั้นที่ ๓ หลักการทำตามความเห็นชอบของผู้อื่น

พฤติกรรมที่ทำให้ผู้อื่นพอใจและช่วยเหลือผู้อื่นและให้ผู้อื่นยอมรับการกระทำตามแบบแผนที่คนส่วนใหญ่ยึดถือกันมานาน พฤติกรรมที่ไม่นอกกลุ่มนอกทาง ขั้นนี้จะเริ่มตัดสินพฤติกรรมต่างๆจากเจตนาของบุคคล และเด็กเห็นว่าเขาจะทำให้ผู้อื่นยอมรับและพอใจในตนได้ด้วยการเป็นเด็กดี

ขั้นที่ ๔ หลักการติดตามกฎและระเบียบของสังคม

ในขั้นนี้ความนึกคิดจะมุ่งไปถึงเรื่องอำนาจ ข้อบังคับที่ตามตัวและการพวยรักษาระเบียบของสังคม พฤติกรรมที่ถูกต้องประกอบด้วยหน้าที่ของตนและเคารพในอำนาจการรักษาระเบียบสังคมที่มีอยู่ ถือว่ามีความสำคัญในตัวของมันเอง

ระดับที่ ๓ ระดับความเข้าใจเหตุผลขั้นสูง

ในระดับนี้มีคามพยายามอย่างเด่นชัดที่จะตีคุณค่าของจริยธรรมในลักษณะของหลักการที่มีเหตุผลและมีประโยชน์แก่การนำไปใช้ นอกเหนือไปจากการปฏิบัติตามผู้มีอำนาจของกลุ่มหรือบุคคลที่ยึดหลักเกณฑ์เหล่านี้ และนอกเหนือจากการปฏิบัติตามกลุ่มเพื่อการจัดตัวเองให้เป็นพวกเดียวกับกลุ่มเหล่านั้นเท่านั้น ระดับนี้มี ๒ ขั้น ดังนี้

ขั้นที่ ๕ หลักปฏิบัติตามข้อตกลงของสังคม และคำมั่นสัญญา

พฤติกรรมที่ถูกต้องมีแนวโน้มที่จะถูกตีความในรูปของสิทธิของบุคคลโดยทั่วไปและมาตรฐาน ซึ่งได้ผ่านการพิสูจน์และตกลงเห็นชอบโดยสังคมนั้นแล้ว มีการคำนึงความคิดเห็นและค่านิยมของบุคคลและเน้นเกี่ยวกับกฎระเบียบที่มีการตกลงเห็นชอบเป็นเอกฉันท์ นอกจากสิ่งที่เป็นที่ยอมรับอย่างเป็นทางการเป็นเอกฉันท์และมั่นคงแล้ว ความถูกต้องยังเป็นเรื่องของความเห็นและค่านิยมส่วนบุคคลด้วย ยังยึดมั่นในสิ่งที่ถูกต้องตามกฎหมาย แต่เน้นถึงความเป็นไปได้ในการเปลี่ยนกฎหมายเมื่อ

พิจารณาในด้านเหตุผล การเป็นประโยชน์ต่อสังคม มากกว่าจะเป็นการยึดมั่นอย่างถูกบังคับเช่นในชั้นที่ ๔ นอกจากขอบเขตของกฎหมายข้อตกลงและสัญญาที่ทำกันตามลำพังถือเป็นสิ่งผูกมัดที่ต้องรักษาและกระทำการด้วย

ชั้นที่ ๖ หลักการยึดจริยธรรมอันเป็นสากล

ความถูกต้อง ถูกตัดสินด้วยจิตสำนึกที่สอดคล้องกับจริยธรรมที่ตนเองเลือกแล้วและมีความสมเหตุสมผลที่เป็นสากลและที่สอดคล้องกับหลักจริยธรรมข้ออื่นๆ หลักการเหล่านี้เป็นนามธรรม เป็นจริยธรรมไม่ใช่กฎศีลธรรมที่เป็นรูปธรรมอย่างเช่น บัญญัติ ๑๐ ประการ (The Ten Commandments) โดยส่วนลึกลับเป็นหลักสากลของความยุติธรรมของการแลกเปลี่ยนหรือตอบแทนซึ่งกันและกัน และความเท่าเทียมกันของสิทธิมนุษยชนและ ของการเคารพในศักดิ์ศรีของความ เป็นมนุษย์ของบุคคลแต่ละคน

การนำทฤษฎีของโคลเบิร์ตไปใช้ จะช่วยครูในการจัดการวิชาจริยธรรมให้เหมาะสมกับวุฒิภาวะของนักเรียน รวมทั้งระดับการศึกษาของเด็กก็มีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อระดับของเขา ฉะนั้นการสอนจริยธรรมในแบบเรียนจึงเป็นวิธีการปลูกฝังจริยธรรมที่ได้ผลวิธีหนึ่ง นอกจากนี้จริยธรรมยังมีการพัฒนาตามระดับการพัฒนาทางสติปัญญา การสอนจริยธรรมในโรงเรียนจึงควรจัดระบบในลักษณะหลักสูตรต่อเนื่อง เพื่อจะได้ไม่ขาดช่วงตอนและหยั่งลึกลงในตัวผู้เรียน^{๑๐๐}

๒.๒.๔ ทฤษฎีการพัฒนาทางจริยธรรมของเพียเจต์ (Piaget)

เพียเจต์ ได้กล่าวถึงวิธีการวัดพัฒนาการทางจริยธรรมโดยการสร้างแบบสัมภาษณ์เป็นรายบุคคลขึ้นเพื่อรวบรวมข้อมูล ซึ่งข้อคำถามของเขาจะเกี่ยวข้องกับสถานการณ์คู่ (Story Pair) ที่เขากำหนดขึ้นในสถานการณ์คู่จะเป็นเรื่องที่คล้ายคลึงกัน เว้นแต่รูปการของปัญหาที่ตามมาจะแตกต่างกันในเรื่องความตั้งใจหรือแรงจูงใจ ดังตัวอย่าง เช่น เด็กชายคนหนึ่งทำแก้วแตก ๑๕ ใบ โดยไม่ได้เจตนาขณะที่เปิดประตูเข้ามาเพื่อรับประทานอาหาร ส่วนเด็กชายอีกคนหนึ่งทำแก้วแตก ๑ ใบ ขณะที่ป็นขึ้นไปหยิบขวดแยม แล้วตั้งคำถาม “ใครทำผิดมากกว่ากัน ถ้าเป็นพ่อ เธอควรตีใครมากที่สุด” จากคำตอบเหล่านี้ เพียเจต์นำมาพิจารณาตัดสินตามเกณฑ์ของการให้เหตุผลเชิงจริยธรรมที่ตั้งไว้ ๖ เกณฑ์ ดังนี้

๑. การตัดสินจริยธรรมโดยพิจารณาการกระทำ

เด็กเล็กหรือผู้ที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะทางจริยธรรมจะตัดสินว่าอะไร ไม่ดี หรืออะไรถูกอะไรผิด จากการดูผลเสียหายทางด้านวัตถุและทางร่างกายของผู้กระทำเป็นหลักแต่เด็กโตหรือผู้บรรลุนิติภาวะทางจริยธรรมจะตัดสินใจโดยดูเจตนาของผู้กระทำเป็นหลัก เช่น คำถามว่า ใครผิดมากกว่า ถ้าเด็กคนแรกทำแก้วแตก ๕ ใบ ขณะที่ช่วยมารดาจัดโต๊ะ กับเด็กคนหลังทำแก้วแตก ๑ ใบ ขณะที่กำลังป็นโต๊ะเพื่อขโมยผลไม้กวน เด็ก ๒ ขวบ เกือบทั้งหมดตอบว่าเด็กคนแรก และประมาณ ๖๐ เปอร์เซ็นต์ของเด็กอายุ ๖ ขวบ จะตอบแบบเดียวกัน แต่เด็กอายุเก้าปี ๙ จะตอบว่าเด็กคนหลังผิดมากกว่าหรือเลวกว่า

๒. การตัดสินปัญหาโดยพิจารณาองค์ประกอบที่สัมพันธ์กัน

^{๑๐๐} Kohlberg, อังโน สมบูรณ์ ศาลยาชีวิน และคณะ, “รายงานการวิจัยพัฒนาการการใช้เหตุผลทางจริยธรรม”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๖).

เด็กเล็กๆ มักจะพิจารณาปัญหาแบบไม่ผิดก็ถูกทั้งหมดเลย ไม่พิจารณาถึงสิ่งที่สัมพันธ์เกี่ยวข้อง และคิดว่าทุกคนคิดอย่างเดียวกัน แต่เด็กโตจะพิจารณาปัญหาจากหลายแง่หลายมุม ในปัญหาเดียวกัน หรืออาจจะตอบได้ว่าทั้งผิดและถูก แล้วแต่จะพิจารณาในแง่ไหน เช่น เด็กคนหนึ่งไม่ยอมทำการบ้านและครูได้ห้ามไว้ไม่ให้ลอกคนอื่น แต่มีเพื่อนใจดีคนหนึ่งเอากลับมาให้เพื่อนลอก เมื่อถามเด็กคนอื่นว่าเด็กที่ลอกการบ้านเพื่อนนั้นถูกหรือผิด และเด็กที่ให้เพื่อนลอกนั้นผิดหรือถูก เด็ก ๖ ขวบ จะตอบคำถามเหล่านี้เพียงคำตอบเดียว เช่น ตอบว่าเป็นการผิดคำสั่งของครูที่ให้เพื่อนลอกแต่เด็ก ๙ ขวบ จะมีคำตอบมากกว่า ๑ คำตอบ

๓. การไม่ตัดสินความผิดจากการถูกลงโทษ

เด็กเล็กมักจะตอบว่าใครผิด ถ้าผู้หนึ่งถูกทำโทษ เด็กโตอาจตอบว่าเขาทำผิดเพราะเขาทำลายกฎและทำลายผู้อื่น เช่น เมื่อเราให้เขาตัดสินการกระทำของเด็กคนหนึ่งซึ่งช่วยดูแลน้องขณะที่แม่ไม่อยู่ แต่เมื่อกลับมาแล้ว แม่ก็ทำโทษเด็กคนนั้น เด็กอายุ ๔ ขวบ ตอบว่าเด็กคนนั้นไม่ดี เพราะถูกแม่ตี เด็กโตขึ้นมาหน่อยตอบว่า เด็กคนนั้นไม่ดี เขาต้องทำผิดอะไรสักอย่างเขาจึงถูกลงโทษ เด็ก อายุ ๗ ปี ส่วนใหญ่ตอบว่าเด็กคนนั้นไม่ผิด เพราะเขาดูแลน้อง แม้ว่าเขาจะถูกทำโทษก็ตาม

๔. รูปของการแลกเปลี่ยน ตอบแทน

เด็กอายุ ๒ ขวบ ไม่พิจารณาแบบการเอาใจเขามาใส่ใจเราในการตอบโต้การกระทำของผู้อื่น เช่น ถ้าถามว่าจะทำอย่างไรถ้ามีคนมาตีหนู เด็กจะตอบว่าต้องตีตอบไป หรือเมื่อเขาทำตุ๊กตาของเราแตกก็ทำลายตุ๊กตาของเขาบ้าง หรือตอบแทนความดีด้วยการให้รางวัลแบบหมูไปโกมา แต่เด็กอายุ ๑๑-๑๓ ปี จะใช้การตอบแทนในรูปแบบนามธรรม เช่น ตอบแทนด้วยความรัก ความซื่อสัตย์ ความกตัญญู

๕. วัตถุประสงค์ของการทำโทษ

เด็กสนับสนุนการทำโทษที่รุนแรง หลังจากที่ได้รับเรื่องการทำผิดเพื่อการควบคุมกักกันผู้กระทำผิด เด็กโตไม่ชอบการทำโทษที่รุนแรง การทำจะทำโทษจะนำมาใช้เพื่อการปรับปรุงแก้ไขเท่านั้น

๖. ความไม่เชื่อในอำนาจของธรรมชาติของพระผู้เป็นเจ้า

เด็กอายุ ๖-๗ ปี ถู้อาอูบอุบัติเหตุและความอัปโชคต่างๆ ที่เกิดขึ้นหลังการประพฤติดูว่าเป็นการทำโทษโดยธรรมชาติหรือทำโทษโดยพระเจ้า เช่น เด็กที่หกล้มแล้วบาดเจ็บหลังจากที่ขโมยปิ่นต้นมะม่วงของบ้านคนอื่น เด็กเล็กจะตัดสินว่าเด็กคนนั้นถูกทำโทษโดยธรรมชาติเพราะขโมยปิ่นต้นไม้ เด็กโตจะไม่เชื่อเช่นนั้น

หลังจากที่เพียเจต์ (Piaget) ได้แบ่งขั้นพัฒนาการทางจริยธรรมแล้ว เขาจึงได้ศึกษาพบว่ากระบวนการที่ทำให้เด็กเปลี่ยนแปลงพัฒนาเกิดจากการพัฒนาทางความคิดความเข้าใจ (Cognitive Development) ๔ ขั้น ดังนี้

๑. ขั้นประสาทสัมผัสและการเคลื่อนไหว (The Sensory Motor Period) ระยะตั้งแต่เกิดจนถึงอายุประมาณ ๒ ปี การรับรู้ทางประสาทสัมผัสในระดับง่าย ๆ จะทำให้เกิดพัฒนาการทางเชาวปัญญาและความคิดของสิ่งของที่ได้พบเห็น และจัดการทำด้วยตนเองในตอนปลายของขั้นนี้

จะเริ่มพัฒนาเรื่องความคงที่ของขนาดและรูปร่างของวัตถุและค้นพบความถาวรของวัตถุ (Permanent Object)

๒. ขั้นก่อนการคิดเป็น (The Period of Preparation Thoughts) ช่วงอายุประมาณ ๒-๗ ปี เด็กจะเริ่มใช้ภาพแทนวัตถุและเหตุการณ์เลียนแบบบุคคลอื่นได้ และพัฒนาอย่างรวดเร็วในช่วงอายุ ๒-๓ ปี พฤติกรรมในระยะแรกจะเป็นแบบยึดตัวเองเป็นศูนย์กลาง (Egocentric) ลักษณะนี้จะลดลงในราวอายุ ๖-๗ ปี ซึ่งเป็นระยะที่เด็กมีพัฒนาการทางภาษาอย่างรวดเร็ว เริ่มพัฒนาความคิดหาเหตุผลแบบตรรกศาสตร์ แต่ความคิดส่วนใหญ่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของการรับรู้

๓. ขั้นการคิดอย่างรูปนามธรรม (The Period of Concrete) ช่วงอายุประมาณ ๗-๑๑ ปี เป็นขั้นที่เด็กมีความคิดแบบตรรกศาสตร์ ทำให้สามารถแก้ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับวัตถุหรือเหตุการณ์ที่สามารถมองเห็นหรือจับต้องได้ (Concrete) พัฒนาการทางคิดสูงขึ้น ที่แบบแผนการค้นหาคำจริงเกี่ยวกับวัตถุและสิ่งแวดล้อมไม่ยึดการรับรู้

๔. ขั้นการคิดอย่างนามธรรม (The Period of Formal Operation) ช่วงอายุประมาณ ๑๑-๑๕ ปี เป็นขั้นสูงสุดของการพัฒนาการทางเข้าใจปัญหาและความคิด เด็กจะสามารถค้นหาเหตุผลนอกเหนือจากข้อมูลที่มีอยู่สามารถแก้ปัญหาทั้งรูปธรรมและนามธรรมได้โดยวิธีการทางวิทยาศาสตร์^{๑๐๑}

๒.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า ผู้ทำการศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม ไว้ดังนี้

พระครูนิวริณวิริยคุณ โปธาวิชัย (ฐิติวิโร) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนของโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา จังหวัดลำพูน ผลการวิจัย พบว่า ครูและเรียนมีความเห็นว่าโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา จังหวัดลำพูนดำเนินงานพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนในระดับมากทั้ง ๔ วิธี ดังนี้

๑. ครูมีความคิดเห็นว่า วิธีที่ดำเนินงานพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนเรียงจากค่าเฉลี่ยมากไปหาน้อยคือ การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนควบคู่ไปกับกิจกรรมการเรียนการสอน กิจกรรมของโรงเรียนที่จัดขึ้นเพื่อพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม การกำหนดระเบียบปฏิบัติและการควบคุมการปฏิบัติเพื่อพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม และการจัดสภาพแวดล้อมในโรงเรียนเพื่อพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียน

๒. นักเรียนมีความคิดเห็นว่าวิธีที่ดำเนินงานพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนเรียงจากค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย คือ กิจกรรมของโรงเรียนที่จัดขึ้นเพื่อพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม การกำหนดระเบียบปฏิบัติและการควบคุมการปฏิบัติเพื่อพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนควบคู่ไปกับกิจกรรมการเรียนการสอน และการจัดสภาพแวดล้อมในโรงเรียนเพื่อพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียน

^{๑๐๑} Piaget, อังโน สมบูรณ์ ศาลยาชีวิน และคณะ, “รายงานการวิจัยพัฒนาการการใช้เหตุผลทางจริยธรรม”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๖).

๓. แนวทางพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนตามความคิดเห็นของครู คือ บุคลากรทุกคนต้องร่วมมือกันอย่างเต็มที่และต่อเนื่องกิจกรรมการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมต้องให้นักเรียนมีส่วนร่วมมากกว่าที่ดำเนินการในปัจจุบัน

๔. แนวทางพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนตามความคิดเห็นของนักเรียน คือ ครูผู้สอนควรใส่ใจต่อการแก้ปัญหาความประพฤติของนักเรียน ให้ขวัญกำลังใจแก่นักเรียนและเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ศิษย์ ควรจัดสภาพแวดล้อมให้สวยงามและให้นักเรียนมีส่วนร่วม กิจกรรมพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมควรให้นักเรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรม ครูควรควบคุมระเบียบวินัยให้เคร่งครัดกว่าปัจจุบัน และควรมอบหมายให้นักเรียนควบคุมตนเอง ^{๑๐๒}

คุณ สำเภา ได้ศึกษาเรื่อง การส่งเสริมจริยธรรมนักเรียนโรงเรียนบ้านคลองสุด (ประชาอุทิศ) อำเภอลำปำ จังหวัดศรีสะเกษ ผลการวิจัยพบว่า การส่งเสริมจริยธรรมนักเรียนโดยใช้การส่งเสริมจริยธรรมทั้ง ๕ กิจกรรม ตามความคิดเห็นของนักเรียนและผู้ร่วมศึกษาค้นคว้า โดยรวมแล้วมีคุณภาพอยู่ในระดับดี และนักเรียนมีส่วนร่วมในทุกกิจกรรม นอกจากนั้น นักเรียนและผู้ร่วมศึกษาค้นคว้ายังมีความเห็นว่าโครงการส่งเสริมจริยธรรมนักเรียนเป็นวิธีการที่เหมาะสมและสามารถนำไปใช้ในการส่งเสริมจริยธรรมของนักเรียนโรงเรียนอื่นๆ ได้ผลการส่งเสริมจริยธรรมนักเรียนปรากฏว่า นักเรียนได้รับการส่งเสริมเป็นผู้มีจริยธรรมด้านความมีระเบียบวินัย ความซื่อสัตย์และการรักษาความสะอาดในภาพรวมอยู่ในระดับดี ^{๑๐๓}

จรัส กาอินทร์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ปัญหาการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น อำเภอมืองปาน จังหวัดลำปาง ผลวิจัยพบว่า

๑. โรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นทุกแห่งในอำเภอมืองปาน จังหวัดลำปาง จัดให้วิชาพระพุทธศาสนาเป็นวิชาเลือกทุกภาคเรียน รวม ๖ วิชา แผนการเรียนการสอนที่ครูใช้ ครูผู้สอนส่วนใหญ่จัดการเรียนการสอนโดยใช้การบรรยาย ไม่เปิดโอกาสให้นักเรียนได้มีส่วนร่วม สื่อการเรียนการสอนที่ครูใช้คือหนังสือเรียนและรูปภาพ ซึ่งไม่สร้างความสนใจ ทำให้นักเรียนไม่กระตือรือร้น การวัดและการประเมินผลเป็นแบบอิงเกณฑ์ โดยมีการทดสอบระหว่างภาคเรียนและหลังเรียน

๒. ปัญหาและความต้องการด้านการพัฒนาการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา ครูมีปัญหาในระดับมาก คือ ขาดสื่อ อุปกรณ์ แหล่งวิทยาการที่จะใช้ศึกษาค้นคว้าในการสอน ขาดเทคนิคการสอนที่ดี ขาดวิธีการสอนที่หลากหลาย ขาดงบประมาณในการจัดซื้อ และจัดกิจกรรมเสริม รวมทั้งการจัดสถานที่บรรยากาศที่ได้ในการเรียนการสอน นักเรียนและผู้ปกครองมีความต้องการพัฒนาด้าน

^{๑๐๒} พระครูนิวัตรวิริยคุณ โปธารวัชย์ (ฐิตวิริโย), “การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนของโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา จังหวัดลำพูน”, *วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง, ๒๕๔๙).

^{๑๐๓} คุณ สำเภา, “การส่งเสริมจริยธรรมนักเรียนโรงเรียนบ้านคลองสุด (ประชาอุทิศ) อำเภอลำปำ จังหวัดศรีสะเกษ”, *วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๗).

สื่ออุปกรณ์การสอน การวัดประเมินผลที่เน้นการปฏิบัติ การไปทัศนศึกษานอกสถานที่ และต้องการให้ครูเป็นอย่างที่ดีทางจริยธรรม^{๑๐๔}

ชอบ เอี่ยมประสงค์ ได้ทำการวิจัยเรื่องสภาพและปัญหาการส่งเสริมจริยธรรมของนักเรียนในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดกรุงเทพมหานคร ผลการวิจัยพบว่า

๑. โรงเรียนประถมศึกษา สังกัดกรุงเทพมหานคร ดำเนินการส่งเสริมจริยธรรมของโรงเรียนทั้ง ๕ ด้าน คือการบริหาร การจัดสภาพแวดล้อมในโรงเรียน การนิเทศและการสอน การจัดกิจกรรม และการประเมินผลทางจริยธรรม อยู่ในระดับปานกลาง โดยมีแนวโน้มไปทางระดับมาก

๒. โรงเรียนประสบปัญหาในการส่งเสริมหลักธรรมนักเรียนในระดับปานกลาง โดยมีแนวโน้มไปทางระดับน้อย ๔ ด้าน คือ การบริหาร การจัดสภาพแวดล้อมในโรงเรียน การนิเทศและการสอน และการประเมินผลทางจริยธรรม ส่วนการจัดกิจกรรมนั้นโรงเรียนประสบปัญหาในระดับน้อยถึงระดับปานกลาง ปัญหาที่มีมากกว่าประเด็นอื่นๆ คือ สภาพแวดล้อมที่บ้านของนักเรียนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้ยาก และขาดงบประมาณในการจัดกิจกรรม^{๑๐๕}

ชัยวรุฒม์ รงไตรย์ ศึกษาแนวโน้มการจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในระดับมัธยมศึกษาในทศวรรษหน้า ผลการวิจัยพบว่า แนวโน้มการจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในระดับมัธยมศึกษาในทศวรรษหน้า ด้านจุดมุ่งหมาย พบว่า ผู้เรียนมีเจตคติที่ดีต่อพระพุทธศาสนา เป็นชาวพุทธที่ดีปฏิบัติหน้าที่ชาวพุทธและศาสนาได้ถูกต้องสามารถประยุกต์หลักธรรมในพระพุทธศาสนา มาแก้ไขปัญหาในชีวิตประจำวันพัฒนาและปรับปรุงตนเองให้ดีขึ้น ควรมีการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในระดับประถมศึกษา พ่อแม่ต้องเป็นแบบอย่างที่ดีแก่นักเรียนที่อยู่ในบ้าน ควรคัดเลือกเนื้อหา สาระ ของการจัดการเรียนการสอน ในระดับมัธยมศึกษาต้องสอดคล้องกับจุดประสงค์ของหลักสูตรวิชาพระพุทธศาสนา มีความถูกต้องตามหลักธรรมเหมาะสมกับวัยที่เรียน สามารถเข้าใจได้ง่าย เนื้อหาทันสมัยต่อสภาพสังคมสิ่งแวดล้อมและเหตุการณ์ปัจจุบัน ควรเน้นการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ เน้นการทำงานเป็นกลุ่ม เน้นการปฏิบัติกว่าทฤษฎี ควรมีบรรยากาศที่ทำให้ผู้เรียนมีความสุข และได้สาระความรู้^{๑๐๖}

ถนนม กุลจณีย์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการส่งเสริมจริยธรรมนักเรียนในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเลย เขต ๑ ผลการวิจัยพบว่า

^{๑๐๔} จรัส กาอินทร์, “ปัญหาการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง”, *วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๐).

^{๑๐๕} ชอบ เอี่ยมประสงค์, “สภาพและปัญหาการส่งเสริมจริยธรรมของนักเรียนในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดกรุงเทพมหานคร”, *วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๔).

^{๑๐๖} ชัยวรุฒม์ ทรงไตรย์, “แนวโน้มการจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในทศวรรษหน้า”, *วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๔).

๑. ข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษามีความคิดเห็นเกี่ยวกับสภาพการส่งเสริมจริยธรรมนักเรียนในโรงเรียนอยู่ในระดับมากโดยภาพรวมและรายด้าน ยกเว้นด้านการประเมินผลจริยธรรมนักเรียนอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อเรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อยพบว่า ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดคือด้านการกำหนดนโยบาย รองลงมาคือด้านการจัดสภาพแวดล้อม และด้านการจัดกิจกรรมส่งเสริมจริยธรรมนักเรียนตามลำดับ ส่วนด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุดคือด้านการประเมินผลด้านจริยธรรม

๒. ข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษามีความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาการส่งเสริมจริยธรรมนักเรียนในโรงเรียน โดยภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับน้อย ยกเว้นด้านการประเมินผลทางจริยธรรมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อเรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อยพบว่าด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดคือ ด้านการประเมินผลทางจริยธรรม ด้านการจัดการเรียนการสอนและด้านการกำหนดนโยบายตามลำดับ ส่วนด้านที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ ด้านการจัดกิจกรรมส่งเสริมจริยธรรมนักเรียน และด้านการจัดสภาพแวดล้อมตามลำดับ

๓. ข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษาที่มีตำแหน่งหน้าที่ต่างกันมีความคิดเห็นเกี่ยวกับสภาพการส่งเสริมจริยธรรมนักเรียนในโรงเรียนโดยภาพรวมและรายด้านไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕

๔. ข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษาที่ปฏิบัติงานอยู่ในโรงเรียนที่เปิดสอนระดับช่วงชั้นต่างกันมีความคิดเห็นเกี่ยวกับสภาพการส่งเสริมจริยธรรมนักเรียนในโรงเรียนโดยภาพรวมและรายด้านไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญสถิติที่ระดับ .๐๕

๕. ข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษาที่มีตำแหน่งหน้าที่ต่างกันมีความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาการส่งเสริมจริยธรรมนักเรียนโดยภาพรวมและรายด้านไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญสถิติที่ระดับ .๐๕

๖. ข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษาที่ปฏิบัติงานอยู่ในโรงเรียนที่เปิดสอนระดับช่วงชั้นต่างกันมีความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาการส่งเสริมจริยธรรมนักเรียนในโรงเรียนโดยภาพรวม และรายด้านแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕^{๑๐๗}

ธนพงศ์ มงคล ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ความคิดเห็นของผู้ปกครองเกี่ยวกับการพัฒนาจริยธรรมในโรงเรียนมอญพอร์ทวิทยา แผนกประถม ผลวิจัยพบว่า

๑. ด้านจัดกิจกรรมการเรียนการสอนและกิจกรรมเสริมหลักสูตร ความคิดเห็นของผู้ปกครองต่อกิจกรรมต่างๆ ที่ทางโรงเรียนจัดมีผลต่อการพัฒนาจริยธรรมของนักเรียนอยู่ในระดับมาก และผู้ปกครองมีความต้องการให้จัดกิจกรรมที่ส่งเสริมให้เด็กประพฤติตนเป็นคนดี อย่างสม่ำเสมอโดยให้ทุกคนมีส่วนร่วมและช่วยกันอบรมปลูกฝังทั้งที่โรงเรียนและที่บ้าน

๒. ด้านสิ่งแวดล้อมที่เอื้อหรือส่งเสริมต่อการพัฒนาจริยธรรม ความคิดเห็นของผู้ปกครองต่อสิ่งแวดล้อม ที่เอื้อหรือส่งเสริมต่อการพัฒนาจริยธรรม ความคิดเห็นของผู้ปกครองต่อสิ่งแวดล้อมต่างๆ ที่โรงเรียนจัดไว้ให้อยู่ในระดับมาก และผู้ปกครองมีความต้องการนักเรียนได้รับประสบการณ์จาก

^{๑๐๗} ถนอม กุศลณีย์, “การส่งเสริมจริยธรรมนักเรียนในโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเลย เขต ๑,”วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย, ๒๕๔๘).

สิ่งแวดล้อมที่หลากหลาย ทั้งภายในและภายนอกโรงเรียน โดยครูและนักเรียนต้องร่วมมือกันในการจัดหาสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม

๓. ด้านบุคลากร ความคิดเห็นของผู้ปกครองต่อคุณลักษณะของบุคลากรมีผลต่อการพัฒนาจริยธรรมของนักเรียนอยู่ในระดับมาก และผู้ปกครองมีความต้องการให้พัฒนาบุคลากรระบบการเรียนการสอนควบคู่กับคุณธรรมและครูต้องเป็นแบบอย่างที่ดี ไม่ใช่อารมณ์กับเด็ก^{๑๐๘}

บุญยัง เชื้อนิล ได้ศึกษาเรื่องสภาพและปัญหาการส่งเสริมจริยธรรมนักเรียนของโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา จังหวัดอ่างทอง ผลการวิจัยพบว่า

๑. สภาพการส่งเสริมจริยธรรมนักเรียนทั้ง ๕ ด้าน มีการส่งเสริมในระดับมาก ๑ ด้านคือ ด้านการสอนและการนิเทศ มีการส่งเสริมในระดับปานกลาง ๔ ด้านคือ ด้านการบริหาร ด้านการจัดสภาพแวดล้อม ด้านการจัดกิจกรรม และด้านการประเมินผลทางจริยธรรม

๒. ปัญหาในการดำเนินงานส่งเสริมจริยธรรมนักเรียน มีปัญหาในระดับน้อยทั้ง ๕ ด้าน

๓. โรงเรียนในขนาดต่างกัณมีปัญหาในการดำเนินงานส่งเสริมจริยธรรมไม่แตกต่างกัน ๒ ด้าน คือ ด้านการบริหารและด้านการประเมินผล ทางจริยธรรมแตกต่างกัน ๓ ด้านคือ ด้านการจัดสภาพแวดล้อม ด้านการสอนและการเทศ และด้านการจัดกิจกรรม^{๑๐๙}

ประพันธ์ โชติช่วง ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง บทบาทของผู้บริหารโรงเรียนการพัฒนาจริยธรรมของนักเรียน โรงเรียนประถมศึกษาในสังกัดพื้นที่การศึกษาสุราษฎร์ธานี เขต ๑ ผลการวิจัยพบว่า บทบาทของผู้บริหารโรงเรียนในการพัฒนาจริยธรรมนักเรียนโรงเรียนประถมศึกษา ดังกล่าวอยู่ในระดับมาก ด้านการบริหารโรงเรียนและด้านการนิเทศและการสอนเพื่อส่งเสริมจริยธรรมนักเรียน และด้านการประเมินผลทางจริยธรรม ส่วนปัญหาในการพัฒนาจริยธรรมนักเรียน ด้านการบริหารโรงเรียน ด้านการจัดสภาพแวดล้อม ด้านการนิเทศและการสอน ด้านการจัดกิจกรรมนักเรียนเพื่อพัฒนากิจกรรมนักเรียน และด้านการประเมินผลทางจริยธรรม ปัญหาอยู่ในระดับน้อย^{๑๑๐}

ปิยนันท์ ภิรมย์ไกรภักดิ์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการส่งเสริมจริยธรรมนักเรียนในโรงเรียนมัธยมศึกษาสังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดนนทบุรี ผลการวิจัยพบว่า

^{๑๐๘} ธนพงศ์ มงคล, “ความคิดเห็นของผู้ปกครองเกี่ยวกับการพัฒนาจริยธรรมในโรงเรียนมงฟอร์ตวิทยาลัย แผนประถม”, *วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย เชียงใหม่, ๒๕๔๔).

^{๑๐๙} บุญยัง เชื้อนิล, “สภาพและปัญหาการส่งเสริมจริยธรรมของนักเรียนในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดอ่างทอง”, *วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๔).

^{๑๑๐} ประพันธ์ โชติช่วง, “บทบาทของผู้บริหารโรงเรียนในการพัฒนาจริยธรรมของนักเรียนโรงเรียนประถมศึกษาในสังกัดพื้นที่การศึกษาสุราษฎร์ธานี เขต ๑”, *วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๗).

๑. ด้านการบริหารโรงเรียนดำเนินการส่งเสริมจริยธรรมให้นักเรียนในระดับมาก และมีปัญหาในระดับปานกลาง ที่ปัญหามาก ๒ ประเด็นคือ ผู้บริหารให้ความสนใจการส่งเสริมจริยธรรม น้อยกว่าด้านการเรียน การสอน และการขาดงบประมาณในการดำเนินงานส่งเสริมจริยธรรม

๒. ด้านการจัดสภาพแวดล้อม โรงเรียนดำเนินการจัดสภาพแวดล้อมเพื่อการส่งเสริมจริยธรรมแก่นักเรียนในระดับมาก และมีปัญหาในระดับปานกลางที่เป็นปัญหามากกว่าประเด็นอื่นๆ คือ สถานที่สำหรับฝึกปฏิบัติจริยธรรมขาดการเหมาะสมที่เป็นปัญหามากกว่าประเด็นอื่นๆ คือ สถานที่สำหรับฝึกปฏิบัติจริยธรรมขาดความเหมาะสม

๓. ด้านการสอนการนิเทศ โรงเรียนดำเนินการในด้านการสอนและการนิเทศเพื่อส่งเสริมจริยธรรมแก่นักเรียนในระดับมาก และมีปัญหาในระดับปานกลางที่เป็นปัญหามากกว่าประเด็นอื่นๆ คือ โรงเรียนมุ่งผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนมากเกินไปจนทำให้ครูผู้สอนละเลยการส่งเสริมจริยธรรมแก่นักเรียน

๔. ด้านการจัดกิจกรรม โรงเรียนดำเนินการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมจริยธรรมแก่นักเรียนในระดับปานกลางและมีปัญหาในระดับปานกลาง ที่เป็นปัญหามากกว่าประเด็นอื่นคือ การแก้ปัญหาการจัดกิจกรรมส่งเสริมจริยธรรมแก่นักเรียนของโรงเรียนยังไม่ตรงประเด็น

๕. การประเมินผลทางจริยธรรม โรงเรียนดำเนินการประเมินผลจริยธรรมของนักเรียนในระดับปานกลาง อย่างไรก็ตามกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดระบุว่าโรงเรียนส่วนใหญ่ติดตามผลการประเมินผลทางจริยธรรมโดยเน้นพฤติกรรมของนักเรียนในระดับมาก สำหรับปัญหาด้านการประเมินผลทางจริยธรรมปรากฏว่าอยู่ในระดับปานกลางที่มีปัญหามากกว่าประเด็นอื่นคือ ครูให้ความสนใจ กำกับ ติดตามพฤติกรรมด้านจริยธรรมของนักเรียนไม่สม่ำเสมอและขาดข้อมูลที่เป็นตัวบ่งชี้ด้านจริยธรรมของนักเรียน^{๑๑๑}

พิชัย สดเอี่ยม ได้ศึกษาวิจัยเรื่องกระบวนการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณธรรมจริยธรรมของโรงเรียนสังกัดสำนักงานการประถมศึกษา จังหวัดลำปาง ผลการวิจัยพบว่า การจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณธรรม จริยธรรม ในด้านจัดการกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนรู้ ด้านขั้นตอนการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน และด้านการประเมินผลการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณธรรมจริยธรรม ในภาพรวมมีการดำเนินการอยู่ในระดับมาก^{๑๑๒}

พิมพ์พิมล ตะนะวงศ์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การบริหารงานส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรมนักเรียนโรงเรียนศึกษาสงเคราะห์ ภาคเหนือ ผลการวิจัยพบว่า สภาพการบริหารงานส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนโรงเรียนศึกษาสงเคราะห์ ภาคเหนือ ตามความเห็นของผู้บริหาร ครูผู้สอนและ

^{๑๑๑} ปิยนันท์ ภิรมย์ไกรภักดิ์, “การส่งเสริมจริยธรรมนักเรียนในโรงเรียนมัธยมศึกษาสังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดนนทบุรี”, *วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๔).

^{๑๑๒} พิชัยสดเอี่ยม, “กระบวนการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณธรรม จริยธรรมของโรงเรียน สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา จังหวัดลำปาง”, *วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง, ๒๕๔๗).

นักเรียน มีการมีการปฏิบัติอยู่ในระดับมากถึง ๔ ด้าน โดยเรียงลำดับการปฏิบัติการค้าเฉลี่ย คือด้านการวางแผน ด้านการนำองค์กร ด้านจัดองค์กร และด้านการควบคุม^{๑๑๓}

วิชิต วงศ์สายตา ได้ทำการวิจัย เรื่องการศึกษาสมรรถภาพการสอนวิชาพระพุทธศาสนาของพระธรรมวิทยากร จากมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย การวิจัยครั้งนี้ผลการวิจัยพบว่า สมรรถภาพการสอนวิชาพระพุทธศาสนาของพระธรรมวิทยากรมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ส่วนมากมีสมรรถภาพอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า พระธรรมวิทยากรมีสมรรถภาพทั้ง ๔ ด้าน เรียงจากสูงไปต่ำ ได้แก่ ด้านหลักสูตรและเนื้อหา ด้านการวัดผลและประเมินผล ด้านการดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอนและด้านการผลิตและการใช้สื่อ การเรียนการสอน อาจารย์ผู้สอน มีความคิดเห็นว่า ควรมีการพัฒนาศักยภาพและปรับปรุงแนว การสอนให้เข้ากับยุคสมัย ต้องมีการปรับปรุงหลักสูตรหรือคู่มือการสอนให้เป็นเอกเทศ ควรได้รับการสนับสนุนด้านการบริหารจากมหาวิทยาลัยและโรงเรียน ควรพัฒนาหน่วยงานของพระธรรมวิทยากรให้มีประสิทธิภาพกว่าที่เป็นอยู่ และควรมีค่าตอบแทนหรือรางวัลเพื่อเป็นแรงจูงใจในการทำงาน^{๑๑๔}

จากการศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ที่ยกมานี้สอดคล้องกับหัวข้อวิจัย จึงใช้เป็นแนวทางวิจัยในครั้งนี้ การพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมนักเรียนแบ่งออกเป็น ๔ ด้าน คือ

๑. พัฒนาคุณธรรมจริยธรรมควบคู่ไปกับกิจกรรมการเรียนการสอน
๒. การจัดสภาพแวดล้อมในสถานศึกษาเพื่อพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม
๓. กิจกรรมของสถานศึกษาที่จัดทำขึ้นเพื่อพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม

๔. การกำหนดระเบียบข้อบังคับของนักเรียนและการควบคุมการประพฤติปฏิบัติ ทั้งนี้ เพื่อพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม ซึ่งจากการศึกษาพัฒนาดังกล่าวจะสะท้อนผลไปยังพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของนักเรียน การศึกษาดังกล่าวจะประสบความสำเร็จหรือไม่นั้น ครูและผู้บริหารสถานศึกษาจะต้องให้ความสำคัญ มีความมุ่งมั่นที่จะพัฒนา ปรับปรุง และแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นเพื่อให้นักเรียนได้รับรู้ มีความเข้าใจ เกิดความตระหนัก และยอมรับหลักการด้านคุณธรรมจริยธรรม นำไปปฏิบัติพัฒนาตนเอง และสังคม จึงจะสามารถแก้ไขปัญหา อุปสรรค ในการดำเนินชีวิตประจำวันได้ตลอดจนสามารถใช้เป็นแนวทางในการขัดเกลาเยาวชนให้มีคุณธรรมพื้นฐาน ๘ ประการ เป็นคนดีของสังคม พร้อมทั้งเป็นการช่วยลดปัญหาของสังคมในปัจจุบัน เป็นการเตรียมเยาวชนให้มีคุณภาพ มีประสิทธิภาพ ประสิทธิผล เป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาสังคมและประเทศชาติสืบไป

^{๑๑๓} พิมพ์พิมล ตะนะวงศ์, “การบริหารงานส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรมนักเรียนโรงเรียนศึกษาสงเคราะห์ภาคเหนือ”, *วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง, ๒๕๕๐).

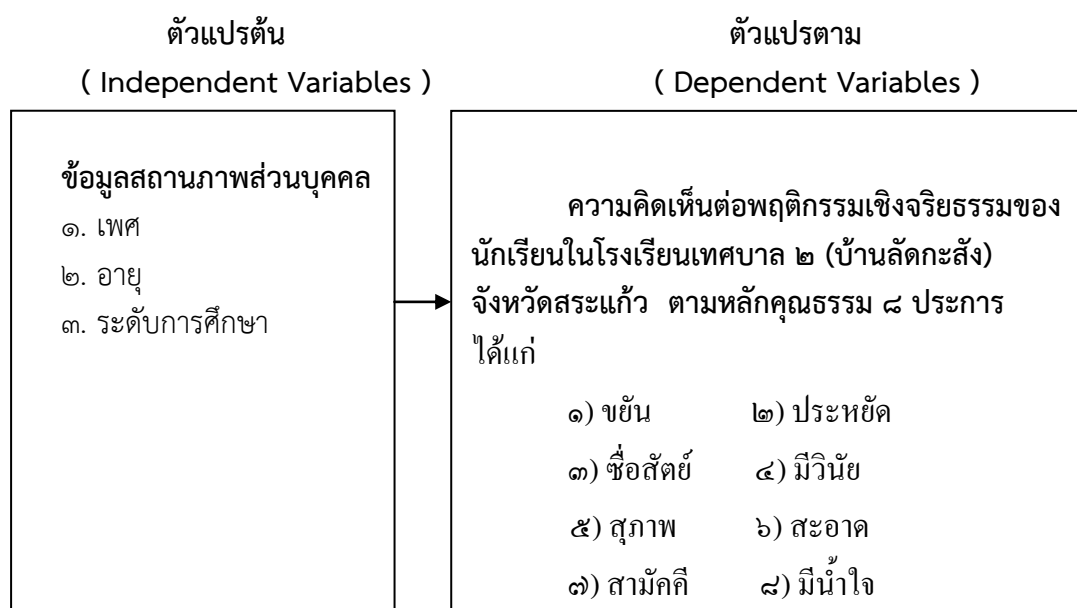
^{๑๑๔} วิชิต วงศ์สายตา, “การศึกษาสมรรถภาพการสอนวิชาพระพุทธศาสนาของพระธรรมวิทยากรจากมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย”, *วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๔).

๒.๔ กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากการศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี งานการวิจัยเกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรม และพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของนักเรียนโรงเรียนเทศบาล ๒ (บ้านลัดกะสัง) จังหวัดสระแก้ว ตามหลักคุณธรรม ๘ ประการ ดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงกำหนดกรอบแนวคิดในการศึกษาพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของนักเรียนโรงเรียนเทศบาล ๒ (บ้านลัดกะสัง) จังหวัดสระแก้ว ตามหลักคุณธรรม ๘ ประการซึ่งประกอบด้วย

ตัวแปรต้น ได้แก่ ๑. เพศ ๒. อายุ ๓. ระดับการศึกษา

ตัวแปรตาม ได้แก่ การศึกษาพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของนักเรียนโรงเรียนเทศบาล๒ (บ้านลัดกะสัง) จังหวัดสระแก้ว ตามหลักคุณธรรม ๘ ประการ ระดับการศึกษาประถมศึกษาปีที่ ๓- ๖ ได้แก่ ขยัน ประหยัด ซื่อสัตย์ มีวินัย สุภาพ สะอาด สามัคคี มีน้ำใจ ดังกรอบแนวคิดดังนี้

แผนภาพที่ ๒.๕ กรอบแนวคิดในการวิจัย